

วารสาร พุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (Online) DHAMMADHARA JOURNAL OF BUDDHIST IDEOLOGY FOR DEVELOPMENT

ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2566
ISSN 2985-007X (Online)

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ลิขสิทธิ์: มูลนิธิสถาบันธรรมชัย

วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา (Online)
Dhammadhara Journal of
Buddhist Ideology for Development

ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2566
ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI
ISSN 2985-007X (Online)

วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา (Online)

Dhammadhara Journal of Buddhist Ideology for Development

ลิขสิทธิ์ มูลนิธิสถาบันธรรมชัย

จัดทำโดย ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และเป็นแหล่งเผยแพร่ผลงานวิชาการให้กับคณาจารย์ นิสิต นักศึกษา นักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจ รวมทั้งเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความรู้ในหลากหลายสาขา ช่วยยกระดับผลงานให้ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการ วารสารเปิดรับบทความในสาขาที่เกี่ยวข้องด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ การบริหารการศึกษา การบริหารจัดการเชิงพุทธ พุทธจิตวิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ รวมทั้งสหวิทยาการเชิงประยุกต์ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ประเภทบทความที่รับพิจารณาการตีพิมพ์

บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความแปลภาษาต่างประเทศ

กำหนดการออกเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน

ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม

ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม

ดูรายละเอียดเพิ่มเติม

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid>

กรรมการที่ปรึกษา

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), พ.บ., ดร.	ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
พระมหาสมบุญ ฐุฑฺฒิกโร, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ ศิริวรรณ	Charisma University, TC
รองศาสตราจารย์(พิเศษ) ดร.อำนาจ บัวศิริ	นักวิชาการอิสระ
รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการวารสาร

ดร.ภทิตา แรงทน	หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI
----------------	---------------------------------

ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสาร

พระมหาธัญสันต์ กิตติสาโร	ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
--------------------------	--------------------------

กองบรรณาธิการ

พระมหาวุฒิชัย ฐุฑฺฒิชโย, ดร.	ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รองศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ รุณรา	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลองเดช คุณานูมาต	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุตดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บารมี อริยะเลิศเมตตา	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ดร.ณัชชา อมราภรณ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ (Reviewer)

พระมหาดวงเด่น จิตถาโณ (ตุนิน), ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอภิชาติ ฌานสุโก, ดร.	ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
พระมหาพงศ์ศักดิ์ ธานีโย, ดร.	อาจารย์ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยวิโค ประเทศญี่ปุ่น
รองศาสตราจารย์(พิเศษ) ดร.อำนาจ บัวศิริ	นักวิชาการอิสระ
รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.सान มัทธนาตุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุตดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลองเดช คุณานูมาต	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาติเมธี หงษา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิสิษฐ์ คิดคำส่วน	มหาวิทยาลัยนครพนม
ดร.สมเกียรติ แก้วเกาะสะบ้า	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
ดร.กฤษฎา นันทเพ็ชร	มหาวิทยาลัยบูรพา
ดร.ชรินทร์ จิตตสุโก	โรงเรียนวัดยางซ้าย
ดร.สมศักดิ์ อัมพรวิสิทธิ์โสภา	โรงเรียนวัดไพร่ฟ้า

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

ผู้เขียนต้องปรับปรุงแบบ และการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนดก่อนส่งเข้าระบบ Submission ทั้งนี้วารสารกำหนดหลักเกณฑ์การอ้างอิงโดยอาศัย Chicago เวอร์ชัน 17 และอ้างอิงแบบเชิงอรรถ (Footnote)

- ชื่อบทความเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- บทความมีความยาวรวมทั้งหมดไม่เกิน 15 หน้า กระดาษ A4
- บทความย่อภาษาไทย ความยาวไม่เกิน 300 คำ
- พิมพ์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้อักษร TH Sarabun ขนาด 16 และกั้นขอบด้านละ 2.54 ซม.
- ตัวเลข ใช้เลขอารบิก ตลอดทั้งบทความ
- รูปแบบการอ้างอิง ใช้รูปแบบการอ้างอิงตามเกณฑ์ที่วารสารกำหนด รายละเอียดดูที่ภาคผนวกของวารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษาเล่มล่าสุด <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid/issue/archive>
- พิมพ์ประวัติการศึกษาของผู้เขียน สังกัด ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมเบอร์ติดต่อท้ายบทความ
- ส่งบทความในระบบออนไลน์ Submission โดยลงทะเบียนได้ที่ <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid>

การตรวจสอบคุณภาพของบทความ

- บทความทุกบทความ ต้องผ่านการตรวจและประเมินจากกองบรรณาธิการ
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินแบบปกปิดรายชื่อ (Double Blinded)
- บทความต้องไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นหรือกำลังอยู่ในระหว่างการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ยกเว้นบทความแปลภาษาต่างประเทศที่ผู้เขียนและสำนักพิมพ์ยินยอมให้แปลเป็นภาษาไทย
- บทความต้องไม่มีการคัดลอกมาจากผลงานของบุคคลอื่น

ฝ่ายศิลปกรรมและระบบออนไลน์

พระมหาธัญสัมมัท กิตติสาโร

พระมหายศพล ธมฺมธโร

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

ดร.ฉัฐมาพร โตการณยศเรษฐ์

อ.สุภาพร ปรงนิยม

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

สถานที่ติดต่อ

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

แผนกศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ ฝ่ายงานวารสารวิชาการ DJBID

เลขที่ 75 หมู่ที่ 1 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13250

โทรศัพท์ 08-2487-1795, 09-5665-5355

อีเมลล์ djb主id.adm@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (Online) ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2566) เป็นฉบับส่งท้ายประจำปีพุทธศักราช 2566 ประกอบด้วย 5 บทความ ได้นำเสนอเนื้อหาทางวิชาการที่เด่นชัดด้านการศึกษาวิเคราะห์ทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา และการบริหารสถานศึกษาด้วยการบูรณาการระหว่างทฤษฎีการบริหารสมัยใหม่กับสูตรแห่งความสำเร็จด้วยหลักพุทธธรรม

บทความวิชาการ เรื่อง “วิเคราะห์แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายกับการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดีในประเทศไทย” โดย พระมหาธรรมาธิคุณ ฐมมาลังโกโต และ พระมหาไพศาล ฐมมธโร จากประเด็นในสื่อออนไลน์นำมาสู่การศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมและการนำเสนอข้อมูลของผู้เขียนที่ว่า แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปมีทั้งความเหมือนและความต่าง รวมถึงการสร้างพระพุทธรูปยังต้องมีหลักการในการนำเสนอลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก มี 2 คติ คือ เป็นลักษณะของบุคคลที่จะได้ครองสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขตสมบูรณ์ด้วยรัตนทั้ง 7 ประการ และเป็นลักษณะของบุคคลผู้ซึ่งหากออกบวชเป็นบรรพชิตจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความแตกต่างจากคนทั่วไป

บทความวิชาการ เรื่อง “การศึกษาคำต่างในพระไตรปิฎกบาลีประกอบการค้นคว้าอรรถกถา กรณีสึกขาคำว่า อตินิปาต ในอรรถกถาสุตตและ อุตตริมมกุฏสูตร อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต อรหัตตวรรค” โดย พระมหาอธิปัต ฐมมปุณโกโว ได้เสนอผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาพระไตรปิฎกว่าต้องศึกษาค้นคว้าอรรถกถามาประกอบด้วยจึงจะช่วยให้เข้าถึงเนื้อหาพระไตรปิฎกที่ถูกต้องและใกล้เคียงพระไตรปิฎกบาลีดั้งเดิมมากยิ่งขึ้น และพระไตรปิฎกนั้นได้สืบทอดต่อกันมาด้วยวิธีการจารลงในใบลานอย่างละเอียดรอบคอบ

บทความวิชาการ เรื่อง “การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ” โดย นางขวัญชนก คงพิบูลย์ และ ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ ได้นำเสนอว่า ผู้บริหารสถานศึกษาได้นำหลักการบริหารคุณภาพของเดมมิ่ง PDCA มาปรับใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพในสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ประกอบด้วย 1) ด้านผู้เรียน 2) ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ และ 3) ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการคุณภาพในการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดี สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็นของสถานศึกษาอย่างเป็นระบบซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาสร้างความเชื่อมั่นให้กับสังคม ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามมาตราฐานการศึกษาของสถานศึกษา

บทความวิชาการ เรื่อง “การบริหารสถานศึกษาตามหลักอริยบท 4” โดย ว่าที่ ร.ต.สุวัชชัย มงคลธง และ ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ นำเสนอผลการศึกษาว่า การบริหารสถานศึกษาตามหลักอริยบท 4 ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถรับรู้ความต้องการจำเป็นและกำกับติดตามในการบริหารสถานศึกษาทั้งด้านบริหารงานวิชาการ บริหารงานบุคคล บริหารงานงบประมาณ และบริหารงานทั่วไป ด้วยแนวทางของ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา รวมถึงผู้บริหารนอกจากปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ตนเองเต็มที่แล้ว ควรสนับสนุนมุ่งพัฒนาบุคลากรทั้งด้านวิชาการและพฤติกรรมให้สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมในอนาคตด้วย

ท้ายสุดบทความวิชาการ เรื่อง “การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอริยบท 4 ในศตวรรษที่ 21” โดย นางสาวฉัตรนภัส แพทย์สิทธิ์ ได้ผลการศึกษาว่า การจะบริหารงานวิชาการด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแนวคิดองค์กรแห่งความเป็นเลิศ ต้องประกอบด้วยผลลัพธ์ด้านประสิทธิภาพและด้านประสิทธิผล โดยนำมาบูรณาการเข้ากับหลักอริยบท 4 ประกอบด้วย 1) ฉันทะ - ความพอใจและรักที่จะทำในงานที่ทำอยู่ 2) วิริยะ - ความพากเพียรขยันในการทำงานไม่ย่อท้อจนงานสำเร็จ 3) จิตตะ - ความตั้งใจเอาใจใส่งานนั้น ๆ และ 4) วิมังสา - การคิดไตร่ตรองเกี่ยวกับงานที่ทำ ใช้สติปัญญาคิดใคร่ครวญ ข้อดีข้อเสีย และปรับแก้อย่างมีเหตุผล เพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน ส่งผลให้ก้าวสู่ความเป็นเลิศด้านวิชาการ

ทำยนี้ กองบรรณาธิการวารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา ขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่าน ขอขอบพระคุณคณะผู้ทรงคุณวุฒิและผู้สนใจทั่วไปที่กำลังติดตามวารสารทั้งเว็บไซต์และทางเพจวารสาร หากท่านผู้อ่านมีข้อเสนอแนะในการช่วยพัฒนาปรับปรุงวารสารให้มีความสมบูรณ์ขึ้น ทางกองบรรณาธิการก็ขอน้อมรับไว้ด้วยความยินดี และขอขอบพระคุณยิ่ง

(ดร.ภัทธิดา แรงทน)

บรรณาธิการ

31 ธันวาคม 2566

สารบัญ

บทควาามวิชาการ

วิเคราะห์แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายกับการสร้าง พระพุทธรูปศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดีในประเทศไทย พระมหาธรรมาธิปไตย, พระมหาศพล ธรรมธโร	1
การศึกษาคำต่างในพระไตรปิฎกบาลีประกอบการค้นคว้าอรรถกถา กรณีศึกษาคำว่า อติปิศา ในอรรถกถาสุตตและ อุตตนิมมุตตมม ในอุตตนิมมุตตมมุตตมม อังคตตนิมมุตตมม อังคตนิมมุตตมม พระมหาธรรมาธิปไตย ธรรมธโร	39
การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ขวัญชนก คงพิบูลย์, ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ	54
การบริหารสถานศึกษาตามหลักอริยบท 4 ว่าที่ ร.ต.สุวัชชัย มงคลธง, ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ	85
การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอริยบท 4 ในศตวรรษที่ 21 ฉัตรนภัส แพทย์สิทธิ์	108
ภาคผนวก	
หลักเกณฑ์การอ้างอิง วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)	127
ดัชนีบทความ วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)	153

วิเคราะห์แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย
กับการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดี
ในประเทศไทย

Analyzing the Concept of Constructing Buddha Statues
At Wat Phra Dhammakaya in Comparison to the
Construction of Buddha Images in the Gandhara and
Dvaravati Periods in Thailand

พระมหาธรรกิจ ธมฺมาลङฺกโต

Phramaha Turakit Dhammalankato

นิสิต ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI

Student of DCI Center for Buddhist Studies

Email: turakitalankato@gmail.com

พระมหายศพล ธมฺมธโร

Phramaha Yosapol Dhammadharo

นักศึกษาวิจัย ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา DCI

Research Student of DCI Center for Buddhist Studies

Email: groy1992@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 24 พฤศจิกายน 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 5 ธันวาคม 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 20 ธันวาคม 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2560 มีข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายในสื่อออนไลน์บางแห่งว่า มีความแตกต่างจากพระพุทธรูปตามจารีตในประเทศไทย ด้วยความที่ผู้เขียนสนใจศึกษางานวิชาการด้านพุทธศิลป์ จึงมีความสนใจที่จะศึกษาในประเด็นนี้ โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดีในประเทศไทยกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย 2) ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการและอนุพยัญชนะ 80 ประการกับพระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร ในการวิเคราะห์แนวคิดการสร้างปฏิมากรรมแทนพระพุทธรูป รวมทั้งศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า

1) แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดีในประเทศไทยกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย มีความเหมือนกัน คือ เป็นการสร้างองค์แทนพระพุทธรูป มีความต่างกัน คือ การสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายยังหมายถึง การสร้างองค์แทนพระธรรมกายที่สถิตอยู่ในศูนย์กลางกายของมนุษย์ เพื่อเผยแผ่การเจริญภาวนาตามแนวคำสอนของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ซึ่งคำว่าธรรมกายมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พุทธโบราณ

2) พระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายมีลักษณะที่ตรงกับลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ 8 ข้อและอนุพยัญชนะ 80 ประการ 14 ข้อ และมีลักษณะพิเศษอย่างอื่นที่ตรงกับลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ ผู้มีรูปงามและเยาว์วัยในโลกปัจจุบัน ส่วนข้ออื่น ๆ ที่ไม่ปรากฏ เป็นเพราะลักษณะภายในที่ไม่สามารถถ่ายทอดให้ปรากฏออกมาภายนอกได้

คำสำคัญ: พระเศียร พระพุทธรูป วัดพระธรรมกาย ศิลปะคันธาระ ศิลปะทวารวดี

Abstract

Around the year 2017, certain online media articles criticized the Buddha statues at Wat Phra Dhammakaya for deviating from traditional Thai Buddha images. Intrigued by the intersection of Buddhist art and academic exploration, the author embarked on a study to delve deeper into this issue. The article has two primary objectives: 1) to scrutinize and compare the concepts behind creating Buddha images in Gandhara art and Dvaravati art in Thailand with those employed at Wat Phra Dhammakaya, and 2) to investigate and compare the 32 characteristics of a great man and the 80 consonants associated with the head of the Buddha image at Wat Phra Dhammakaya. The study adopts documentary research methods, analyzing the concept of creating a statue representing the Buddha and incorporating insights from various relevant sources.

The study revealed the following findings:

1) The concept of creating Buddha images in Gandhara art and Dvaravati art in Thailand shares a commonality with the concept behind building Buddha statues at Wat Phra Dhammakaya: they all involve the creation of representations of the Lord Buddha. However, a distinction exists as the construction of Buddha images at Wat Phra Dhammakaya also signifies the creation of a body representing the Dhammakaya, residing in the center of the human body. This is in line with the propagation of meditation practices according to the teachings of Phra Mongkolthepmuni (Sod Chandasaro). The term "Dhammakaya" finds validation in the Tripitaka and ancient Buddhist scriptures.

2) The head of the Buddha image at Wat Phra Dhammakaya exhibits characteristics corresponding to 8 of the 32 characteristics of a great man and 14 of the 80 consonants. Additionally, it possesses distinctive features aligning with the qualities of beauty and youthfulness observed in contemporary individuals. Certain internal characteristics, not outwardly evident, remain undisclosed due to their nature.

Keywords: Head, Buddha Image, Wat Phra Dhammakaya, Gandhara Art, Dvaravati Art

1. บทนำ

เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 ในเว็บไซต์ไฉเจียวดอทคอม (kaijeaw.com) ได้พาดหัวข่าวว่า “ชาวเน็ตวิจารณ์แรง!! หลังส่องเห็นสิ่งผิดปกติบนพระพุทธรูปประจำวัดพระธรรมกาย สวยพริ้งเลย” เนื้อหาภายในได้มีการเขียนวิพากษ์วิจารณ์พระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายว่า เป็นพระพุทธรูปปางที่แปลกจากจารีตพระพุทธรูปในประเทศไทย โดยมีลักษณะที่มีสีสันเหมือนมนุษย์ นุ่งห่มผ้าเรียบแนบเนื้อ¹

จากข้อความข้างต้นมุ่งประเด็นว่า พระเศียรและการห่มผ้าพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายนั้น มีความแตกต่างจากพระเศียรและการห่มผ้าของพระพุทธรูปตามจารีตในประเทศไทย จากประเด็นดังกล่าวเป็นแรงกระตุ้นมุ่งให้ผู้เขียนมีความสนใจใคร่รู้ที่จะศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย

งานพุทธศิลป์โดยเฉพาะด้านพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย มีจุดเริ่มต้นอย่างเป็นรูปธรรมในงาน พิธีเททองหล่อพระประธาน ณ อุโบสถวัดพระธรรมกาย เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2522² จากนั้นงานพุทธศิลป์ ของวัดพระธรรมกายมีพัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหลวงพ่อัมมชโย เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายในขณะนั้น ลักษณะพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายต่างจากพระพุทธรูปทั่วไป เช่น การนุ่งห่มจีวรที่เรียบแนบเนื้อ ในขณะที่พระพุทธรูปทั่วไปจะมีริ้วจีวรชัดเจน เป็นต้น ความเหมือนและความต่างเหล่านี้ทำให้เกิดความสงสัยว่า

1. Kaijeaw, ชาวเน็ตวิจารณ์แรง!! หลังส่องเห็นสิ่งผิดปกติบนพระพุทธรูปประจำวัดพระธรรมกาย สวยพริ้งเลย, ออนไลน์, <https://kaijeaw.com/พระพุทธรูปพระธรรมกาย>. [26 กุมภาพันธ์ 2560]., ชาวโลกโซเชียล, พระพุทธรูปประจำวัดพระธรรมกาย อัมมชโย ออกแบบเองกับมือ คิ้วเต็มบ๊องคด ตาเลศ เจิดด้วยบลัซออน!!, ออนไลน์, <https://socialnews.teenee.com/penkhao/9584.html>. [25 กุมภาพันธ์ 2560]., MGR Online, ของจริงหรือ? พระพุทธรูปประจำวัดธรรมกาย ปางงามเลิศศรีมหาวย โขเขียนลงทำไมคล้ายหญิง, ออนไลน์, <https://mgronline.com/online/section/detail/9600000019856>. [26 กุมภาพันธ์ 2560]., ทวีพูล, วัยออกอีแป๊ะจะแตก! ไปดูพระพุทธรูป “ปางงามเลิศศรีมหาวย” ที่อัมมชโยเป็นผู้ออกแบบ, ออนไลน์, <https://www.tvpoolonline.com/content/364982>. [27 กุมภาพันธ์ 2560].
2. คณะศิษยานุศิษย์ (นามแฝง), 20 ปีวัดพระธรรมกาย, (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2532), 22–27.

แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปชุดแรกของโลกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความเหมือนและต่างกันอย่างไร

สำหรับประวัติการสร้างพระพุทธรูปนั้น มีการค้นพบพระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดในสมัยคันธาระของชาวกรีก-โรมัน ราว พ.ศ. 663–705 จากนั้นการสร้างพระพุทธรูปมีพัฒนาการผ่านยุคสมัยต่าง ๆ ส่วนงานพุทธศิลป์ในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นจากอิทธิพลของพุทธศิลป์สมัยทวารวดี แล้วพัฒนาการมาจวบถึงปัจจุบัน แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัยมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม บริบททางสังคม และเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในสมัยนั้น ๆ การจะทราบถึงแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทยจึงจำเป็นต้องศึกษาแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในสมัยคันธาระและสมัยทวารวดีในประเทศไทยให้เข้าใจเสียก่อน

จุดสำคัญที่สุดของพระพุทธรูป คือ พระเศียร เพราะเป็นสิ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนที่สุดว่าปฏิมากรรมนี้ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่โพธิสิขาลัยกล่าวถึงลักษณะของพระพุทธรูปคันธาระว่า ลักษณะสำคัญทางศิลปะของพระพุทธรูปคันธาระ คือ พระพักตร์คล้ายเทพอพอลโล มีเส้นพระเกศาหยิกสลาย (ยังไม่เป็นกันหอยเหมือนในยุคหลัง) มีรัศมี (Halo) อยู่หลังพระเศียร ตามความเชื่อของกรีกที่ทำรูปปั้นเทพต่าง ๆ ห่มผ้าคลุมแบบวีรกรรมชาติ มีอุณาโลมระหว่างคิ้ว มีอุษณิษะศีรษะ (มวยผมโป่งตอนบน) พระกรณยาว พระพุทธรูปคันธาระ เป็นพระพุทธรูปยุคแรก ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยอิทธิพลทางศิลปะแบบกรีก ในดินแดนตอนเหนือของอนุทวีปอินเดีย มีทั้งที่ทำด้วยปูนปั้น (Stucco) หิน (Stone) หินผลึก (Schist)³ ส่วนใหญ่ของรูปปั้นทั่วไป ผู้ศึกษาโบราณคดีจะกล่าวถึงส่วนศีรษะของปฏิมากรรมมากกว่าส่วนอื่น เพราะเป็นส่วนที่เห็นและเข้าใจได้ง่าย

ดังนั้นในบทความนี้จะได้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดีในประเทศไทยกับการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย และศึกษาเปรียบเทียบลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการพร้อมทั้งอนุพยัญชนะ 80 กับลักษณะพระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย

3. โพธิสิขาลัย, *พระพุทธรูปศิลปะคันธาระ (Gandhara)*, ออนไลน์, <http://bodhisikkhalai.com/gandhara.php>. [6 ตุลาคม 2565].

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปวัดพระธรรมกาย⁴

2. ความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2.1 มหาบุริสลักษณะในพระไตรปิฎก

ลักษณะมหาบุรุษ เป็นหนึ่งในความสำคัญของการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่สมัยแรกถึงปัจจุบัน เป็นลักษณะพื้นฐานของพระพุทธรูปที่ต้องรักษาอันบ่งบอกถึงผู้มี

4. Kaijeaw, ขาวเน่ตีวิจารณ์แรง!! หลังส่องเห็นสิ่งผิดปกตินพระพุทธรูปประจำวัดพระธรรมกาย สวย
พริ้งเลย, ออนไลน์, <https://kaijeaw.com/พระพุทธรูปพระธรรมกาย>. [26 กุมภาพันธ์ 2560].

บุญบารมีซึ่งมีความแตกต่างจากปุถุชนทั่วไป ได้มีการจดจารไว้ในคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกว่า “ในสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่เชตวัน วัดที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ทรงตรัสเรียกเหล่าภิกษุมาร่วมแล้วตรัสเรื่องลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ การบังเกิดขึ้นของลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการ อันเป็นลักษณะพิเศษของผู้ที่สร้างบารมีมามาก มี 2 คติ คือ เป็นลักษณะของบุคคลที่จะได้ครองสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขตแล้วสมบูรณ์ด้วยรัตนะทั้ง 7 ประการ และเป็นลักษณะของบุคคลผู้ซึ่งหากออกบวชเป็นบรรพชิตจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”⁵ เรื่องเหล่านี้ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาสรุปโดยย่อของลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางแสดงลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ

ข้อที่	ลักษณะ	ข้อที่	ลักษณะ
1	มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน	17	มีส่วนพระสรีระกายบริบูรณ์ ดุจกึ่งท่อนหน้าแห่งพญาราชสีห์
2	ลายพื้นพระบาทเป็นจักรมีก้าข้างละ 1,000 ซึ่งมีกึ่งมีดุมและส่วนประกอบครบทุกอย่าง	18	พระปฤษฎางค์ราบเต็มเสมอกัน
3	มีสันพระบาทยาว	19	ส่วนพระกายเป็นปริมณฑล ดุจปริมณฑลแห่งต้นไทร พระกายสูงเท่ากับวาของพระองค์
4	มีนิ้วยาวเรียว	20	มีลำพระศอกกลมงามเสมอตลอด
5	ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม	21	มีเส้นประสาทสำหรับรับรสพระกระยาหารอันดี
6	ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจดาวขำย	22	มีพระหนุดุจดวงแห่งราชสีห์
7	มีข้อพระบาทสูง	23	มีพระทนต์ 40 ซี่
8	พระขงฆ์เรียวดุจแข้งเนื้อทราย	24	พระทนต์เรียบเสมอกัน

5. ที.ปา. 16/103/1 (ไทย.มมร)

ข้อที่	ลักษณะ	ข้อที่	ลักษณะ
9	เมื่อยืนตรง ไม่น้อมพระองค์ลง พระหัตถ์ทั้ง 2 ลูบจับถึงพระขานได้	25	พระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง
10	มีพระคุดทะเร้นอยู่ในฝ่ามือ	26	มีพระเขี้ยวแก้วทั้ง 4 ขาวงามบริสุทธิ์
11	มีฉวีวรรณดุสิตทอง	27	พระชิวหาอ่อนและยาว
12	มีพระฉวีละเอียดยุติละองไม่ติดพระกาย	28	พระสุระเสียงดุจท้าวมหาพรหม ตรัสมีสำเนียงดุจนกการเวก
13	มีเส้นพระโลมาขุมละเส้น	29	พระเนตรดำสนิท
14	เส้นพระโลมามีปลายอนขึ้น ขอดเป็นวงเวียนขวาดังกุนทล สีครามเข้มดังดอกอัญชัน	30	ดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอด
15	พระกายตั้งตรงดุจท้าวมหาพรหม	31	มีอุณาโลมระหว่างพระโขนง เวียนขวาเป็นทักษิณาวัตร
16	มีพระมังสะบริบูรณ์เต็มในที่ 7 แห่ง	32	มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์ ⁶

การที่บุคคลใดได้ลักษณะมหาบุรุษแล้ว ลักษณะที่จะได้ตามมาโดยธรรมชาติคือ อนุพยัญชนะ 80 อย่าง ที่มีความละเอียดอ่อนทางความเข้าใจ และมาขยายส่วนที่มีในลักษณะมหาบุรุษ เช่น สี เสียง กลิ่น อากาโร กำลัง แม้พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนแต่ก็ให้เป็นแนวทางในการสร้างพระพุทธรูปได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 และอนุพยัญชนะ 80 ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก ขอท่านจงทราบเถิดว่าพระองค์ทรงเจริญกว่าพวกเรา พระองค์มีอนุพยัญชนะ 80 มีพระลักษณะอันประเสริฐ 32 ประการ”⁷ แต่ไม่ใช่เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะได้อนุพยัญชนะ 80 ประการ ยังมีอีกหลายคนในสมัยพุทธกาลที่ได้ลักษณะดังกล่าวบางส่วน เช่น นางวิสาขา มีความงามตามลักษณะเบญจกัลยาณี และได้ส่วนแห่งการมีอนุพยัญชนะ

6. ที.ปา. 16/130/2-3 (ไทย.มมร)

7. ขุ.อป. 71/124/384 (ไทย.มมร)

เป็นต้น จะเห็นได้ว่า อนุพยัญชนะ 80 ประการ ไม่ได้มีแต่ผู้ที่ได้ลักษณะมหาบุรุษเท่านั้น แต่มีได้ทั้งชายและหญิงแก่ผู้ประกอบกุศลกรรมมาดีแล้ว อนุพยัญชนะ 80 ประการมีรายละเอียดแสดงในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงอนุพยัญชนะ ข้อที่ 1–6 เกี่ยวกับพระหัตถ์และพระนขา

ข้อที่	อนุพยัญชนะ	ข้อที่	อนุพยัญชนะ
1	มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทอันงาม	4	พระนขาทั้ง 20 มีสีอันแดง
2	นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวออกไป โดยลำดับ	5	พระนขาสู้งาม
3	พระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลม	6	พระนขานั้นมีพรรณอันเกลี้ยงกลม สนิท มีได้เป็นริ้วรอย

ตารางที่ 3 ตารางแสดงอนุพยัญชนะ ข้อที่ 7–15 เกี่ยวกับพระบาท, ข้อพระหัตถ์และพระบาท, พระขานูและพระกิริยา

ข้อที่	อนุพยัญชนะ	ข้อที่	อนุพยัญชนะ
7	ข้อพระหัตถ์และข้อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมิ่งสะ มิได้สูงขึ้นปรากฏออกมาภายนอก	12	พระดำเนินงามดุจอุสราขาดำเนิน
8	พระบาททั้งสองเสมอกัน มิได้ย่อมใหญ่กว่ากัน มาตราเท่าเท้าเมสิดงา	13	ขณะเมื่อยืนจะย่างดำเนิน จะยกพระบาท เบื้องขวาย่างไปก่อน พระกายเยื้องไปข้าง เบื้องขวาก่อน
9	พระดำเนินงามดุจอาการเดินแห่งกุญชรชาติ	14	พระขานูมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์ มิได้เห็นอัญฐิสะบ้าปรากฏออกมาภายนอก
10	พระดำเนินงามดุจสีหราช	15	มีบุรุษพยัญชนะบริบูรณ์ คือมิได้มีกิริยา มารยาทคล้ายสตรี
11	พระดำเนินงามดุจดำเนินแห่งหงส์		

ตารางที่ 4 ตารางแสดงอนุพยัญชนะ ข้อที่ 16–28 เกี่ยวกับลักษณะในส่วนท่อนกลางของพระวรกาย

ข้อที่	อนุพยัญชนะ	ข้อที่	อนุพยัญชนะ
16	พระนาภีมีได้บกพร่อง กลมงามมิได้วิกกลในใดที่หนึ่ง	23	พระมังสะที่ควรจะหนากี่หนา ที่ควรจะบางก็บางตามที่ทั่วทั้งพระสรีระกาย
17	พระอุทรมีสัณฐานอันลึกลับ	24	พระมังสะมิได้หดยุในใดที่หนึ่ง
18	ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักษิณาวัตร	25	พระสรีระกายทั้งปวงปราศจากต่อมและไฝปาน มูลแมลงวันมิได้มีในใดที่หนึ่ง
19	ลำพระเพลาทั้งสองกลมงามดุกลำสุวรรณกัทลีส	26	พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกัน โดยตามลำดับทั้งเบื้องบนแลเบื้องล่าง
20	พระอังกาพหุใหญ่่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี	27	พระกายบริสุทธิ์หมดจด
21	พระวรกายสมส่วน	28	ทรงพระกำลังมาก เสมอด้วยกำลังแห่งกุญชรชาติ ประมาณถึงพันโกฏิช้าง ถ้าจะประมาณด้วยกำลังบุรุษก็ได้ถึงแสนโกฏิบุรุษ
22	พระวรกายสะอาดเกลี้ยงเกลา		

ตารางที่ 5 ตารางแสดงอนุพยัญชนะ ข้อที่ 37–40, 57–63 เกี่ยวกับลักษณะพระหัตถ์และพระวรกาย

ข้อที่	อนุพยัญชนะ	ข้อที่	อนุพยัญชนะ
37	ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึกลับ	59	พระวรกายรุ่งเรืองอย่างยิ่ง
38	ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว	60	พระวรกายมิได้มีวหมองผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
39	ลายพระหัตถ์มีรอยอันตรง	61	พระกายสดชื่นดุจดอกปทุมชาติ
40	ลายพระหัตถ์มีสัณฐานงาม	62	พระสรีระกายมีสัมผัสอ่อนนุ่มสนิท
57	ผิวพระมังสะละเอียดทั่วพระวรกาย	63	พระสรีระกายกลิ่นหอมฟุ้ง
58	พระวรกายอ่อนช้อยอย่างยิ่ง		

ตารางที่ 6 ตารางแสดงอนุพยัญชนะ ข้อที่ 29–36, 41–56, 64–80 เกี่ยวกับลักษณะพระเศียรและพระรัศมี

ข้อที่	อนุพยัญชนะ	ข้อที่	อนุพยัญชนะ
29	มีพระนาสิกอันสูง	54	เส้นพระโลมาขนงราบตามลำดับ
30	มีพระโอษฐ์เบื่องบนเบื่องต่ำมิได้เข้าออกกว่ากัน เสมอเป็นอันดี	55	พระขนงใหญ่
31	พระทนต์บริสุทธ์ปราศจากมูลมลทิน	56	พระขนงยาวสุดพระเนตร
32	พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิดได้เป็นร้วรอย	64	เส้นพระโลมาเสมอกัน
33	พระอินทรีย์ทั้ง 5 มีจักขุนทรีย์เป็นอาทิงามบริสุทธ์ทั้งสิ้น	65	เส้นพระโลมาสดชื่นดุดอกปทุมชาติ
34	มีพระเขี้ยวแก้วกลมงาม	66	เส้นพระโลมาเวียนเป็นทักษิณาวัตร
35	พระโอษฐ์มีพระนตงามดุจสีผลตำลึงสุก	67	เส้นพระโลมาสีเขียวดุดอกอัญชันที่ถูกขยี้
36	ดวงพระพักตร์มีสัณฐานยาวสวย	68	เส้นพระโลมากลม
41	พระรัศมีแผ่ออกจากพระวรกายเป็นวงรอบ	69	เส้นพระโลมาสัมผัสสนิมสนิ
42	กระพุ้งพระปรางค์ทั้งสองบริบูรณ์	70	ลมอัสสาสะและปัสสาสะลมหายพระทัยเข้าออกก็เดินละเอียด
43	กระบอกพระเนตรกว้างแลยาวงามพอสวมกัน	71	พระโอษฐ์มีกลิ่นหอม
44	ดวงพระเนตรก่อปรด้วยประสาททั้ง 5	72	พระเศียรมีกลิ่นหอม
45	ปลายเส้นพระโลมาทั้งหลายมิได้งอมิได้คด	73	พระเกศาดำเป็นแสง
46	พระชีวหาอ่อนมิได้กระด้างมีสีแดง	74	พระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวัตร
47	พระกรรณทั้ง 2 ยาวงาม	75	พระเกศามีเส้นกลมสวย
48	ระเปียบพระเส้นทั้งปวงสละสลวยมิได้ขอด	76	พระเกศาก่อปรด้วยเส้นอันละเอียด
49	แถวพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมิ่งสะมิได้ฟูขึ้น	77	เส้นพระเกศามิได้ยุ่งเหยิง
50	พระเศียรมีสัณฐานงามดุจฉัตรกลม	78	เส้นพระเกศาเสมอกันทุกเส้น
51	พระนลาฏมีสัณฐานงามกว้างยาวพอสวมกัน	79	เส้นพระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวฏ

ข้อที่	อนุพยัญชนะ	ข้อที่	อนุพยัญชนะ
52	พระชนงมีสัณฐานงาม	80	วิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลา กล่าวคืออ่องแถวแห่งพระรัศมีอันโชติการขึ้น ณ เบื้องบนพระอุตมังกสิโรตม์ ⁸
53	พระโลมาที่พระชนงมีเส้นอันละเอียด		

ลักษณะของพระพุทธรูปเจ้าเมื่อดูจากอนุพยัญชนะแล้วหลายประการที่คนทั่วไปไม่ค่อยทราบมาก่อน เช่น เรื่องสีพระโอษฐ์เป็นสีแดงเหมือนผลตำลึงสุก (ข้อ 35) แต่ส่วนใหญ่จะเห็นเป็นเพียงการอุปมา แต่ความเป็นจริงนั้นไม่สามารถหาอะไรมาเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปองค์ได้ เพราะพระองค์ประเสริฐยิ่งกว่าผู้ใดในโลก

ดังนั้นกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปทุกพระองค์จะมีหลักแนวคิดเรื่องลักษณะมหาบุรุษและอนุพยัญชนะเกี่ยวข้องอยู่บางลักษณะเท่าที่ช่างพอจะปั้นแสดงให้เห็นเข้าใจได้ มีลักษณะที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากคนทั่วไป คือ มีพระอุษณิষะ มีพระศกขन्दเป็นทักษิณาวัตร มีพระอุณาโลม และมีพระกรณยาว ทำให้ผู้คนที่เห็นเข้าใจว่าเป็นปฏิมากรรมแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้จะต่างชนชาติต่างนิกายพระพุทธรูปของทีนั้น ๆ ก็จะมีส่วนแห่งลักษณะมหาบุรุษและอนุพยัญชนะอยู่ทุกยุคทุกสมัย ซึ่งผู้เขียนจะได้นำข้อมูลส่วนนี้มาศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระต่อไป

2.2 การสร้างพระพุทธรูปในสมัยคันธาระ

ในสมัยคันธาระได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เป็นปรากฏการณ์ใหม่ของพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างรูปเคารพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก พร้อมกับความรู้เรื่องของพระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งอารยธรรมกรีก-โรมัน ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันการสร้างพระพุทธรูปดังนี้

ศิลปะคันธาระ ปรากฏขึ้นเมื่อชนชาติซีเลเซียนอพยพจากภาคกลางของทวีปเอเชียเข้าครอบครองดินแดนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย หรือประเทศปากีสถานในปัจจุบัน มีพระเจ้ากนิษกะ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์กุษาณะ

8. พระพุทธรักขิตาจารย์, *คัมภีร์ชินาลังการฎีกาแปล*, แปลโดย รังษี สุทนต์, สิ้นชัย วงษ์จันทน์, และวิโรจน์ คุ่มครอง, (กรุงเทพฯ: วิทยญาณ, 2548), 263–268.

(ราว พ.ศ. 663–705) เป็นประมุข และทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ต่างกันเพียงพระพุทธศาสนาที่พระเจ้ากนิษกะทรงเลื่อมใสเป็นพระพุทธศาสนาหายาน ซึ่งเชื่อกันว่าพระพุทธรูปได้ถูกสร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์เป็นครั้งแรก ในพื้นที่ที่เป็นอาณาจักรของพระเจ้ากนิษกะเคยเป็นบริเวณที่ชนชาติกรีกเข้ามาครอบครองตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชยกทัพเข้าไปรุกรานดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ (ประมาณ พ.ศ. 217–218) ต่อมาชาวโรมันก็ได้ตามเข้ามาค้าขาย เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปตามแบบศิลปะคันธาระขึ้น จึงเป็นไปได้ว่าชาวซีเลเนียนอาจใช้ช่วงกรีกโรมันก็เป็นได้

ภาพที่ 2 ภาพสลักศิลาพระพุทธรูปประทับนั่ง ศิลปะคันธาระที่ได้รับอิทธิพล
ทางวัฒนธรรมจากกรีกและโรมัน⁹

ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปศิลปะคันธาระจึงมีหน้าตาคล้ายชาวกรีก-โรมัน คือ ช่างกรีก-โรมันสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปประมาณ 600 ปี แต่ความสามารถของช่างทำให้คนทั่วไปยอมรับได้กับปฏิมากรรมที่สร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูป เป็นรูปลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้โดยใช้คุณลักษณะ 3 ประการ ในการสร้างพระพุทธรูป คือ

9. เสมียนนารี, พระพุทธรูปชุดแรกในโลก ศิลปะคันธาระ ทำหน้าตาเป็น ‘ฝรั่ง’, ออนไลน์, https://www.silpa-mag.com/history/article_59471. [12 มีนาคม 2566].

1) ใช้ความสุนทรีย์ภาพตามแบบกรีก-โรมัน กล่าวคือ พระนาสิกโด่ง, พระโอษฐ์เล็ก, พระขนงวาดเป็นวงโค้งบรรจบกันเหนือตักพระนาสิก, ส่วนใหญ่ครองจีวรโดยห่มคลุมบ่าทั้งสองข้าง จีวรเป็นผ้าหนาเป็นริ้วขนาดใหญ่ตามธรรมชาติคล้ายการห่มผ้าของพวกโรมัน

2) การกระทำตามคัมภีร์มหาบุรุษลักษณะ เช่น มีใบหูยาน, มีอุณาโลม (กลุ่มขนอ่อนอยู่ระหว่างคิ้วกลางหน้าผาก) และลายธรรมจักรบนฝ่ามือ ฯลฯ

3) ความฉลาดของช่าง เนื่องจากการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานกว่า 600 ปี จึงไม่มีผู้ใดทราบแน่ชัดว่าพระพุทธรูปเจ้ามีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร แต่ความฉลาดของช่างทำให้คนทั่วไปรู้ทันที และยอมรับปฏิมากรรมนี้สร้างเป็นพระพุทธรูปเป็นรูปลักษณะของพระพุทธรูปองค์ได้ เช่น การใช้ประภาณทลเป็นรูปวงกลมอยู่เบื้องหลังพระเศียร เช่น เทวรูปอพอลโลของกรีก¹⁰

พระพุทธรูปในสมัยคันธาระนั้นมีหลายลักษณะที่มีความแตกต่างกัน เพราะแต่ละองค์ที่พบในเขตแคว้นคันธาระไม่ได้พบในที่เดียวทั้งหมดและไม่ได้เหมือนกันทุกองค์เหมือนกับ จูฮยอน ริ (Juhung Rhi) เสนอว่าพระพุทธรูปที่สร้างในยุคคันธาระ ไม่ได้มีลักษณะทุกส่วนเหมือนกันทุกองค์ แต่การสร้างอาจจะสร้างจากเปชวาร์เป็นส่วนใหญ่เพราะเค้าโครงของศิลปะมีการแสดงความดั้งเดิมจากองค์ที่เก่ากว่า และในความแตกต่างสามารถแบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ คือ

1) ได้นำพระพุทธรูปหินสีเทาอ่อนจากพิพิธภัณฑสถานเปชวาร์ (Peshawar) มีส่วนสูง 1.7 เมตร เป็นปางยืนแบบที่เจอบ่อยที่สุด มีลักษณะอวบอ้วน ใบหน้ากลม เส้นพระศกเรียงกันเป็นลอน อุษณิষะ มีเส้นพระศกหยักเป็นตัว S มีเชือกรัดมวยพระศก มีหนวด ลีมาตา มีนัยน์ตาเว้าเหมือนวงพระจันทร์ บนพระอุษณิষะ เป็นพื้นตัดตรง มีรูปกลมตรงกลางพระอุษณิষะ เหมือนมีสิ่งต่อเติมขึ้นไปอีก

2) เป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดที่ยังหลงเหลือในพิพิธภัณฑสถานเปชวาร์ มีขนาด 2.6 เมตร รูปร่างค่อนข้างใหญ่ ทำให้ดูเหมือนใหญ่จริง อุษณิষะสูง พระศกมีลวดลายคล้ายคลึงกันกับแบบที่ 1 ตรงกลางของผมหงอกที่เป็นกรอบพระพักตร์ มีลวดลายโดดเด่น

10. เสมียนาริ, พระพุทธรูปชุดแรกในโลก ศิลปะคันธาระ ทำหน้าตาเป็น 'ฝรั่ง', ออนไลน์, https://www.silpa-mag.com/history/article_59471. [12 มีนาคม 2566].

คล้ายลายลูกอัลมอนต์ หนดทรงแบบเป็นร่องวงกลม

3) ได้นำหินสีเข้มมาแกะสลัก ลักษณะพระศกเป็นลอนคลื่นกว้าง พระอุษณิษะสูงไม่มีเชือกรัด ใบหน้าเป็นรูปไข่ หลังตาครึ่งลูกเหมือนทำสมาธิ จมูกยาวกรามหนัก การแกะสลักไม่ได้ประณีตเหมือนแบบที่ 2

4) มีพระเศียรใหญ่เหมือนเป็นสีเหลี่ยมจัตุรัส มีพระเกศาเป็นคลื่นแบบร่องไม่ลึกมาก มีกระบอกเหมือนลูกบิดอยู่บนรัศมีต่างจากทุกแบบ พระวรกายอวบอ้วน

5) มีใบหน้าอ่อนวัย มีทรงผมที่แปลกเป็นลูกคลื่นแต่ก็คล้ายแบบ 3 พระเกศาบนพระอุษณิษะมองแนวแรกคล้ายเป็นลอน ๆ เหมือนหอยทาก แยกออกจากกัน เห็นได้ชัดเจน บนพระอุษณิษะมีรูซึ่งคิดว่า 50 เปอร์เซ็นต์ไว้ใส่พระบรมสารีริกธาตุ หน้าผากกว้าง ริมพระโอษฐ์ยิ้มอย่างอ่อนโยน มีการทาสีหนวด¹¹

กล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะของพระพุทธรูปสมัยคันธาระ จะมีเอกลักษณ์เหมือนมนุษย์ และมีการถ่ายทอดศิลปะของกรีก-โรมันอย่างชัดเจน และยังถือเป็นต้นแบบการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธรูปศาสนา สืบทอดเป็นวัฒนธรรมการสร้างพระพุทธรูปยุคต่าง ๆ ของอินเดียมาจนถึงประเทศไทย

2.3 การสร้างพระพุทธรูปยุคทวารวดีในประเทศไทย

พุทธศิลป์ ประเทศไทยแรกเริ่มมีคติความเชื่อการไม่นิยมสร้างพระพุทธรูป เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากการเผยแพร่ของพระเจ้าอโศกมหาราช ต่อมาเริ่มมีคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งได้รับอิทธิพลจากยุคของพระเจ้ากนิษกะ ผ่านการปรากฏเป็นศิลปะสมัยคุปตะ ที่หลวงบริบาลบุริภัณฑ์ ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีศิลปากร ชี้ว่า สยามประเทศที่เป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิซึ่งปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกกว่า พระโสณะกับพระอุตตรเถระ เป็นศาสนทูตนำพระพุทธรูปมาเผยแพร่ โดยมีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐม เช่น พระสลับบาตรคว่ำ เสมาธรรมจักร กวางหมอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำแทนพระพุทธรูป เนื่องจากไม่ถือคติสร้างพระพุทธรูป ส่วนคติของการสร้างพระพุทธรูปก็ควรเชื่อเช่นเดียวกัน เพราะในนครปฐมมีหลักฐาน

11. Juhung Rhi, "Identifying Several Visual Types in Gandharan Buddha Images", *Archives of Asian Art*, Vol. 58 (2008), 43–85.

ทางโบราณคดีอยู่ เช่น สลุปมหายานที่จารึก คาถา เย ธมมาฯ ด้วยอักษรและภาษาสันสกฤต¹² แต่แบบพระพุทธรูปที่พบในนครปฐม มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปในสมัยคุปตะ (พ.ศ. 890–1150) ในทางโบราณคดีเรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า เป็นพระพุทธรูปสมัยทวารวดี¹³ ส่วนลักษณะของเศียรพระพุทธรูปในสมัยทวารวดี จะมีพระพักตร์ใหญ่ มีกรอบพระพักตร์ พระเกศาขดเวียนเป็นทักษิณาวัตร เหนืออุษณิษะบ้างก็มีเกตุดอกบัวตูม ดังภาพที่ 3 จึงทราบว่าในสมัยทวารวดีนี้เป็นสมัยแห่งการก่อเกิดพระพุทธรูปเป็นครั้งแรกของประเทศไทย แล้วรับวัฒนธรรมการสร้างพระพุทธรูปกันมาโดยตลอดต่อเนื่องทุกยุคสมัย

รวมไปถึงในศิลปะเชียงแสน มีพระพุทธรูป 2 รุ่น ซึ่งรุ่นแรกมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกันในเรื่องนี้ ในส่วนพระเศียรมีพระพักตร์ยิ้ม มีกรอบพระพักตร์ เหนืออุษณิษะ มีเกตุดอกบัวตูม ตามที่ สันติ เล็กสุขุม กล่าวว่า “ยุคสมัยเชียงแสน คือช่วงพุทธศตวรรษที่ 17–21 พระพุทธรูปที่สร้างถือเป็นศิลปะฝีมือช่างไทย ที่พบในเมืองเชียงแสนเป็นฝีมือช่างที่งามกว่าที่อื่น ทางโบราณคดีจึงแบ่งออกเป็น 2 รุ่น คือ 1) ทำอย่างศิลปะอินเดียราชวงศ์ปาละ พ.ศ. 1273–1740 2) ทำอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ซึ่งมีลักษณะต่างจากรุ่นแรกมาก พระเชียงแสนส่วนใหญ่จะเป็นพระนั่งและหล่อด้วยสำริด”¹⁴

คติการสร้างพระพุทธรูปนั้นได้หล่อหลอมจิตใจชาวสยามมายาวนานจนถึงปัจจุบัน ในสมัยแรกสร้างเป็นรูปแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ยุคต่อ ๆ มายังมีคติสร้างเป็นรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์ด้วย ชาญณรงค์ บุญหนุน ได้กล่าวว่า ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีคติการสร้างรูปแทนบุคคลอยู่ 2 ลักษณะ คือ สร้างเป็นรูปแทนเทพเจ้าในศาสนาฮินดู และสร้างเป็นรูปแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเถรวาท

12. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ระบุว่าคาถา เย ธมมาฯ เป็นอักษรและภาษาสันสกฤต แต่ผู้เขียนยังไม่พบตัวอย่างจารึกที่เป็นภาษาสันสกฤต พบแต่ที่เป็นอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี. (กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12–14, (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 75–96.)
13. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย, (พระนคร: ศรีกรุง เจริญสาพานมอญ, 2494), 2–4.
14. สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) และศิลปะสุโขทัย, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534), 35.

และมหายาน คตินี้ได้ถูกแพร่หลายไปในเขมรและขยายเข้ามาในยุคอยุธยาตอนต้น ซึ่งในเอกสารบางฉบับบ่งชี้ว่ารูปแทนพระนเรศวรสร้างเป็นเทวรูป ขณะที่รูปแทนพระเจ้าเอกทัศเป็นพระพุทธรูป¹⁵ จึงเป็นที่น่าสนใจว่าการสร้างพระพุทธรูปแทนพระมหากษัตริย์นั้นสะท้อนความหมายและความเข้าใจของเราอย่างไร

ภาพที่ 3 พระคันธารวาส หรือพระคันธารราช (ศิลปะทวารวดีตอนกลาง)¹⁶

15. ขาญณรงค์ บุญหนุน, *ชาวพุทธกับพุทธปฏิมา 4: พระพุทธรูปกับสถาบันพระมหากษัตริย์*, ออนไลน์, <https://prachatai.com/journal/2019/11/85073>. [9 พฤศจิกายน 2562].

16. ศูนย์ข้อมูลกลางด้านศาสนา, *พระคันธารวาส*, ออนไลน์, https://e-service.dra.go.th/religion/item?religions_type=&Searchtype=Objects&itemid=2054. [14 ธันวาคม 2566].

ในสมัยรัตนโกสินทร์การสร้างพระพุทธรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์ มีทั้งที่ทรงและไม่ทรงเครื่องกษัตริย์ แต่เป็นแบบปาง ปาณิน เกษตรทัต ได้ขยายความว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์นอกจากเป็นคติการสร้างที่ถือกษัตริย์เปรียบดังพระพุทธรูป และยังแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีฐานะเสมือนกับพระเจ้าจักรพรรดิ ส่วนพระพุทธรูปที่ไม่ทรงเครื่องฉลองพระองค์นั้นสร้างเพื่อหมายถึงกษัตริย์ในอดีตที่ทำให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องการบูชาบรรพบุรุษในรูปแบบของพระพุทธรูป เหตุที่สร้างพระพุทธรูปแทนรูปบุคคลที่เป็นของยุครัตนโกสินทร์ อาจจะสืบทอดมาจากยุคก่อน ๆ ที่พระพุทธรูปมีความสำคัญและได้รับยกย่องกว่าศาสนาอื่น พระมหากษัตริย์จึงทรงเลือกที่จะสร้างปฏิมากรรมแทนบุคคลเป็นพระพุทธรูปแทนเทวรูป¹⁷ ในสมัยปัจจุบันจึงเห็นพระพุทธรูปทั้งสองแบบที่มีและไม่มีเครื่องฉลองพระองค์

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทยมี 2 คติ คือ การสร้างเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการสร้างแทนรูปบุคคล คือ พระมหากษัตริย์ ซึ่งถือเป็นผู้ปกครองสูงสุดของแผ่นดิน คตินี้สืบเนื่องจากได้รับการถ่ายทอดยุคต่อยุคว่า พระพุทธรูปมีความสำคัญและได้รับการยกย่องมากกว่าศาสนาอื่น พระมหากษัตริย์จึงเลือกที่จะสร้างปฏิมากรรมแทนบุคคลเป็นพระพุทธรูปแทนเทวรูป ส่วนการสร้างเป็นองค์แทนพระมหากษัตริย์ที่ประดับเครื่องฉลองด้วยเพชรนิลจินดาตั้งเทวตาในสรวงสวรรค์มีความวิจิตรสวยงาม เมื่อนำมาเป็นข้อสังเกต ในลักษณะพระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย ที่ตกแต่งด้วยสีให้เหมือนมนุษย์ หากมองในมุมของงานศิลปะเรื่องการฉลองพระพุทธรูป เศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะเป็นเรื่องที่คล้ายกัน แต่ต่างกันชัดเจนที่วัตถุดิบประสมค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่านศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมสำหรับผู้สนใจสืบไป ส่วนการเรียกพระพุทธรูปว่าพระประธานในโบสถ์ความนี้จะกล่าวในส่วนต่อไป

17. ปาณิน เกษตรทัต, *เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 45–46.

ภาพที่ 4 พระพุทธมหাজักรพรรดิ ศิลปะรัตนโกสินทร์¹⁸

2.4 ความเป็นมาของคำว่า พระประธาน

วัดในประเทศไทยทุกวัดจะมีองค์พระพุทธรูปเป็นประธานของวัดนั้น ๆ เมื่อใครเข้าไปในวัดต้องมุ่งไปกราบสักการะเป็นอันดับแรก ชาวพุทธเมื่อจะไปกราบพระประธานมักชอบใช้คำเรียกแทนพระประธานว่า หลวงพ่อบ้าง พระพุทธเจ้าบ้าง ซึ่งเป็นคำเรียกขานที่อาจสร้างความเข้าใจเรื่องพระพุทธรูปต่างกัน คือ คนไทยกลุ่มที่เรียกว่าหลวงพ่อย่อมเข้าใจว่าพระพุทธรูปนั้น คือ พระที่มีความศักดิ์สิทธิ์ต่อชีวิตองค์หนึ่ง ส่วนคนไทยกลุ่มที่เรียกพระพุทธรูปว่าพระพุทธเจ้านั้น จะเข้าใจว่านั่นคือตัวแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะวัดไหนก็คือนั่นตัวแทนพระองค์ทั้งหมด แต่ส่วนใหญ่ก็จะใช้คำ

18. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, พระพุทธมหাজักรพรรดิ, ออนไลน์, <https://seaarts.sac.or.th/artwork/198>. [14 พฤศจิกายน 2565].

ว่าพระประธานเป็นภาษาทางการ ในคำว่าประธานนี้มีความหมายตรงกับคำว่าประมุข ในพระไตรปิฎก ครั้งหนึ่งพวกอาชีวกญาคูตัวร่วมสายโลหิตพระเจ้าพิมพิสาร จะไปพูลขอให้พระองค์เป็นเจ้าภาพในการเลี้ยงฉลองลัทธิของตน แต่พระเจ้าพิมพิสารตรัสว่า ถ้ากราบนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุขก่อน แล้วพระองค์จะเป็นเจ้าภาพในการเลี้ยงถวายให้¹⁹ สังเกตได้ว่า ชาวไทยให้การยอมรับการมีพระสมณโคดมอยู่กับพระศาสนา เสมือนเป็นประธานในการสร้างกุศลในทุกที่

พระประธาน เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญสุดประการหนึ่งที่แสดงถึงความเป็นไทย ซึ่งคนไทยจะมีความคุ้นเคยรักษาไว้ซึ่งพุทธวิถี ขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย และความเป็นไทยอย่างดี พระพุทธรูปในประเทศไทยส่วนใหญ่จะมีเอกลักษณ์เป็นสีทอง พระพุทธรูปบางองค์ทำด้วยทองคำแท้บริสุทธิ์ แสดงถึงความทรงคุณค่าสูงสุด เช่น พระพุทธชินราช เป็นพระพุทธรูปที่ถูกยกย่องให้แสดงถึงความเป็นไทย ดังที่ชาติรี ประกิตนันทการ กล่าวว่า พระพุทธชินราชได้ถูกสร้างมีความหมายว่าเป็นพระพุทธรูปของชาวสยามโดยตรง สามารถเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของรัชสมัยที่เก่าแก่ยาวนานเสมือนเป็น “พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง” ของคนไทยตั้งแต่เริ่มมีรัฐไทยแห่งแรก (เชียงแสน) ซึ่งคุณสมบัติเช่นนี้เป็นสิ่งจำเป็นของการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งองค์พระพุทธชินราชก็ได้ทำหน้าที่ในเชิงความหมายดังกล่าวอย่างสมบูรณ์กว่าพระพุทธรูปองค์ใด ๆ ในสยาม เป็นส่วนหนึ่งของการสร้าง “ตัวตนของประวัติศาสตร์” ของรัชสมัยใหม่²⁰

พระพุทธชินราชของคันทันแสดงความเป็นไทยได้ชัดเจนนั้นมีสีทองเป็นเอกลักษณ์แปลกแตกต่างกว่าพระพุทธรูปทั่วไป พระพุทธรูปในประเทศไทยจะมีลักษณะส่วนใหญ่ไปในทางเดียวกัน จะมีบ้างที่มีลักษณะแบบพุทธศิลป์ของบางท้องถิ่น หรือสะท้อนวัฒนธรรมในยุคสมัยนั้น ๆ ที่มีความแตกต่างกันไปอย่างสิ้นเชิง เช่น พุทธศิลป์สมัยสุโขทัยกับพุทธศิลป์สมัยอยุธยา เป็นการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ตามรูปแบบของบุคคลในยุคสมัยนั้น ๆ นั่นเอง

19. วิ.มท. 4/482/473 (ไทย.มมร)

20. ชาติรี ประกิตนันทการ, *พระพุทธชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 86.

ภาพที่ 5 พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก²¹

3. วิเคราะห์พระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย

3.1 วิเคราะห์แนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายกับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

จากการศึกษาแนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระและศิลปะทวารวดีในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปในศิลปะคันธาระมีความแตกต่างกับพระพุทธรูปในสมัยแรกของประเทศไทย ทั้งเรื่องการยอมรับ คติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูป รวมถึงลักษณะของพระพุทธรูป สิ่งที่ทำให้พระพุทธรูปในศิลปะสมัยทวารวดีแตกต่างจากศิลปะสมัยคันธาระ มีปัจจัยสนับสนุนอยู่หลายประการ ดังนี้

21. เชียงใหม่เพรส, ‘พระพุทธชินราช’ พระพุทธรูปสกุลช่างเมืองพิษณุโลก, ออนไลน์, <https://chiangmaipress.com/2021/03/16/พระพุทธชินราช-พระพุทธร.> [16 มีนาคม 2564].

จากการศึกษาพบว่า เกิดจากแนวคิดของช่างกับศิลปะวัฒนธรรมคนในพื้นที่ยอมรับ และอิทธิพลจากระบบการปกครองแต่ละสมัย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้เกิดและพัฒนาการของพุทธศิลป์ในยุคสมัยมีความแตกต่างจากพุทธศิลป์ยุคดั้งเดิมที่อัครราชศาสร์ท้าวชาวพุทธ รักษาเอกลักษณ์ของชาติ และรักษาแนวคิดในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไว้

เมื่อเราสังเกตจากคติการสร้างพระพุทธรูปของประเทศไทยในปัจจุบัน พบว่ามาจากพื้นฐานความศรัทธา 2 ส่วน คือ ศรัทธาในพระพุทธรูปเจ้าและศรัทธาในองค์พระมหากษัตริย์ นำไปสู่คติการสร้างพระพุทธรูปของประเทศไทยในปัจจุบัน 2 ประการ คือ การสร้างเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการสร้างแทนรูปบุคคล คือ พระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองสูงสุดของแผ่นดิน อันเนื่องมาจากพระพุทธศาสนามีความสำคัญและได้รับยกย่องมากกว่าศาสนาอื่น และพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ต่างมีความเลื่อมใสศรัทธาได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเสมอมาจึงทรงให้สร้างองค์พระปฏิมากรรมเป็นรูปแทนพระองค์ คติทั้งสองอย่างนี้เป็นปัจจัยในความมั่นคงและรุ่งเรืองของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ดังนั้นลักษณะของพระพุทธรูปที่แสดงออกมายังฝังลงในความศรัทธา และค่านิยมของชาวพุทธในปัจจุบัน ทำให้คนในชาติคุ้นเคยในศิลปะของช่างศิลป์ไทย ชอบในความทรงคุณค่าที่เป็นงานละเอียด ประณีต วิจิตรตระการตา มากด้วยนัยยะแห่งความหมายที่แตกต่างจากชาติอื่นใด หรือศิลปะยุคเก่าแก่ อย่างเช่น พระพุทธรูปชินราช ที่ชาตรี ประกิตนันทการ กล่าวว่า “ทำไม พระพุทธรูปชินราชในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัยจึงได้ถูกจำลองขึ้นใหม่มากที่สุดที่สุดในสังคมไทย และที่สำคัญ คือ ถูกเลือกให้เป็นพระประธานของวัดไทยในต่างประเทศมากที่สุดกว่าพระพุทธรูปทุกรูปแบบ คำตอบที่ได้จากการศึกษาก็ คือ พระพุทธรูปชินราชได้ถูกนิยามบทบาทและความหมายอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากการเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองในประวัติศาสตร์รัฐสยามสมัยใหม่ นั่นก็คือบทบาทความหมายที่เป็น “สัญลักษณ์แห่งความเป็นไทย” อันเป็นตัวแทนแห่งภาพความเจริญทางวัฒนธรรมไทย”²² เป็นเรื่องที่ไม่น่าแปลกเลยที่แต่ละประเทศจะมีความต้องการเชิดชูเอกลักษณ์ทางศิลปะในประเทศของตนเอง

22. ชาตรี ประกิตนันทการ, พระพุทธรูปชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์, 96–98.

ออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา เพื่อยังความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ

ส่วนวัตถุประสงค์การสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายมีหลักฐานจากธรรมเทศนาของหลวงพ่อดัมมชโย ว่า

องค์ที่ไม่มีเกตุดอกบัวตูมและห่มจีวรลดไหล่ คือ กายเนื้อพระมหาบุรุษที่เราสมมุติว่าเป็นกายเนื้อของพระมหาบุรุษ หรืออดีตเจ้าชายสิทธัตถะ ที่ท่านได้บำเพ็ญสมณธรรมแสวงหาโมกขธรรมหลุดตาเจริญสมาธิภาวนาที่ได้คงไม่พระศรีมหาโพธิ์ ได้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ ท่านไม่มีเกตุดอกบัวตูมสร้างมาให้พวกเราได้รู้จักกัน ว่าอย่างน้อยลักษณะมหาบุรุษก็คล้าย ๆ อย่างนี้²³

ส่วนองค์ที่มีเกตุดอกบัวตูม และลักษณะการห่มจีวรก็แตกต่างกัน ถ้าวัดจากปลายเกตุดอกบัวตูมของท่านถึงฐานด้านล่างจะเท่ากับความกว้างของแผ่นฉนวน อันนี้คือพระธรรมกาย ธรรมกายที่มีอยู่ในกายของทุกคนในโลก ไม่ว่าจะรู้หรือไม่รู้ก็ตามมีทุกเชื้อชาติ ศาสนาและทุกเผ่าพันธุ์ ขึ้นชื่อว่าที่ไหนมีมนุษย์ที่นั่นมีพระธรรมกายที่นั่นเป็นกายตรัสรู้ธรรมของมนุษย์ทุก ๆ คน ที่ทำให้รู้แจ้งเห็นแจ้งแทงตลอดในธรรมทั้งปวง มีอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน เข้าถึงได้ด้วยวิธีการง่าย ๆ ง่ายที่สุดคือเมื่อใจปล่อยวางคลายความผูกพันในทุกสิ่งแล้ว จากคนสัตว์สิ่งของ เบื่อสุดขีดแล้ว ใจก็จะกลับมาหยุดนิ่งในกลางกายของมนุษย์ทุกคน ที่กลางท้องเหนือสะดือขึ้นมา 2 นิ้วมือเท่านั้น พอใจหยุดถูกส่วนก็จะเข้าถึงได้ เพราะฉะนั้นจะรู้ได้อย่างรวดเร็วเป็นอย่างนี้และมีจริง เอहिปัสสิโก มาลองทำดู²⁴

จากพระธรรมเทศนาก็แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปวัดพระธรรมกายว่า มี 2 ประการ คือ 1) องค์ที่ไม่มีเกตุดอกบัวตูมจะสร้างเป็นองค์แทนกายพระมหาบุรุษอดีตเจ้าชายสิทธัตถะ หรือพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า 2) องค์ที่มีเกตุดอกบัวตูมจะสร้างเป็นองค์แทนของพระธรรมกายอันเป็นสภาวะธรรม

23. หลวงพ่อดัมมชโย, พระพุทธรูปกายมหาบุรุษ และ พระธรรมกาย 16/12/50, ออนไลน์, สื่อวิดีโอ, 2:42, <https://www.youtube.com/watch?v=3ZGvVthpLIM>. [16 ธันวาคม 2550].

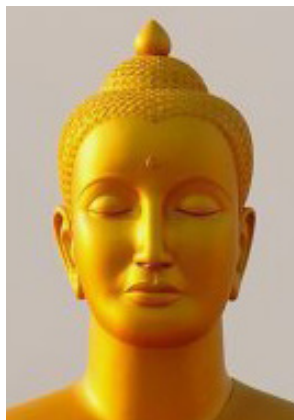
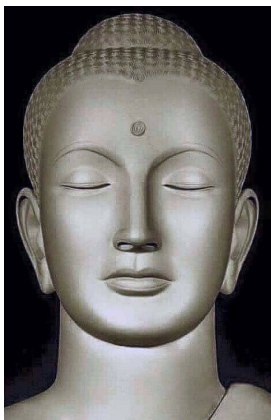
24. เรื่องเดียวกัน, 6:14.

ที่เกิดจากการเจริญภาวนา แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปวัดพระธรรมกายตามพระธรรมเทศนาของหลวงพ่อดัมมชโยนี้ ข้อ 1 ตรงกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในยุคคันธาระ และยุคทวารวดีในประเทศไทยที่กล่าวไว้ในข้างต้น ส่วนแนวคิดข้อ 2 นั้นเป็นแนวคิดที่ไม่พบในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่มีความเป็นไปได้ว่าอาจจะมีจริงเพราะพระพุทธรูปมีเกตุดอกบัวตูมนั้น ได้มีมาในสยามตั้งแต่สมัยทวารวดี และล้านนา ประกอบกับคติการสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนมีชีวิตเป็นมนุษย์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเกตุดอกบัวตูมได้รับอิทธิพลจากศิลปะสมัยปาละ-เสนะ

ภาพที่ 6 พระพุทธเมตตา (พระประธานในพระมหาเจดีย์พุทธคยา) ศิลปะสมัยปาละ²⁵

25. พุทธปฏิทิน, พระพุทธเมตตา (Bodh gaya buddha), ออนไลน์, www.buddhacalendar.com/พุทธรคยาBodhGaya/Bodhgaya.html. [19 ธันวาคม 2566].

ภาพที่ 7 พระบรมพุทเจ้า (ไม่มีเกตุดอกบัวตูม)²⁶ ภาพที่ 8 พระธรรมกาย (มีเกตุดอกบัวตูม)²⁷

ในประเด็นนี้มีหลักฐานในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงสภาวะการเข้าถึงธรรมที่มีอยู่ในตัวของทุกคน คือ เรื่องของพระวัชลิ พระพุทธองค์ทรงตรัสให้โอาทแก่พระวัชลิว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ส่วนผู้ไม่เห็นธรรม ถึงจะเห็นเรา ก็ชื่อว่าไม่เห็น²⁸ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเช่นนั้นเพราะจะโปรดพระวัชลิผู้ติดในการได้มองความงาม พระวรกายของพระองค์ ในบริบทนี้พระพุทธองค์ หวังให้พระวัชลิมุ่งไปเห็นธรรม ซึ่งพระองค์ตรัสหมายเอาว่าวัชลิ เราตัวจริงนั้น อยู่ในธรรมที่เธอสามารถเข้าถึงได้ แสดงว่า คำว่าเห็นเรานั้น พระพุทธองค์ทรงอาจหมายถึงกายแห่งธรรมอันมีลักษณะเหมือนอย่างกายเนื้อของพระองค์แต่มีสภาพประเสริฐกว่า ดังนั้นจึงอาจสันนิษฐานได้ว่า การเห็นพุทธสภาวะภายในมีอยู่จริง แต่สิ่งนี้เป็นปฏิเวธธรรมอันเป็นสิ่งที่วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน (ปัจจุตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ)²⁹ คือต้องปฏิบัติธรรมให้เห็นให้รู้ด้วยตัวเองเท่านั้น

26. Pinterest, Wat Phra Dhammakaya, ออนไลน์, <https://www.pinterest.com/pin/799107527613562520>. [14 พฤศจิกายน 2566].

27. กัลยาณมิตร เพื่อนแท้สำหรับคุณ, *อย่าความหาอะไรในที่มีดี*, ออนไลน์, https://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=17819. [14 มีนาคม 2562].

28. ขุ.อป. 72/122/230 (ไทย.มมร)

29. ที.มหา. 10/89/111 (บาลี.สยามรัฐ)

คำว่าธรรมกายนั้นมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎก 4 แห่ง ได้แก่

1) “ตถาคตสุส เหต์ วาเสฏฐา อธิวจนั ธมฺมกาโย อิติปิ พรหมกาโย อิติปิ ธมฺมกุโธ อิติปิ พรหมกุโธ อิติปิฯ เพราะคำว่า ธรรมกายก็ดี พรหมกายก็ดี ธรรมกุตก็ดี ว่า พรหมกุตก็ดี เป็นชื่อของตถาคตฯ”³⁰

2) “ภวนติ ปุจเจกชินา สยมญฺ มหนตธมฺมา พุทฺธมฺมกายาฯ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้สยมญฺ ทรงเป็นผู้มีธรรมอันใหญ่ มี ‘ธรรมกาย’ มาก”³¹

3) “ธมฺมกายญจ ทีเปตติ เกวลํ รตนการํ วิโกเปตุนํ สกฺโกณติ โก ทิสฺวา นบุสสีทิตาฯ อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงแสดง ธรรมกาย อันเป็นบ่อเกิดแห่งรัตนะทั้งสี่นํ กิเลสทั้งหลายไม่สามารถทำให้ทรงอ่อนกำลังได้ ใครเห็นแล้วจะไม่เสื่อมใสแล้ว”³²

4) “ส่วทฺธิโตยํ สุกตํ รูปกาโย มยาฯ ตว อานนฺทียโย ธมฺมกาโย มม ส่วทฺธิโตฯ ตยาฯ ข้าแต่พระสุคตเจ้า รูปกายของพระองค์นี้ อันหม่อมฉันทำให้เจริญเติบโต ธรรมกายอันนำเฟลิตเฟลินของหม่อมฉัน อันพระองค์ทำให้เจริญเติบโตแล้ว”³³

การตีความคำว่า “ธรรมกาย” ในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้อยู่ในขอบข่ายการศึกษาของบทความนี้ ดังนั้นในประเด็นนี้ผู้เขียนจึงเพียงรวบรวมหลักฐานจากคัมภีร์ปฐมภูมิมาแสดงให้เห็นเท่านั้น

ผู้เขียนพบว่า มีศิษยานุศิษย์ของวัดพระธรรมกายกลุ่มหนึ่งร่วมกันศึกษาวิจัยเชิงวิชาการ เรื่องหลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ เพื่อเทียบเคียงกับการปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) มิ่งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติธรรมยุคโบราณหลายชิ้น เช่น “หลักฐานธรรมกายในคันธาระและเอเซียกลาง” “ธรรมกายในคัมภีร์มหาปรินรวาณสูตร” “รายงานการค้นพบคำว่าธรรมกายในคัมภีร์สันสกฤต” “สมาธิกับศูนย์กลางกายในพระพุทธศาสนา จินยุคราชวงศ์ฮั่นตะวันออกและฉินราชวงศ์หลัง” “สมาธิภาวนา ในคัมภีร์อักษรธรรม” “ธรรมกายในคัมภีร์พระธัมมกายาที (ฉบับเทพชุมนุม)” “ร่องรอยธรรมกายใน

30. ที.ป.า. 11/55/92 (บาลี.สยามรัฐ)

31. ขุ.อป. 32/2/20 (บาลี.สยามรัฐ)

32. ขุ.อป. 32/139/243 (บาลี.สยามรัฐ)

33. ขุ.อป. 33/157/284 (บาลี.สยามรัฐ)

คัมภีร์ ไบลานภาษาเขมร” “หลักฐานวิชาธรรมกายในคัมภีร์จตุรารักขา”³⁴ เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานคำว่าธรรมกายในตำราการปฏิบัติธรรมเก่า ๆ อีก เช่น เรื่องการบรรจุหัวใจพระธรรมกายในพระพุทธรูปในสมัยล้านนา³⁵ เป็นต้น การศึกษาวิจัยแนวทางการปฏิบัติธรรมสายต่าง ๆ ไม่ได้อยู่ในขอบข่ายการศึกษาของบทความนี้ ดังนั้นผู้เขียนจึงไม่อภิปรายในประเด็นนี้ เพียงนำหลักฐานมาแสดงเพื่อให้ผู้สนใจได้ไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไป

แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปวัดพระธรรมกาย ข้อที่เป็นการสร้างองค์แทนพระธรรมกายอันเป็นสภาวะธรรมที่เกิดจากการทำสมาธิเจริญภาวนานั้น แม้เป็นแนวคิดที่แปลกใหม่ก็จริง แต่สามารถอ้างอิงไปยังหลักฐานในพระไตรปิฎกและหลักฐานการปฏิบัติธรรมยุคโบราณได้ หากมองว่าแนวคิดนี้เป็นกุศโลบายเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมแล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาทางหนึ่งเช่นกัน เพราะการที่ชาวพุทธทุกภาคส่วนช่วยกันเผยแพร่การปฏิบัติธรรมไม่ว่าทางใดทางหนึ่งก็ตาม จนทำให้การปฏิบัติธรรมแพร่หลายไปกว้างขวางเพียงใด ย่อมยังประโยชน์สุขเพียงนั้น ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติตลอดจนคนในสังคมอย่างแน่นอน ย่อมถือได้ว่าเป็นการเพิ่มความสำคัญแห่งการปฏิบัติธรรม อันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นต่อชาวพุทธอีกทางหนึ่ง

แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่สมัยคันธาระและสมัยทวารวดีในประเทศไทย ตลอดจนแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปวัดพระธรรมกาย ต่างมีวัตถุประสงค์ทั้งที่เหมือนกันและต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของคนสมัยนั้น เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น การศึกษาเรียนรู้การกำเนิดและ

34. ศึกษาเพิ่มเติมจาก สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์), *หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับวิชาการ*, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2557)., สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์), *หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับรวมงานวิจัยโดยย่อ*, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2557)., สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์), *หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับประชาชน*, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2557).

35. kalyanamitra, *หลักฐานธรรมกาย ในคัมภีร์พุทธโบราณ (ตอนที่ 36)*, ออนไลน์, https://www.kalyanamitra.org/th/uniboon_detail.php?page=4420. [6 ตุลาคม 2566].

พัฒนาการของการสร้างพระพุทธรูปในยุคสมัยต่าง ๆ อย่างปราศจากอคติ มีมุมมองที่เปิดกว้าง เปิดรับข้อมูลอย่างมีเหตุผล ย่อมทำให้เรามองเห็นคุณประโยชน์ของแนวคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและสามารถนำมาปรับใช้จนเกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้ ดังคำว่า “ศึกษาอดีต พิจารณาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต”

3.2 วิเคราะห์ลักษณะพระเศียรพระพุทธรูปวัดพระธรรมกาย

ในเรื่องของการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาสักองค์หนึ่งนั้นไม่ใช่ยึดถือในความแปลกใหม่ทรงคุณค่าเพียงอย่างเดียว ยังมีเรื่องของหลักการแห่งลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย ซึ่งเกิดมีตั้งแต่สมัยแรกของการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในโลกแล้ว จนส่งทอดมาถึงประเทศไทยของเรายังคงแนวคิดแห่งลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการสร้างพระพุทธรูป สำหรับคำถามที่ว่าเมื่อมีแนวคิดแห่งลักษณะที่ชัดเจนในพระไตรปิฎก แต่ทำไมพระพุทธรูปยังมีความแตกต่างกันไปแต่ละชนชาติใน ส่วนนี้ผู้เขียนอยากให้มาทำความเข้าใจเรื่องศิลปะก่อนว่า ในเรื่องศิลปะจะมีเอกลักษณ์และความงามเฉพาะแบบของตน ซึ่งก็เกิดจากความพึงพอใจที่จะนำเสนอของช่างศิลป์ นั้น ๆ แม้การสร้างพระปฏิมากรก็เหมือนกัน ผนวกกับช่างไม่เคยเห็นพระพุทธรูเจ้าคงได้แต่จินตนาการตามข้อมูลจากคัมภีร์ และเค้าโครงมนุษย์ตามที่ตนเคยเห็นมา จะเห็นว่าเมื่อเราไปเจอพระพุทธรูปในแต่ละชาติก็จะมีหน้าตาคลายคนชนชาตินั้น อย่างเช่นพระพุทธรูปในสมัยคันธาระที่ยกมาในช่วงต้น เป็นพุทธศิลป์ที่ช่างชาวกรีกสร้างขึ้นจึงมีหน้าตาคลายคนกรีก และมีวัฒนธรรมของคนที่เคยศรัทธาเทพเจ้าปนอยู่ด้วย ดังนั้นแม้จะมีหลักการแต่เรื่องของ การสร้างพุทธศิลป์ ขึ้นเป็นประติมากรรมจะไม่สามารถแสดงทุกส่วนที่คัมภีร์กล่าวไว้ได้ ด้วยความจำกัดในวัสดุที่ก่อสร้างและความเจริญทางเทคโนโลยี ที่ยังไม่เท่าเทียมกับปัจจุบัน แม้จะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยอย่างปัจจุบันก็ยังไม่สามารถทำลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าออกมาแสดงให้หมดทุกประการได้ เพราะเรื่องของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นเรื่องอินดิเอยอย่างที่มีมาในพระไตรปิฎก ว่า “พระพุทธรูเจ้าทั้งหลายเป็นอินดิเอย ธรรมของพระพุทธรูเจ้าก็เป็นอินดิเอย สำหรับผู้ที่เลื่อมใสในอินดิเอย ย่อมมีวิบากเป็นอินดิเอย ดังนี้แล”³⁶ ดังนั้น ช่างจึงสร้างออกมา

36. ชุ.อป. 70/1/10 (ไทย.มมร)

ในแบบที่สามารถทำได้ และทำตามความเข้าใจพร้อมเอกลักษณ์แห่งพุทธศิลป์ของตน
 ดังผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลหลักฐานเหตุผลแห่งความแตกต่างของพุทธศิลป์ แล้วหวัง
 เป็นอย่างยิ่งว่าจะนำไปสู่การศึกษาแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปวัดพระธรรมกายใน
 เชิงวิชาการที่ปราศจากอคติ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาวិชาการด้านพุทธศิลป์

ภาพที่ 9 ภาพหน้าตรงพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย ที่ใช้เป็นพระประธานในพิธีดักบาตร
 วันคุ้มครองโลก 22 เมษายน 2559 ณ วัดพระธรรมกาย³⁷

ผู้เขียนจะขอวิเคราะห์ลักษณะของพระพุทธรูปที่กล่าวไว้คัมภีร์พระไตรปิฎก
 และส่วนที่สามารถขยายให้เพื่อเพิ่มความเข้าใจในส่วนที่พระไตรปิฎกไม่ได้ให้รายละเอียดไว้ โดยมุ่งวิเคราะห์เฉพาะส่วนพระเศียรพระพุทธรูป ผู้เขียนเห็นว่า ลักษณะ

37. Dmc.tv, ประมวลภาพวันคุ้มครองโลก 22 เมษายน 2559 ณ วัดพระธรรมกาย, ออนไลน์, <https://dmc.tv/a21353>. [23 เมษายน 2559].

มหาบุรุษข้อที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระเศียรของพระพุทธรูปวัดพระธรรมกายนั้นมีอยู่ 8 ข้อ ส่วนข้อที่พระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายที่ไม่แสดงออกถึงการมีลักษณะมหาบุรุษข้อนั้น ๆ ผู้เขียนจะไม่ยกมาเพราะส่วนใหญ่เป็นลักษณะที่ไม่ได้ปรากฏออกมาภายนอก

ตารางที่ 7 ตารางเปรียบเทียบลักษณะมหาบุรุษลักษณะที่ปรากฏในพระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย

ข้อที่	ลักษณะมหาบุรุษในพระไตรปิฎก	ลักษณะเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย
1	มีพระฉวีวรรณดุจสีทอง	มีผิวสีทองมุกอมชมพู
2	มีลำพระศอกกลมงามเสมอตลอด	มีลำคอกกลมกลิ้งไม่มีรอยหยักบนผิว
3	มีพระหนุดุจคางแห่งราชสีห์ (โค้งเหมือนวงพระจันทร์)	มีคางโค้งเหมือนวงพระจันทร์ไม่เรียว
4	มีพระทนต์ 40 ซี่	ไม่สามารถเห็นได้ แต่มีใบหน้าที่แสดงพระทนต์เหมือนคนมีฟัน 40 ซี่
5	พระทนต์เรียบเสมอกัน	ไม่สามารถเห็นได้ แต่มีใบหน้าที่แสดงเหมือนคนมีฟันเรียบ ไม่เหยิน ไม่ซ้อน
6	พระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง	ไม่สามารถเห็นได้ แต่มีใบหน้าที่แสดงเหมือนคนมีฟันเรียบไม่ห่าง
7	มีอุณาโลมระหว่างพระโขนง เวียนขวา เป็นทักษิณาวัตร	มีลักษณะแห่งการมีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนง เวียนขวา เป็นทักษิณาวัตร
8	มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์	มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

ในส่วนเรื่องอนุพยัญชนะ 80 ข้อที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายนั้นมีอยู่ 14 ข้อ โดยเป็นส่วนที่พระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายที่แสดงออกถึงการมีอนุพยัญชนะข้อนั้น ๆ ส่วนที่เหลือที่ไม่ได้ยกมานั้นผู้เขียนเห็นว่าไม่สามารถนำมาเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ได้เนื่องจากเป็นลักษณะที่อยู่ภายใน

ตารางที่ 8 ตารางลักษณะอนุพยัญชนะที่ปรากฏในพระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกาย

ข้อที่	อนุพยัญชนะ	ลักษณะเศียรพระพุทธรูป ของวัดพระธรรมกาย
1	มีพระนาสิกอันสูง	มีพระนาสิกอันสูง
2	มีพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องต่ำมิได้เข้าออกกว่า กันเสมอเป็นอันดี	มีลักษณะพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องต่ำมิได้เข้า ออกกว่ากัน เสมอเป็นอันดี
3	พระโอษฐ์มีพรรณแดงงามดุจสีผลตำลึงสุก	มีพรรณแดงงามดุจสีกลีบปทุม
4	ดวงพระพักตร์มีสัณฐานยาวสวย	มีลักษณะดวงพระพักตร์มีสัณฐานยาวสวย
5	กระพุ้งพระปรางค์ทั้งสองบริบูรณ์	มีลักษณะกระพุ้งพระปรางค์(แก้ม)ทั้งสองเต็ม บริบูรณ์มีสีอมชมพูเหมือนผิวทารก
6	กระบอกพระเนตรกว้างแลยาวงามพอสมกัน	มีลักษณะกระบอกพระเนตรกว้างแลยาว งามพอสมกัน
7	พระกรรณทั้ง 2 ยาวงาม	มีลักษณะพระกรรณทั้งสองมีสัณฐานอัน ยาวงาม
8	พระเศียรมีสัณฐานงามดุจฉัตรกลม	มีลักษณะพระเศียรมีสัณฐานงามเหมือน ฉัตรแก้ว
9	พระนลาฏมีสัณฐานงามกว้างยาวพอสมกัน	มีลักษณะปริมณฑลพระนลาฏโดยกว้าง ยาวพอสมกัน
10	พระขนงมีสัณฐานงามดุจคันธนูอันกว้าง	มีลักษณะพระขนงมีสัณฐานอันงามดุจคัน ธนูอันกว้าง
11	พระโขนงใหญ่	มีลักษณะพระโขนงนั้นใหญ่
12	พระโขนงยาวสุดพระเนตร	มีลักษณะพระโขนงนั้นยาวสุดหางพระเนตร
13	พระเกสาเวียนเป็นทักษิณาวัตร	มีลักษณะเส้นพระเกสาเวียนเป็นทักษิณาวัตร
14	พระเกสามีเส้นกลมสวย	พระเกสามีลักษณะเส้นกลมสวย

เมื่อเปรียบเทียบแล้ววิเคราะห์ได้ว่า พระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายมีส่วนที่มีลักษณะมหาบุรุษและอนุพยัญชนะอยู่ ซึ่งก็เป็นลักษณะที่เห็นแล้วก็ทำให้เห็น

ว่าเป็นพระพุทธรเจ้า รูปภาพที่ผู้เขียนนำมาในข้างต้น (ภาพที่ 1) เป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ ส่วนที่เป็นประเด็นนั้นมีส่วนที่ถูกต้องอยู่ คือ พระโอษฐ์ที่มีสีแดงอมชมพู ในข้อนี้ผู้เขียนเห็นว่าในคัมภีร์จะมีลักษณะการอุปมาที่ดูแล้วเกินกว่าคนปกติมากกว่า ที่ว่ามีพระโอษฐ์ดังผลด่าถึงสุก คือ มีสีแดงสดมาก ส่วนข้ออื่นที่เหมือนกับคัมภีร์ก็มีเหมือนกับพระพุทธรูปทั่วไปไม่แปลก อีกส่วนหนึ่งของพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายที่ไม่ได้เหมือนอย่างคัมภีร์ เช่น เกตุดอกบัวตูมที่ทำเหมือนอย่างศิลปะปาละ-เสนะ ทวารวดี และเชียงแสน ส่วนแก้มอมชมพู มีขนตาอง และเปลือกตาสีชมพู เรื่องเหล่านี้ผู้เขียนลองนำไปสังเกตกับความเป็นธรรมชาติที่มีในมนุษย์ว่า ข้อที่ว่าแก้มและเปลือกตาสีชมพู ตามธรรมชาติของคนมีในช่วงอายุเด็กตั้งแต่ 2 เดือนถึงประมาณ 1-2 ขวบ ในเด็กที่เป็นเชื้อชาติของคนผิวขาว และวัยรุ่นที่มีผิวขาวเนียนสะอาด ฉะนั้นความมีผิวพรรณงามเยาว์วัย ของผู้ที่มีบุญบารมีที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า ก็ควรได้ตลอดกาล อย่างเช่นผู้มีบุญบารมีอย่างนางวิสาขาที่อรุณกถาจารย์อธิบายว่า

นางวิสาขาเองก็ได้มีอายุ 120 ปี ชื่อว่าผมหงอกบนศีรษะแม้เส้นหนึ่งก็ไม่มีนางได้เป็นประหนึ่งเด็กหญิงรุ่นอายุราว 16 ปี เป็นนิตย์ ขนทั้งหลายเห็นนางมีบุตรและหลานเป็นบริวารเดินไปวิหาร ย่อมถามกันว่า “ในหญิงเหล่านั้นคนไหนนางวิสาขา?” คนผู้เห็นนางเดินไปอยู่ย่อมคิดว่า “บัดนี้ของงเดินไปหน่อยเถิด, แม่เจ้าของเราเดินไปอยู่เที่ยวย่อมงาม” คนที่เห็นนางยืน นั่ง นอน ก็ย่อมคิดว่า “บัดนี้ งนอนหน่อยเถิด, แม่เจ้าของเรานอนแล้วแล ย่อมงาม” นางได้เป็นผู้อันใคร ๆ พุดไม่ได้ว่า “ในอิริยาบถทั้ง 4 นางย่อมไม่งามในอิริยาบถ ชื่อโน้น” ด้วยประการฉะนี้³⁸

ดังนั้น ผิวพรรณของพระพุทธรองค์ ผู้เป็นบุคคลที่ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ควรที่จะได้ผิวพรรณอ่อนวัย ควรที่จะได้เป็นผิวพรรณที่คนในโลกปรารถนาไม่มีผู้ใดงามอย่างสม่ำเสมอทุกวัยเสมือนพระองค์ อย่างท่านวิฆเณศกล่าวสรรเสริญพระองค์ว่า “ข้าพเจ้าจักไม่สรรเสริญพระสมณโคดมอย่างไรเล่า เพราะพระสมณโคดมผู้เจริญนั้น ใคร ๆ ก็สรรเสริญเียนยอแล้วที่เดียวว่า เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดา

38. พ.ธ.อ. 41/84 (ไทย.มมร)

และมนุษย์ทั้งหลาย”³⁹ พระพุทธรูปเป็นกายมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อเหมือนคนทั่วไป แต่มีความประณีตและประเสริฐกว่าด้วยบุญบารมีที่เต็มเปี่ยม

ลักษณะพระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายตรงกับลักษณะมหาบุรุษ 8 ข้อ ตรงกับลักษณะอนุพยัญชนะ 14 ข้อ และยังพบลักษณะมหาบุรุษและอนุพยัญชนะบางข้อมีปรากฏอยู่ในผู้มีบุญบารมีทั้งหลายอีกด้วย ดังนั้น ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่า การปั้นพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายโดยเฉพาะส่วนของพระเศียรอาจเกิดจากแนวคิด 2 ส่วน คือ 1) การถ่ายทอดลักษณะมหาบุรุษ 32 และอนุพยัญชนะ 80 ออกมาให้ได้มากที่สุด 2) การถ่ายทอดลักษณะเด่นของมนุษย์ยุคปัจจุบันเพื่อแสดงถึงความเป็นผู้มีบุญญาธิการเต็มเปี่ยม

4. สรุป

1. แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปสมัยคันธาระและสมัยทวารวดีในประเทศไทย กับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายมีความเหมือนกัน คือ เป็นการสร้างองค์แทนพระพุทธเจ้า มีความต่างกัน คือ การสร้างพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายยังหมายถึง การสร้างองค์แทนพระธรรมกายที่สถิตอยู่ในศูนย์กลางกายของมนุษย์เพื่อเผยแพร่การปฏิบัติธรรมตามแนวคำสอนของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ซึ่งคำว่าธรรมกายมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พุทธโบราณ

2. พระเศียรพระพุทธรูปของวัดพระธรรมกายมีลักษณะที่ตรงกับลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ 8 ข้อและอนุพยัญชนะ 80 ประการ 14 ข้อ และมีลักษณะพิเศษอย่างอื่นที่ตรงกับลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ผู้มีรูปงดงามและเยาว์วัยในโลกปัจจุบัน

ศิลปะไม่ว่าจะเป็นงานวาดหรืองานปั้น เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับประวัติศาสตร์โลกมาโดยตลอด งานศิลปะไม่ใช่สิ่งที่จะต้องมาตัดสินความถูก-ผิด แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีวัฒนธรรมของคนในยุคนั้น ๆ ท้องถื่นนั้น ๆ งานศิลปะจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในการศึกษาอย่างรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นเชิงประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ เป็นต้น งานพุทธศิลป์ก็เช่นกัน ย่อมเป็นเครื่องสะท้อน

39. ม.ม. 18/329/457 (ไทย.มมร)

ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ ของพระพุทธศาสนาในยุคต่าง ๆ ท้องถิ่นต่าง ๆ การศึกษาพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ ผ่านงานพุทธศิลป์ที่ยังหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาที่คนยุคโบราณต้องการถ่ายทอดออกมาเพื่อให้สืบทอดมายังชนรุ่นหลัง ดังนั้น การศึกษางานศิลปะใด ๆ ก็ตาม เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดและปรัชญาของผู้สร้างสรรค์ที่ต้องการจะถ่ายทอดไปสู่คนยุคต่อไป จึงเป็นสิ่งที่น่าจะมีประโยชน์มากกว่าการศึกษาเพื่อตัดสินถูก-ผิด

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. *จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14*. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.
- กัลยาณมิตร เพื่อนแท้สำหรับคุณ. *อย่าความหาอะไรในที่มีดี*. ออนไลน์. https://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=17819. [14 มีนาคม 2562].
- คณะศิษยานุศิษย์ (นามแฝง). *20 ปีวัดพระธรรมกาย*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2532.
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. *ชาวพุทธกับพุทธปฏิมา 4: พระพุทธรูปกับสถาบันพระมหากษัตริย์*. ออนไลน์. <https://prachatai.com/journal/2019/11/85073>. [9 พฤศจิกายน 2562].
- ชาติรี ประกิตนทการ. *พระพุทธรูปชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.
- เชียงใหม่เพรส. *‘พระพุทธรูปชินราช’ พระพุทธรูปสกุลช่างเมืองพิษณุโลก*. ออนไลน์. <https://chiangmaipress.com/2021/03/16/พระพุทธรูปชินราช-พระพุทธรูป>. [16 มีนาคม 2564].
- ภาณิน เกษตรทัต. *เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2558.
- พระพุทธรักขิตาจารย์. *คัมภีร์ชินาลังการฎีกาแปล*. แปลโดย รังษี สุทนต์, สีนชัย วงษ์จ่านงค์, และวิโรจน์ คุ่มครอง. กรุงเทพฯ: วิญญาน, 2548.
- พุทธปฏิทิน. *พระพุทธรูปเมตตา (Bodh gaya buddha)*. ออนไลน์. <http://buddhacalendar.com/พุทธคยาBodhGaya/Bodhgaya.html>. [19 ธันวาคม 2566].
- โพธิสิกขาลัย. *พระพุทธรูปศิลปะคันธาระ (Gandhara)*. ออนไลน์. <http://bodhisikkhalai.com/gandhara.php>. [6 ตุลาคม 2565].
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาบาลี สยามมกุฎราชวิทยาลัย 2525*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, 2525.
- _____. *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล 91 เล่ม*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, 2559.

ศูนย์ข้อมูลกลางด้านศาสนา. พระคันธาวาส. ออนไลน์. <https://e-service.dra.go.th/religion/item?religiontype=&Searchtype=Objects&itemid=2054>. [14 ธันวาคม 2566].

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. พระพุทธรูปมหาจักรพรรดิ. ออนไลน์. <https://seaarts.sac.or.th/artwork/198>. [14 พฤศจิกายน 2565].

สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์). *หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับวิชาการ*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2557.

_____. *หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับรวมงานวิจัยโดยย่อ*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2557.

_____. *หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับประชาชน*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2557.

สันติ เล็กสุขุม. *ศิลปะเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) และศิลปะสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534.

เสมียนนารี. พระพุทธรูปชุดแรกในโลก ศิลปะคันธาระ ทำไมหน้าตาเป็น ‘ฝรั่ง’. ออนไลน์. https://www.silpa-mag.com/history/article_59471. [12 มีนาคม 2566].

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. *ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย*. พระนคร: ศรีกรุง เจริญพานมอญ, 2494.

หลวงพ่อดำมขโย. พระพุทธรูปกายนหาบุรุษ และ พระธรรมกาย 16/12/50. ออนไลน์. สื่อวิดีโอ. <https://www.youtube.com/watch?v=3ZGvVthpLIM>. [16 ธันวาคม 2550].

Dmc.tv. *ประมวลภาพวันคุ้มครองโลก 22 เมษายน 2559 ณ วัดพระธรรมกาย*. ออนไลน์. <https://dmc.tv/a21353>. [23 เมษายน 2559].

Juhyung Rhi. “Identifying Several Visual Types in Gandharan Buddha Images”. *Archives of Asian Art*. Vol. 58 (2008). 43–85.

Kaijeaw. *ชาวเน็ตวิจารณ์แรง!! หลังส่องเห็นสิ่งผิดปกติบนพระพุทธรูปประจำวัดพระธรรมกาย สวยพริ้งเลย*. ออนไลน์. <https://kaijeaw.com/พระพุทธรูปพระธรรมกาย/>. [26 กุมภาพันธ์ 2560].

kalyanamitra. หลักฐานธรรมกาย ในคัมภีร์พุทธโบราณ (ตอนที่ 36). ออนไลน์.
https://www.kalyanamitra.org/th/uniboon_detail.php?page=4420.
[6 ตุลาคม 2566].

Pinterest. Wat Phra Dhammakaya. ออนไลน์. <https://www.pinterest.com/pin/799107527613562520/>. [14 พฤศจิกายน 2566].

การศึกษาคำต่างในพระไตรปิฎกบาลีประกอบการค้นคว้าอรรถกถา :
กรณีศึกษาคำว่า อตินิปาต ในอรรถัตตสูตร และ อุตฺตริมฺณสูตร
ในอุตฺตริมฺณสูตร อังคุตตรนิกาย จักกนิบาต อรหัตวารค

The Study of Variants in the Pali Canon with Research
on Commentary: A Case Study of Variants Atinipātaṃ
in Arahattasutta and Uttarimanussadhammaṃ
in Uttarimanussadhammasutta Aṅguttaranikāya
Chakkanipāta Arahattavagga

พระมหาอธิบุตร ธมฺมปุงฺคโว

Phramaha Atibut Dhammapuṅgavo

นิสิต ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Student of DCI Center for Buddhist Studies

Email: atibut072@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 24 พฤศจิกายน 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 5 ธันวาคม 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 18 ธันวาคม 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

พระไตรปิฎกบาลีที่มีในปัจจุบันมีหลายฉบับ แม้ว่าเนื้อหาโดยรวมจะตรงกัน แต่มีบางคำที่แตกต่างกัน ซึ่งในบางกรณีอาจมีความหมายที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง การศึกษาเปรียบเทียบคำต่างในพระไตรปิฎกบาลีจากหลายสายอักษรเป็นวิธีการเพื่อให้ได้คำที่ถูกต้องที่สุด ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบวิเคราะห์คำต่างและเนื้อหาของคำว่า อตินิปาต ในอรรถสสูตร และคำว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา ในอุตฺตริมนุสฺสธมฺมสูตร อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต อรหัตตวรรค ซึ่งปรากฏคำต่างที่มีนัยยะสำคัญเป็นกรณีศึกษา โดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลาน 4 สายอักษร ได้แก่ อักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธรรม และเนื้อหาจากอรรถกถาของพระสูตรดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่า จากพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลาน 16 ฉบับ และพระไตรปิฎกบาลีฉบับพิมพ์ 4 ฉบับที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ในตำแหน่งของคำว่า อตินิปาต ในใบลาน 9 ฉบับปรากฏเป็นคำว่า อติถมฺภ และในตำแหน่งของคำว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา มีใบลาน 5 ฉบับและพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ 1 ฉบับปรากฏเป็นคำว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺม แต่ในอรรถกถา 3 ฉบับที่ศึกษาปรากฏบดตั้งเป็นคำว่า อตินิปาต และ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา ตรงกัน แสดงให้เห็นว่าใบลานที่พระอรรถกถาจารย์ใช้ศึกษาในสมัยที่เขียนอรรถกถาขึ้นนั้นต้องปรากฏเป็นคำว่า อตินิปาต และ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาพระไตรปิฎกประกอบการค้นคว้าอรรถกถาซึ่งช่วยให้เข้าถึงพระไตรปิฎกที่ถูกต้อง และใกล้เคียงกับยุคเริ่มต้นของพระพุทธศาสนามากที่สุด

คำสำคัญ: พระไตรปิฎกบาลี อตินิปาต อุตฺตริมนุสฺสธมฺม อรหัตตสูตร
อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสูตร

Abstract

There are multiple versions of the Pāli Canon currently in circulation. While the overall content remains consistent, variations in specific words can lead to divergent meanings. Comparing and studying these variants across different versions of the Pāli Canon enables the identification of the most probable readings. This article focuses on the comparative analysis and study of the variants “atinipātaṃ” in Arahattasutta and “uttarimanussadhammā” in Uttarimanussadhammasutta from Aṅguttaranikaya Chakkanipāta Arahattavagga. The investigation explores possible variants across four traditions of the Pāli Canon: Sinhalese, Burmese, Khom, and Tham, with additional scrutiny of commentaries.

The study examines sixteen editions of palm-leaf manuscripts and four current editions of the Pāli Canon. It reveals that nine palm-leaf manuscript editions inscribe “atithambhaṃ” instead of “atinipātaṃ,” and five editions inscribe “uttarimanussadhammaṃ” instead of “uttarimanussadhammā,” along with one current edition of the Pāli Canon displaying the same variation. However, all three editions of commentaries analyzed in this article consistently present the words “atinipātaṃ” and “uttarimanussadhammā” in the lemmas. This suggests that “atinipātaṃ” and “uttarimanussadhammā” were present in the Pāli Canon during the era of Pāli Commentary writing. Hence, emphasizing the significance of studying the Pāli Canon alongside research on the Pāli Commentary for achieving the utmost accuracy in understanding the Pāli Canon.

Keywords: Pāli Canon, Atinipātaṃ, Uttarimanussadhammaṃ, Arahattasutta, Uttarimanussadhammasutta

1. บทนำ

ในครั้งพุทธกาล หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะได้บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงจาริกเทศน์สอนสรรพสัตว์ตราบจนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระมหากัสสปะได้เห็นเหตุการณ์ที่พระสุภัททพุทฺธมบรรพชิตกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัย จึงเป็นประธานนำคณะสงฆ์สังคายนาพระธรรมวินัย ณ ถ้ำสัตตบพณคูหา กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ นับแต่นั้น พระเถรจารย์ทั้งหลายจึงได้สืบทอดพระธรรมวินัยเรื่อยมา เริ่มตั้งแต่การสวดและท่องจำที่เรียกว่า มุขปาฐะ สูการจารจาริกในใบลานบ้าง แผ่นศิลาบ้าง¹ จนกระทั่งถึงยุคของเทคโนโลยีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม การเก็บข้อมูลดิจิทัล สร้างเป็นโปรแกรมและแอปพลิเคชัน เป็นพระไตรปิฎกบาลีในปัจจุบัน

แม้ว่าพระไตรปิฎกบาลีที่มีอยู่ในปัจจุบันจะแบ่งเป็นหลายสายอักษร หลายฉบับตามพื้นที่ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปถึง และมีคำบางส่วนของที่แตกต่างกัน บางคำแตกต่างกันเพียงในระดับตัวอักษร บางคำแตกต่างกันในทางไวยากรณ์ภาษาบาลีหรือบางคำอาจต่างไปเป็นอีกคำหนึ่งที่มีความหมายต่างกันโดยสิ้นเชิงซึ่งอาจทำให้เกิดความสงสัย ไม่เข้าใจแก่ผู้อ่านได้ แต่พระไตรปิฎกนั้นมีจุดเริ่มต้นเดียวกันคือคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้รับการสืบทอดส่งต่อมา ดังนั้นการรวบรวมใบลานพระไตรปิฎกที่มีอายุเก่าแก่จากสายการสืบทอดต่าง ๆ แล้วนำมาเปรียบเทียบ เลือกสรรคำที่ถูกต้องที่สุดจากคำที่ต่างกันนั้นจะสามารถสร้างพระไตรปิฎกที่ใกล้เคียงกับยุคต้นของพระพุทธศาสนาได้และจะเป็นพระไตรปิฎกที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด

ในการเปรียบเทียบและเลือกคำต่างในใบลานพระไตรปิฎกนั้น มีหลักเกณฑ์หลายประการ หลักเกณฑ์หนึ่งที่มีความสำคัญ คือ การตรวจดูเนื้อหาในคัมภีร์อรรถกถาที่เป็นคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎกและอธิบายความของคำ ประโยคหรือเนื้อหาในพระไตรปิฎก เพราะในอรรถกถามีการอ้างคำบางส่วนจากพระไตรปิฎกแล้วอธิบายความของคำหรือประโยคนั้น ๆ จึงสามารถตรวจดูคำของพระไตรปิฎกที่อ้างอยู่ในอรรถกถาเพื่อเป็นหลักฐานในการเทียบเคียงและแก้ไขคำต่างในพระไตรปิฎกแต่ละสายการสืบทอดได้

1. สุขชวน พลอยชุม, “ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก”, *เรื่องเล่าพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2564), 44–47. https://kukr.lib.ku.ac.th/kukr_es/kukr/search_detail/download_digital_file/20013434/159632.

ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาคำต่างในอรรถกถาสูตรและอุตตรินนุสสรณัมสูตรในพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานและในพระไตรปิฎกบาลีฉบับพิมพ์และสืบค้นหลักฐานเพิ่มเติมในอรรถกถา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบวิเคราะห์พระไตรปิฎกโดยใช้หลักฐานในอรรถกถาเพื่อการวินิจฉัยคำต่าง พบว่าคำส่วนมากในพระสูตรทั้งสองตรงกัน หรือต่างกันเล็กน้อยในระดับตัวอักษร แต่พบคำต่าง 2 คำที่มีนัยยะสำคัญและควรศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้ได้เนื้อหาพระไตรปิฎกที่สมบูรณ์ถูกต้องมากที่สุด

2. การเปรียบเทียบวิเคราะห์พระไตรปิฎกเพื่อการวินิจฉัยคำต่าง

2.1 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์

2.1.1 พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอมและอักษรธรรมที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้รับความอนุเคราะห์จากโครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัย เป็นข้อมูลที่จัดเก็บเป็นไฟล์ภาพดิจิทัลพร้อมทั้งปริวรรตเป็นอักษรโรมัน ในแต่ละสายอักษรประกอบด้วยใบลานต่างฉบับกัน 5 ฉบับ เฉพาะในสายอักษรธรรมมีเพียง 1 ฉบับ มีอายุประมาณ 100–200 ปี อีกทั้งศึกษาพระไตรปิฎกบาลี ฉบับพุทธชยันตี ฉบับฉัฐฐสังคีติ ฉบับสยามรัฐ และฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ ร่วมด้วย

อักษรย่อพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานอักษรสิงหล

- C¹ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1712. Sabaragamuwa: Humbuluwa Rajamahavihara. No. SR_06_01_002_06.
- C² Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1736. Northwestern: Warāwala Rajamaha Vihāraya. No. SR_37_01_002_06
- C³ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1802. Sabaragamuwa: Kotawahera Rajamaha Vihāraya. No. SR_52_01_002_06
- C⁴ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1859. Southern: Wewurukannala Budurajamahavehera. No. SR_13_01_003_06
- C⁵ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1860. Central: Sellāwali Rajamaha Vihāraya. No. SR_35_01_002_06

อักษรย่อพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานอักษรพม่า

- B¹ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1779. Mandalay: Bakara Temple. No. MM_03_01_011_02
- B² Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1851. Yangon: State Pariyatti Sasana University. No. MM_50_01_919_01
- B³ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1869. Yangon: State Pariyatti Sasana University. No. MM_52_01_306_06
- B⁴ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1875. Yangon: State Pariyatti Sasana University. No. MM_50_01_111_06
- B⁵ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1877. Yangon: State Pariyatti Sasana University. No. MM_50_01_084_02

อักษรย่อพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานอักษรขอม

- K¹ Arahattavagga (Anguttaranikāya). (n.d.). Bangkok: National Library of Bangkok. No. TH_05_01_148_01
- K² Arahattavagga (Anguttaranikāya). (n.d.). Bangkok: National Library of Bangkok. No. TH_05_01_149_01
- K³ Arahattavagga (Anguttaranikāya). (n.d.). Bangkok: National Library of Bangkok. No. TH_05_01_150_01
- K⁴ Arahattavagga (Anguttaranikāya). (n.d.). Phra Nakhon Si Ayutthaya: Wat Tong Pu. No. TH_48_01_005_01
- K⁵ Arahattavagga (Anguttaranikāya). (n.d.). Chainat: Wat Intharam. No. TH_59_01_001_00

อักษรย่อพระไตรปิฎกบาลีฉบับใบลานอักษรธรรม

- T¹ Arahattavagga (Anguttaranikāya). 1587. Lampang: Wat Laihinluang. No. TH_11_01_010_01

อักษรย่อพระไตรปิฎกบาลีฉบับพิมพ์

- C^e พระไตรปิฎกบาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชยันตี พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2520 ประเทศ
ศรีลังกา
- B^e พระไตรปิฎกบาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฐฐสังคีติ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2500 ประเทศ
เมียนมาร์
- S^e พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2473 ประเทศไทย
- E^e พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2481
ประเทศอังกฤษ

2.1.2 อรรถกถา

อรรถกถา คือคำอธิบายคำและเนื้อความในพระไตรปิฎก มีขึ้นในช่วงแรก
ของการสังคายนา แต่ต้นฉบับบาลีแรกนั้นสูญไป เหลือแต่ต้นฉบับภาษาสิงหล และ
ได้ถูกแปลกลับเป็นภาษาบาลี² อรรถกถาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นคำภีร์ที่มีใน
ปัจจุบันซึ่งผู้เขียนได้เลือกศึกษาอรรถกถาให้ครอบคลุมหลายสายอักษรเพื่อความถูก
ต้องตรงกันของอรรถกถา โดยประกอบด้วยฉบับสยามรัฐ ฉบับฉัฐฐสังคายนา และ
ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์

2.2 วิธีดำเนินการศึกษาวิเคราะห์

การศึกษานี้หาพระไตรปิฎกนี้เป็นการเปรียบเทียบวิเคราะห์ความแตกต่าง
ของเนื้อหาและค้นคว้าคำต่างร่วมกับการตรวจดูเนื้อหาในอรรถกถา แบ่งขั้นตอน
การศึกษาได้ 2 ช่วงคือ

1. การเปรียบเทียบแต่ละคำในเนื้อหาเพื่อหาคำที่แตกต่างกันในแต่ละสายอักษร
โดยเรียกคำที่ได้นั้นว่า “คำต่าง”
2. การนำคำต่างที่พบมาวิเคราะห์ประกอบกับการค้นคว้าอรรถกถา โดยใน
อรรถกถานั้นจะปรากฏเนื้อหาที่เป็น “บทตั้ง” คือคำที่อ้างอิงจากพระไตรปิฎก และ
“บทอธิบาย” คือกล่าวอธิบายขยายความของบทตั้ง บทตั้งที่ปรากฏในอรรถกถานั้นจะ

2. พระนาถ โพธิญาณ, “ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของคำภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก”,
วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2562), 6. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NBJ/article/view/252826/171641>.

เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่บ่งชี้ถึงความถูกต้องตรงกันของคำต่างแต่ละคำในพระไตรปิฎกฉบับใบลาน และพระไตรปิฎกฉบับปัจจุบันกับใบลานในสมัยที่พระอรรถกถาจารย์เขียนอรรถกถาขึ้นซึ่งใกล้เคียงกับยุคเริ่มต้นของพระพุทธศาสนามากที่สุด

2.3 การเปรียบเทียบคำต่าง

นำเนื้อหาพระไตรปิฎกบาลีในอรรถดัตตสูตร และในอุตตริมนุสสธัมมสูตร จากใบลานทั้ง 16 ฉบับ และจากพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ 4 ฉบับมาจัดเรียงแต่ละคำตามตำแหน่งคำที่ตรงกันลงในตารางเปรียบเทียบ และใช้โปรแกรมเฉพาะสำหรับการเปรียบเทียบเนื้อหาพระไตรปิฎกบาลี จึงสามารถพิจารณาเห็นคำบาลีที่ต่างไปจากคำเดียวกันในฉบับอื่น

คำที่ปรากฏเป็นคำเดียวกันในทุกฉบับ ปรากฏความต่างเพียงในระดับอักษร หรือจำนวนของพระไตรปิฎกบาลีที่ปรากฏคำต่างนั้น ๆ มีอยู่น้อยจึงสามารถที่จะสรุปคำที่ถูกต้องได้ทันที แต่เมื่อมีคำที่ปรากฏเป็นต่างคำต่างความหมาย และแต่ละคำต่างมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นคำที่ถูกต้อง หรือมีความต่างที่มีลักษณะสำคัญในทางไวยากรณ์ภาษาบาลี จึงต้องวิเคราะห์คำต่างแต่ละคำ ค้นคว้าหลักฐานเพิ่มเติมในอรรถกถาเพื่อตรวจสอบความเป็นไปได้ของคำต่างเหล่านั้น

2.4 การศึกษาวิเคราะห์คำต่าง

จากการเปรียบเทียบเนื้อหาพระไตรปิฎกบาลีในอรรถดัตตสูตร และในอุตตริมนุสสธัมมสูตร จากใบลานทั้ง 16 ฉบับ และจากพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ 4 ฉบับในขั้นแรกแล้วจึงพบคำต่างที่ต้องวิเคราะห์ 2 คำ

2.4.1 อตินิปาต

ปรากฏในอรรถดัตตสูตร ว่าด้วยธรรมที่ต้องละ จึงจะทำให้แจ้งอรรถดัตตผลได้

ฉ ภิกขเว ฐมเม อปฺปหาย อภพฺโพ อรหตุตฺตํ สจฺจิกาตุํ กตเม ฉ มานํ โอมานํ
อติมานํ อธิมานํ ฌมภํ อตินิปาตํ อิเม โข ภิกขเว ฉ ฐมเม อปฺปหาย อภพฺโพ
อรหตุตฺตํ สจฺจิกาตุํ³

3. อจ.ฉก. 22/480 (บาลี.มมร)

ณ ภิกขเว ธมฺเม อปฺหาย อภพฺโพ อรหตฺตํ สจฺจนิกาทู กตฺเม ณ มานํ โอมานํ
 อติมานํ ญมฺภํ อติญมฺภํ อนินวตํ อิมํ โข ภิกขเว ณ ธมฺเม อปฺหาย อภพฺโพ อรหตฺตํ
 สจฺจนิกาทู⁴

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม 6 ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อ
 ทำให้แจ้งซึ่งอรรหัต ธรรม 6 ประการเป็นไฉน? คือ มานะ ความถือตัว 1 โอมานะ
 ความสำคัญว่าเลวกว่าเขา 1 อติมานะ ความ เย่อหยิ่ง 1 อธิมานะ ความเข้าใจ
 ผิด 1 ญมฺภะ ความหัวดี 1 อตินิปาตะ ความดูหมิ่นตนเองว่าเป็นคนเลว 1 ดู
 ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม 6 ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควร เพื่อ
 กระทำให้แจ้งซึ่งอรรหัต.⁵

ตารางที่ 1 คำต่าง อตินิปาต ที่ปรากฏในไบลานแต่ละฉบับ

รูปแบบคำต่าง	ไบลานพระไตรปิฎกบาลี				พระไตรปิฎกบาลี
	สิงหล	พม่า	ขอม	ธรรม	ฉบับพิมพ์
อตินิปาต	C ^{1.2.3.4.5}	B ⁵		T ¹	C ^e , B ^e , S ^e , E ^e
อติญมฺภ		B ^{1.2.3.4}	K ^{1.2.3.4.5}		

ในพระสูตรเดียวกันนี้ ปรากฏคำว่า อตินิปาต อีกครั้ง ซึ่งในแต่ละไบลานปรากฏ
 หลักฐานเป็นไปในทางเดียวกันกับครั้งแรก

จากหลักฐานไบลาน สามารถจัดกลุ่มคำต่างนี้ได้ 2 คำ คือ คำว่า อตินิปาต ที่
 ปรากฏในไบลานอักษรสิงหลเป็นหลัก รวมถึงฉบับพิมพ์ปัจจุบันทั้งหมด และคำว่า
อติญมฺภ ซึ่งปรากฏในไบลานอักษรพม่าส่วนใหญ่และในไบลานอักษรขอม โดยทั้งสอง
 คำนี้มีความหมายต่างกัน คำว่า อตินิปาต แปลว่า ความดูหมิ่นตน ในขณะที่คำว่า
อติญมฺภ หมายถึง ความดีอย่างยิ่ง

เพื่อค้นหาหลักฐานความเป็นไปได้ของคำทั้งสอง ผู้ศึกษาจึงค้นคว้าเพิ่มเติมใน

4. Arahattavagga Anguttaranikāya, (Yangon: State Pariyatti Sasana University, 1869)., *Arahattavagga Anguttaranikāya*, Manuscript, Burmese script, Pāli language, MM_52_01_306_06.

5. อ.จ.ญก. 22/800 (ไทย.มมร)

มโนรณปุรณิอรรถกถาซึ่งอาจพบการยกคำจากในพระไตรปิฎกเพื่อขยายเนื้อความ โดยพบบทตั้งและคำอธิบายว่า “อตินิปาตุนติ หีนสุส ทิโนหมสมิติ มาน”⁶ คำว่า **อตินิปาต** ที่พระอรรถกถาจารย์ท่านยกขึ้นกล่าวไว้จึงแสดงให้เห็นว่าโบราณพระไตรปิฎกที่พระอรรถกถาจารย์ใช้ศึกษาและแต่งอรรถกถาในสมัยนั้นต้องจารไว้ว่า **อตินิปาต**

ดังนั้น คำว่า **อตินิปาต** จึงมีหลักฐานทั้งในโบราณอักษรสิงหลและในอรรถกถา ส่วนคำว่า **อติณม** มีหลักฐานมาในโบราณอักษรพม่าส่วนใหญ่และในโบราณอักษรขอมเท่านั้น แม้ในอรรถกถาฉบับพม่าเองก็ปรากฏบทตั้งและคำอธิบายเช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในฉบับอื่น ๆ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นควรใช้คำว่า **อตินิปาต** ในคำต่างนี้

2.4.2 อุตตริมานุสสธัมม

ปรากฏในอุตตริมานุสสธัมมสูตร กล่าวถึงธรรม 6 ประการ หากไม่ละทิ้งก็จะบรรลุคุณวิเศษไม่ได้

ฉ ภิกขเว ธมฺเม อปฺปหยา อภพฺโพ อุตตริมานุสสธมฺมา อลมฺริยญาณทสฺสนวิเสสํ สจฺจิกาตุํ กตเม ฉ มฺหุรฺรสุสจฺจํ อสมฺปชฺฌณฺญํ อินฺทฺริเยสุ อคฺคตทวารตํ โภขเน อมตฺตณฺณตํ กุหนํ ลปนํ อิม โข ภิกขเว ธมฺเม อปฺปหยา อภพฺโพ อุตตริมานุสสธมฺมา อลมฺริยญาณทสฺสนวิเสสํ สจฺจิกาตุํ⁷

ฉ, ภิกขเว, ธมฺเม อปฺปหยา อภพฺโพ อุตตริมานุสสธมฺม อลมฺริยญาณทสฺสนวิเสสํ สจฺจิกาตุํ. กตเม ฉ? มฺหุรฺรสุสจฺจํ, อสมฺปชฺฌณฺญํ, อินฺทฺริเยสุ อคฺคตทวารตํ, โภขเน อมตฺตณฺณตํ, กุหนํ, ลปนํ. อิม โข, ภิกขเว, ฉ ธมฺเม อปฺปหยา อภพฺโพ อุตตริมานุสสธมฺม อลมฺริยญาณทสฺสนวิเสสํ สจฺจิกาตุํ.⁸

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม 6 ประการ ย่อมเป็น ผู้ไม่ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะชั้นวิเศษ อันสามารถกระทำความ เป็นพระอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ธรรม 6 ประการเป็นไฉน ? คือ ความเป็นผู้มีสติเลอะเลือน 1 ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ 1 ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารใน

6. อง.ฉก.อ. 15/227 (บาลี.มมร), 3/412 (บาลี.PTS), 3/139 (บาลี.ฉฺฐสํคีติ)

7. อง.ฉก.ก. 22/480 (บาลี.มมร)

8. “อุตตริมานุสสธมฺมสูตร” อง.ฉก.ก. 16/77/375 (บาลี.ฉฺฐสํคีติ)

อินทรีย์ทั้งหลาย 1 ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ 1 ความโง่ 1 การพูด
เลียบเคียง 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม 6 ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้
ไม่ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะชั้นวิเศษ อันสามารถกระทำความเป็น
พระอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.⁹

ตารางที่ 2 คำต่าง อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ที่ปรากฏในใบลานแต่ละฉบับ

รูปแบบคำต่าง	ใบลานพระไตรปิฎกบาลี				พระไตรปิฎกบาลี
	สิงหล	พม่า	ขอม	ธรรม	ฉบับพิมพ์
อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา	C ^{1.2.3.4.5}	B ¹	K ^{1.2.3.4.5}		C ^e , S ^e , E ^e
อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ		B ^{2.3.4.5}		T ¹	B ^e

จากหลักฐานใบลานอุตฺตริมนุสฺสธมฺมสูตร ปรากฏคำต่างแบ่งได้ 2 คำ คือ
อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา และ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ โดยคำต่างทั้งสองคำนี้ต่างกันในด้าน
ความหมายทางไวยากรณ์ คือ มี “วิภัตติ” ต่างกัน

คำว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา เป็นปัญจมีวิภัตติ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของแหล่งที่มา หรือ
การเปรียบเทียบ จึงแปลได้ว่า “ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์” ส่วนคำว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ
เป็นทุตติยวิภัตติซึ่งเป็นเครื่องหมายของกรรมในประโยค แต่ในที่นี้เป็นคำคุณศัพท์ที่
ช่วยเพิ่มความหมายของคำนามที่มีวิภัตติเดียวกัน คือ คำว่า อลฺมรียญาณทสฺสนวิเสสํ
ดังนั้นคำว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ นี้สามารถแปลได้ว่า “ซึ่งญาณทัสสนะชั้นวิเศษอันสามารถ
กระทำความเป็นพระอริยะ อันยิ่งลวงธรรมของมนุษย์”

แม้ว่าทั้งสองคำนี้มีความหมายที่เข้าใจได้ใกล้เคียงกัน แต่อย่างไรก็ดี ในมนोरธ
ปุณณิอรรถกถา ปรากฏอรรถาธิบาย ว่า “อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาติ มนุสฺสธมฺมโต อุตฺตริ”¹⁰
แม้บทอธิบายบางคำปรากฏต่างกันไปในอรรถกถาแต่ละฉบับ¹¹ แต่บททั้งนี้แสดง

9. อ.จ.ภก. 22/802 (ไทย.มมร)

10. อ.จ.ภก.อ. 15/227 (บาลี.มมร), 3/412 (บาลี.PTS), 3/139 (บาลี.ฉฺฐฐสังคีติ)

11. อรรถกถาฉบับสมาคมบาลีปกรณ์และฉบับสยามรัฐมีบทอธิบายว่า manussadhammato uttari
ส่วนอรรถกถาฉบับฉฺฐฐสังคายนา มีบทอธิบายว่า manussadhammato uttarim

ให้เห็นว่าใบลานพระไตรปิฎกที่พระอรรถกถาจารย์ใช้ในการศึกษาและแต่งคัมภีร์อรรถกถาในสมัยนั้นต้องจารไว้ว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา**

โดยสรุป คำว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา** ปรากฏหลักฐานในใบลานพระไตรปิฎกอักษรสิงหลและกัมพูชา ใบลานอักษรพม่าหนึ่งฉบับและพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ 3 ฉบับ และมีหลักฐานปรากฏในอรรถกถา ในขณะที่คำว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺม** ปรากฏในใบลานพระไตรปิฎกอักษรธรรม ใบลานอักษรพม่า 4 ฉบับและในพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์อักษรพม่า ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นควรใช้คำว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา** อีกทั้งในพระไตรปิฎกก็ปรากฏการใช้ทั้งคำนี้ทั้งสองวิภัตติ¹² ดังนั้นจึงอาจสร้างความสับสนสลับคำให้กับผู้จารได้

3. สรุปผลการศึกษา

จากการเปรียบเทียบคำต่าง **อตินิปาต** ในอรรถกถาและ **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา** ในอุตฺตริมนุสฺสธมฺมสูตรในใบลานพระไตรปิฎก 4 สายอักษรและสืบค้นหลักฐานเพิ่มเติมในอรรถกถา ผู้ศึกษาพบคำว่า **อตินิปาต** ปรากฏเป็นคำว่า **อติถมภ** ในใบลานอักษรพม่า 4 ฉบับและใบลานอักษรขอมทั้ง 5 ฉบับ คำว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา** ปรากฏเป็นคำว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺม** ในใบลานอักษรพม่า 4 ฉบับ ใบลานอักษรธรรม และพระไตรปิฎกฉบับฉกฐสังคิตี จากนั้นจึงสืบค้นในอรรถกถา 3 ฉบับเพื่อหาคำอธิบายของทั้งสองคำ โดยพบบทตั้งเป็นคำว่า **อตินิปาต** และ **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา** ตรงกันทุกฉบับ ทำให้คำว่า “อตินิปาต” และ “อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา” มีน้ำหนักความถูกต้องมากขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ

การศึกษาค้นหานี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระไตรปิฎกได้รับการสืบทอดส่งต่อมาด้วยการจารลงในใบลานอย่างละเอียดรอบคอบ ทำให้เราได้มีโอกาสศึกษาธรรมชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างถูกต้อง ถึงกระนั้นก็ยังมีความแตกต่างกันของคำศัพท์ในพระไตรปิฎกแต่ละฉบับ การศึกษาพระไตรปิฎกประกอบการค้นคว้าอรรถกถาซึ่งมีเนื้อหาบางส่วนของพระไตรปิฎกอยู่จึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ช่วยทำให้เข้าถึงเนื้อหาที่ใกล้เคียงพระไตรปิฎกบาลีดั้งเดิมมากยิ่งขึ้น

12. ผลการค้นหาคำว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา** และ **อุตฺตริมนุสฺสธมฺม** ในเว็บไซต์ E-tipitaka.com

รายการอ้างอิง

คัมภีร์ใบลาน

- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1712. Sabaragamuwa: Humbuluwa Rajamahavihara. (Manuscript. Sinhalese script. Pāli language. SR_06_01_002_06)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1736. Northwestern: Warāwala Rajamaha Vihāraya. (Manuscript. Sinhalese script. Pāli language. SR_37_01_002_06)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1802. Sabaragamuwa: Kotawahera Rajamaha Vihāraya. (Manuscript. Sinhalese script. Pāli language. SR_52_01_002_06)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1859. Southern: Wewurukannala Budurajamahavehera. (Manuscript. Sinhalese script. Pāli language. SR_13_01_003_06)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1860. Central: Sellāwali Rajamaha Vihāraya. (Manuscript. Sinhalese script. Pāli language. SR_35_01_002_06)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1779. Mandalay: Bakara Temple. (Manuscript. Burmese script. Pāli language. MM_03_01_011_02)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1851. Yangon: State Pariyatti Sasana University. (Manuscript. Burmese script. Pāli language. MM_50_01_919_01)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1869. Yangon: State Pariyatti Sasana University. (Manuscript. Burmese script. Pāli language. MM_52_01_306_06)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1875. Yangon: State Pariyatti Sasana University. (Manuscript. Burmese script. Pāli language. MM_50_01_111_06)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. 1877. Yangon: State Pariyatti Sasana University. (Manuscript. Burmese script. Pāli language. MM_50_01_084_02)

- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. (n.d.). Bangkok: National Library of Bangkok. (Manuscript. Khom script. Pāli language. TH_05_01_148_01)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. (n.d.). Bangkok: National Library of Bangkok. (Manuscript. Khom script. Pāli language. TH_05_01_149_01)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. (n.d.). Bangkok: National Library of Bangkok. (Manuscript. Khom script. Pāli language. TH_05_01_150_01)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. (n.d.). Phra Nakhon Si Ayutthaya: Wat Tong Pu. (Manuscript. Khom script. Pāli language. TH_48_01_005_01)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. (n.d.). Chainat: Wat Intharam. (Manuscript. Khom script. Pāli language. TH_59_01_001_00)
- Arahattavagga (Anguttaranikāya)*. (1587). Lampang: Wat Laihinluang. (Manuscript. Tham script. Pāli language. TH_11_01_010_01)

เอกสาร

- มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.
- _____. *สยามมรณสูตร เตปิฎก*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.
- _____. *สยามมรณสูตร เตปิฎกอรรถกถา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.
- พระนาถ โปธิญาโณ. “ศิษย์วิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก”. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2562). 1–12. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NBJ/article/view/252826/171641>.
- สุเชาว์ นพอมชัม. “ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก”. *เรื่องเล่าพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2564. https://kukr.lib.ku.ac.th/kukr_es/kukr/search_detail/download_digital_file/20013434/159632.
- Buddha Jayanti Tripitaka Series*. Sri Lanka: The Patronage of the Republic of Sri Lanka, 1977.

Chaṭṭhasaṅgītipiṭakaṃ. Marammaratṭha: Buddhasāsanasamiti, 1957.
E. Hardy. *Anguttara Nikāya Part III*. Wiltshire: Antony Rowe Ltd, 1994.
Kopp Hermann. *Manorathapūranī*. Wiltshire: Antony Rowe Ltd, 1994.

การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ

School Administration Towards Excellence

ขวัญชนก คงพิบูลย์

Khwanchnok Kongpibool

นิสิตหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Degree of Doctor of Education, Buddhist Educational Administration,
Faculty of Education, Mahachalalongkornrajavidyalaya University

Email: khwanchnokkongpibool@gmail.com

เพ็ญ จงสกุลศิริ

Padet Jongsakulsiri

ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Educational Administration, Faculty of Education,
Mahachalalongkornrajavidyalaya University

Email: padet.jong@mcu.ac.th

ตอบรับบทความ (Received) : 15 ธันวาคม 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 20 ธันวาคม 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผู้บริหารในการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศโดยการศึกษาเอกสาร งานวิจัย แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาและความเป็นเลิศของสถานศึกษา จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทการบริหารสถานศึกษาและความเป็นเลิศของสถานศึกษา พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาใช้หลักการบริหารตามวงจรคุณภาพของเดมมิง PDCA ซึ่งประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การปฏิบัติตามแผน 3) การตรวจสอบ/ประเมินผล และ 4) การปรับปรุงพัฒนา จะส่งผลให้สถานศึกษามีความเป็นเลิศ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านคุณภาพผู้เรียน 2) ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ และ 3) ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบที่กฎหมายกำหนด และบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติ ความเป็นเลิศในการบริหารงานและพฤติกรรมเชิงจริยธรรมมักมีลักษณะที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล แต่ถ้าพิจารณาจากมุมมองของการบริหารแบบ PDCA และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เข้าข่ายกับ พรบ. การศึกษาแห่งชาติ สามารถกล่าวได้ว่า การวางแผนควรมีขั้นตอนและแนวทางที่ชัดเจน โดยทำการวิเคราะห์และกำหนดเป้าหมายที่เหมาะสม การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดด้วยความมีระบบและการควบคุม การตรวจสอบการดำเนินการตามแผนเพื่อทำการปรับปรุง และการทำการปรับปรุงตามผลตรวจสอบเพื่อให้กระบวนการดำเนินไปในทิศทางที่ดีขึ้น ส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่จะนำสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ต้องมีความซื่อสัตย์ในการดำเนินการตามแผนและรายงานผล มีการจัดการและดำเนินการที่เป็นธรรมและเป็นกลาง และเพื่อตอบสนองต่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และสนับสนุนการเรียนรู้และพัฒนาทักษะของบุคลากรเพื่อให้การตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและส่งเสริมคุณภาพการศึกษา

คำสำคัญ: การบริหารสถานศึกษา ความเป็นเลิศ วงจรคุณภาพของเดมมิง

Abstract

This article aims to study the role of administrators in managing educational institutions towards excellence. The study involves an examination of documents, research papers, and theoretical concepts related to educational administration and the excellence of educational institutions.

Based on the study of theoretical concepts related to the role of educational administration and the excellence of educational institutions, it was found that school administrators apply the principles of the PDCA (Plan-Do-Check-Act) Deming's Quality Cycle. This cycle consists of 1) planning, 2) implementing the plan, 3) checking/evaluating the results, and 4) adjusting and improving. The application of this cycle results in excellence in three dimensions: 1) quality of students, 2) management and organizational processes, and 3) teaching and learning processes that focus on the learner. To achieve excellence in managing educational institutions, administrators should have clear and systematic planning processes, including analysis and setting appropriate goals. Implementation of the plan should be systematic with control and monitoring. Checking the operations against the plan should be done regularly for continuous improvement. Adjustment and improvement should be based on the results of the evaluation to ensure that processes move in a positive direction.

Furthermore, administrators should exhibit ethical behavior and adhere to the principles outlined in the PDCA cycle and the National Education Act. Planning should have clear steps and guidelines, and goals should be analyzed and appropriately set. Implementation should be systematic with control and monitoring. Checking the operations against

the plan should be done to adjust and improve continually. Adjustments should be made based on the results of the evaluation to ensure that processes move in a positive direction.

Ethical behavior that leads educational institutions to excellence includes honesty in operations and reporting results, fair and impartial management and operations, compliance with relevant laws, and support for learning and development of staff to meet the needs of learners and promote the quality of education.

Keywords: School Administration, Excellence, Deming's Quality Cycle

1. บทนำ

ปัจจุบันเป็นที่ถกเถียงกันในสังคมอย่างกว้างขวางในทางเลือกระหว่างผู้บริหารที่มีจริยธรรม (Ethics) กับผู้บริหารที่มีความสามารถ (Competent) ซึ่งคงไม่แปลกที่จะมีเสียงจากสังคมที่ต้องการได้ผู้บริหารที่มีคุณสมบัติพร้อมทั้ง 2 ประการ คือ ทั้งเก่งและดี¹ อย่างไรก็ตามในโลกแห่งความเป็นจริง มักจะไม่พบคุณสมบัติที่สมบูรณ์ดังกล่าวในผู้บริหารในหลายระดับจนถึงสากล และยังพบอีกว่าผู้บริหารในปัจจุบันทั้งที่มาจาก การเลือกตั้ง รวมทั้งมาจากการแต่งตั้งก็ตีพบว่า ส่วนใหญ่จะมีคุณสมบัติที่โดดเด่นด้าน ความสามารถนำด้านจริยธรรมจึงเป็นคำถามของสังคมว่า “ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น” เมื่อ ค้นหาคำตอบซึ่งมักจะพบคำตอบที่เป็นคำตอบปัญหาที่ปลายเหตุว่าเป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก อันสืบเนื่องมาจากความเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) ความเป็นสังคมข้อมูลข่าวสาร (IT Society) ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (S&T Period) การเน้นเรื่องสิทธิมนุษยชน (Human Right) ค่านิยมแทน วัตถุนิยม (Materialism) หรือแม้แต่กรณีการมีจุดมุ่งหมายชีวิตแบบสุขนิยมสุดโต่ง (Hedonism) ในบริบทของสถานศึกษาซึ่งเป็นองค์การทำหน้าที่ให้บริการที่ผูกพัน กับเรื่องของการสอนและการเรียนรู้เป็นหลัก และเป้าหมายสุดท้าย (Ultimate Goal) ของสถานศึกษาก็คือ การเรียนรู้ของผู้เรียน ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้บริหารสถานศึกษา จึงได้รับความสนใจและความคาดหวังจากสังคมอยู่ในระดับสูง² และปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้องค์การประสบความสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับจริยธรรม (Ethics) ซึ่งประกอบไปด้วยคุณงามความดี พฤติกรรมทางจริยธรรมรวมถึงคุณสมบัติที่พึงามของผู้บริหาร สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันที่ทำให้คณะครูและผู้บริหารและชุมชนมั่นใจในการบริหาร งานว่า ผู้นำองค์การทางการศึกษาจะสามารถพาองค์การสู่จุดมุ่งหมาย พันธะผูกพัน

1. สุธาสนี แม้นญาติ, “โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น”, *วิทยานพนธ์ปริญาปรัชญาดุขฎิ บัณตติ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2554), บทคัดย่อ.

2. W. K. Hoy and Miskel, *Educational Administration: Theory, Research and Practice*, 6th ed., (Singapore: McGraw-Hill, 2001), 297.

ตามความคาดหวังของเขาได้³

การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กำหนดแนวการจัดการศึกษาไว้ของมาตรา 22 ว่า “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและตามศักยภาพ”⁴ ดังนั้น เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดจุดมุ่งหมายหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของการที่จะมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพของการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพทั้งนี้ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรของส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ท้องถิ่น โดยนำทรัพยากรของท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วม มีบทบาทของการวางแผนกำหนดสาระของหลักสูตร จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงหรือร่วมพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญและมีอิทธิพลสูงสุดต่อคุณภาพของผลลัพธ์ที่ได้จากระบบการศึกษา และผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่ นอกจากจะมีความรู้ความสามารถ ทักษะ ประสบการณ์ทางการบริหารสถานศึกษาแล้ว ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีการพัฒนาทักษะการบริหารสถานศึกษาให้ทันสมัยเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ทันทต่อการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ทันทต่อการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี และใช้ทรัพยากรให้ได้ประโยชน์สูงสุด ผู้เขียนจึงมีความสนใจศึกษาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ในการพัฒนาสถานศึกษาที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการบริหารสถานศึกษาต่อไป

3. Marsha Speck, *The Principalsip: Building a Learning Community*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1999)

4. กระทรวงศึกษาธิการ, *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553*. (กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2560).

2. เนื้อหา

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

ก. ความหมายการบริหาร

ชาญชัย อาจินสมจาร⁵ ได้ให้คำจำกัดความการบริหาร หมายถึง ความพยายามที่จะชี้แนะและผสมผสานความพยายามของมนุษย์ ซึ่งมีจุดหมายปลายทางหรือเป้าหมายบางอย่าง และได้กล่าวถึงแนวคิดและหลักการทางทฤษฎีการบริหารว่า มีวิวัฒนาการเป็นตอนต่าง ๆ ระหว่างศตวรรษที่ 20 ในแต่ละตอนได้กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ของแนวคิดของการบริหารที่แตกต่างออกไป จากวิวัฒนาการความเป็นมาของทฤษฎีการบริหารสามารถแบ่งทศวรรษการบริหารออกเป็น 4 แบบ ดังนี้

1. **หลักการบริหารเชิงวิทยาศาสตร์** เทย์เลอร์⁶ ได้สรุปความสำคัญของการบริหารไว้ ดังนี้

1.1 หลักเรื่องเวลา การวัดความสามารถในการผลิตโดยจับเวลาในการผลิตการ ตั้งเวลามาตรฐานสำหรับการผลิตทั้งหมด

1.2 หลักการกำหนดหน่วยค่าจ้าง การจ้างควรตั้งอยู่บนความมาตรฐานค่าจ้าง ควรจะได้สัดส่วนตามความสามารถของแต่ละคน

1.3 หลักการแยกงานวางแผนออกจากการปฏิบัติ ฝ่ายวางแผนและฝ่ายปฏิบัติควรแยกออกจากกัน การวางแผนควรเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหาร และงานปฏิบัติงานควรเป็นของฝ่ายคนงาน

1.4 หลักการทำงานโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ถือว่าวิธีการทำงานควรถูกกำหนดโดยฝ่ายบริหาร หลักการทำงานควรตั้งอยู่บนวิธีทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด

1.5 หลักการควบคุมโดยฝ่ายบริหารถือว่า ฝ่ายบริหารควรได้รับการฝึกอบรมในด้านการบริหาร

5. ชาญชัย อาจินสมจาร, *ทักษะการบริหารทีมงาน*, (กรุงเทพฯ: มัลติมีเดียอินเตอร์เนชั่นแนล, 2543), 39.

6. Frederick W. Taylor, *The Principles of Scientific Management*, (New York: Harper, 1916).

1.6 หลักการจัดระเบียบปฏิบัติงานยึดถือความเคร่งครัดในระเบียบวินัยในการส่งเสริมประสิทธิภาพการทำงาน

2. **ทักษะเชิงมนุษยสัมพันธ์** ฟอลเลทท์⁷ กล่าวว่า ปัญหาในการบริหารขององค์กรใด ๆ ต้องมองไปที่มนุษยสัมพันธ์และมีความเห็นว่า หลักความร่วมมือจะเป็นตัวที่ช่วยส่งเสริมการจัดองค์กร และการบริหารที่มีประสิทธิผล กล่าวคือ

2.1 แต่ละแผนกขององค์กรใด ๆ จะต้องมีความร่วมมือในแนวราบ (Horizontal) แทนที่จะเป็นหลักความร่วมมือในแนวตั้ง โดยผ่านทางผู้บริหารสูงสุดขององค์กรนั้น ๆ

2.2 ความร่วมมือจะต้องมีทั้งในชั้นวางแผนและชั้นนำแผนออกปฏิบัติ

2.3 ความร่วมมือไม่ใช่ทำเป็นครั้งคราวแต่จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง

3. **ทักษะเชิงพฤติกรรมศาสตร์** บาร์นาร์ด⁸ ได้เน้นถึงแนวความคิดที่เป็นระบบพฤติกรรมกรรมการบริหารภายใน ขอบข่ายงานทางสังคมศาสตร์ กล่าวว่า การบริหารจะทำงานในองค์กรเสมอ และในองค์กรมีกิจกรรมการร่วมมือระหว่างบุคคล 2 คน หรือมากกว่า

4. **ทักษะวิธีการเชิงระบบ** คอฟแมน⁹ ได้ให้คำจำกัดความของ Systems Approach ว่า เป็นกระบวนการซึ่งมุ่งถึงหลักการดำเนินงานที่ยึดเอาศูนย์รวมเป็นหลักงานทุกชนิด ควรเริ่มจากการมีจุดมุ่งหมายของงาน (Needs Identification) ปัญหาที่ต้องแก้ไข (Problems Identification) วิธีการที่จะใช้แก้ปัญหา (Problems Identification) และวิธีการประเมินผล (Evaluation) เพื่อเสนอแนะวิธีการแก้ไข และปรับปรุงในคราวต่อไป (Recommendation)

ภารดี อนันต์นารี¹⁰ ได้สรุปความหมายของการบริหารของฟาโยล¹¹ ดังนี้ การ

7. M. P. Follett, *Dynamic Administration*, (New York: Harper & Row, 1941).

8. I. C. Barnard, *School Leadership and Management*, (London: Paul Chapman, 1997).

9. R. A. Kaufman, "System Approach to Psychotherapy", *Psychotherapy: Theory Research & Practice*, Vol. 14 No. 3 (Fall 1977), 286-292.

10. ภารดี อนันต์นารี, *หลักการ แนวคิด ทฤษฎี ทางการบริหารการศึกษา*, (ชลบุรี: มนต์วี, 2552), 23.

11. Henri Fayol, *General and Industrial Management*, (London: Sir Isaac Pitman & Sons, 1949).

บริหาร หมายถึง การมีเป้าหมายในการกำหนดวิธีการบริหารเชิงวิทยาศาสตร์ มีจุดสนใจที่งาน และประสิทธิภาพของงานที่ปฏิบัติการศึกษา จึงมีจุดมุ่งหมายถึงการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ ซึ่งลักษณะสำคัญของการบริหารในทัศนะของฟายอล มีดังนี้ 1) ผู้บริหารควรรู้จักคนงานของตนเป็นอย่างดี 2) ผู้บริหารต้องจัดความไร้สมรรถภาพให้หมดไป 3) ผู้บริหารต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนงาน 4) ผู้บริหารต้องสรุปผลงานขององค์กรเป็นระยะ ๆ และใช้แผนภูมิแสดง 5) ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีการประชุมหัวหน้างานระดับผู้ช่วยเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน 6) ผู้บริหารจะต้องก่อให้เกิดความสามัคคี พลัง ความริเริ่ม และความจงรักภักดีของคนงานต่อองค์กร

ข. ความสำคัญของการบริหาร

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์¹² กล่าวว่า การบริหารเป็นภารกิจหลักของผู้บริหารที่ต้องกำหนดแบบแผน วิธี และขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบ เพราะถ้าระบบบริหารงานไม่ดีจะกระทบกระเทือนต่อส่วนอื่น ๆ ของหน่วยงาน นักบริหารที่ดีต้องรู้จักเลือกวิธีการบริหารที่เหมาะสม และมีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะให้งานได้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้ การบริหารงานนั้นจะต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ทุกประการ เพราะการดำเนินการต่าง ๆ มิใช่เพียงแต่กิจกรรมที่ผู้บริหารจะกระทำเพียงลำพังคนเดียว แต่ยังมีเพื่อนร่วมงานอีกหลายคนที่มีส่วนทำให้งานนั้นประสบความสำเร็จ ผู้ช่วยงานแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านสติปัญญาความสามารถ ความถนัด และความต้องการที่ไม่เหมือนกัน จึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะนำเทคนิควิธี และกระบวนการบริหารที่เหมาะสมมาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายขององค์กร

สมพงษ์ เกษมสิน¹³ ให้ความสำคัญกับการบริหารที่ดีที่จะก่อให้เกิดในสิ่งต่อไปนี้

1. คุณค่าในด้านการประหยัด การบริหารจะช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน เงิน เวลา วัสดุอุปกรณ์ ได้อย่างประหยัด การสิ้นเปลืองสูญเสียเปลืองน้อย แต่ได้ประโยชน์สูงสุด
2. คุณค่าในด้านประสิทธิภาพ การบริหารจะช่วยให้การทำงานเกิดผลงาน

12. ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, *การบริหารงานวิชาการ*, (กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี จำกัด, 2553), 8.

13. สมพงษ์ เกษมสิน, *การบริหาร*, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2546), 11–15.

ที่คุ้มค่ากับการลงทุนหรือทรัพยากรที่ใช้ไป ก่อให้เกิดความพึงพอใจในผลงานที่ได้รับตามความปรารถนาในงานนั้นด้วย

3. คุณค่าในด้านประสิทธิผล การบริหารงานจะก่อให้เกิดประสิทธิผลของงานซึ่งหมายถึง การทำงานที่สำเร็จลุล่วงดังประสงค์หรือตามความหมายไว้เป็นหลัก

4. คุณค่าในด้านความเป็นธรรม การบริหารเป็นการดำเนินงานด้วยความเป็นธรรมอย่างถ้วนหน้าและทั่วถึง ปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง โดยไม่ได้เลือกแบ่งแยกวรรณะ เชื้อชาติ และศาสนา

5. คุณค่าในความซื่อสัตย์ ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนและธรรมเนียม การกระทำโดยชอบยอมก่อให้เกิดความมีเกียรติ เกิดความมั่นคง ก้าวหน้า เป็นที่น่าயกย่องสรรเสริญ

ค. กระบวนการการบริหาร

พัชรี โภคสวัสดิ์¹⁴ อธิบายว่า การบริหารประกอบกันขึ้นเป็นกระบวนการที่สำคัญ 5 อย่าง ดังนี้

1. การวางแผน คือ การศึกษาอนาคตและความต้องการแล้ววางแผนทางการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า

2. การจัดการองค์กร คือ การจัดแบ่งหน่วยงานออกเป็นแผนก เป็นฝ่าย หรือเป็นกลุ่ม ลักษณะของงาน และการแบ่งงานกันทำ

3. การจัดคนเข้าทำงาน คือ การจัดตัวบุคคล เป็นการบริหารงานด้านบุคลากร ได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคคล การสร้างบรรยากาศที่ดี ประเมินผลการทำงาน และการให้พ้นจากงาน

4. การอำนวยการสั่งการ คือ การบังคับบัญชาสั่งการให้คนงานทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายตามลำดับชั้น

5. การควบคุม คือ การควบคุมดูแลให้มีการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับที่วางไว้ หรือตามแผนที่วางไว้ เพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยรวดเร็ว หน้าที่ในการบริหารเป็นของผู้บริหารทุกระดับชั้น

14. พัทรี โภคสวัสดิ์, *ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคิด*, ออนไลน์, www.gotoknow.org. [5 กันยายน 2563].

กูลิค และ เออร์วิค¹⁵ ความสำคัญของการควบคุม การสั่งการ การประสานงาน จะต้องสร้างขอบข่ายการควบคุม (span of control) ให้มีประสิทธิภาพต้องพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ประกอบ เช่น จำนวนคนที่เป็นหัวหน้า จำนวนคนที่เป็นลูกน้อง ความสามารถเฉพาะตัวของหัวหน้า ลักษณะเฉพาะของงานที่ทำและเสถียรภาพขององค์กร อีกสิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงในการบริหารจัดการองค์กร คือ เอกภาพการควบคุม (unity of command) องค์กรที่ดีต้องสามารถสร้างโครงสร้างอำนาจภายในองค์กรในลักษณะที่มีหัวหน้าฝ่ายบริหารควบคุมและประสานงานต่าง ๆ แต่เพียงผู้เดียว องค์กรเกิดขึ้นมาเพราะมนุษย์ที่มาอยู่ร่วมกันได้ ช่วยกันแบ่งงานกันทำตามความชำนาญพิเศษของแต่ละคน ซึ่งเป็นการประหยัดเวลาและแรงงานในการทำงานอย่างยิ่ง เมื่อสังคมขยายตัวขึ้นลักษณะการแบ่งงานกันทำจะสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นจนในที่สุดจำเป็นต้องสร้างกลไกหรือโครงสร้างบางประการ เพื่อผูกโยงประสานหน่วยงานแต่ละหน่วย (work unit) เข้าด้วยกัน ดังนั้น หัวใจทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กร จึงเป็นเรื่องของความพยายามจัดโครงสร้าง การประสานงานระหว่างหน่วยงานย่อยให้มีประสิทธิภาพ หลักในการประสานงานหน่วยงานย่อยมีอยู่ 2 วิธีที่ต้องใช้ควบคู่กันไป คือ วิธีแรก เรียกว่า การประสานงานโดยการสร้างกลไกในความควบคุมภายในองค์กร หมายถึง การจัดตั้งโครงสร้างอำนาจ (structure of authority) ซึ่งประกอบด้วยสายการบังคับบัญชา ระหว่างหัวหน้าและลูกน้องเป็นลำดับชั้น เชื่อมโยงจากยอดถึงฐานของโครงสร้างอำนาจ โดยให้คนในแต่ละชั้นของโครงสร้างดังกล่าวแบ่งงานกันทำเป็นหน่วยงาน วิธีที่ 2 เรียกว่า การประสานงานโดยการผูกมัดทางใจ ทำให้คนที่มาร่วมกันทำงาน มีพลังจิตตั้งใจประกอบการทำงานตามความสามารถและทำด้วยความกระตือรือร้น บรรยากาศในการทำงานดังกล่าวจะสร้างขึ้นได้ต้องอาศัยความสามารถของผู้นำ (leadership)

สรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง การร่วมมือกันทำงานของบุคคล ตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เพื่อให้การบริหารสถานศึกษามีคุณภาพโดยใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับการศึกษามากที่สุด ผู้เรียนเกิดการพัฒนาด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติ ค่านิยม คุณธรรมจริยธรรม โดย

15. L. Gulick and L. Urwick, *Papers on the Science of Administration*, (New York: Institute of Public Administration, 1937).

ผ่านวิธีการของการจัดองค์กร การสั่งการ การอำนวยความสะดวก และการปรับปรุงการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษา

2.2 แนวคิด ทฤษฎีการบริหารงานอย่างมีคุณภาพ

การบริหารงานอย่างมีคุณภาพหรือวงจรคุณภาพ (PDCA) ของเดมมิง จัดเป็นกิจกรรมปรับปรุงและพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย การวางแผน การดำเนินการตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไข ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าหน่วยงานทางการศึกษาและนักการศึกษาที่ได้กล่าวถึง วงจรคุณภาพ (PDCA) ดังต่อไปนี้¹⁶

เดมมิง¹⁷ ได้เสนอกระบวนการหรือขั้นตอนการบริหาร 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไข ดังนี้

1. **Plan** การวางแผน หมายถึง ขั้นตอนการวางแผนครอบคลุมถึงการกำหนดกรอบหัวข้อ ที่ต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งรวมถึงการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน ฯลฯ พร้อมกับพิจารณาว่า มีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลใดบ้างเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้น โดยระบุวิธีการเก็บข้อมูลและกำหนดทางเลือกในการปรับปรุงให้ชัดเจน ซึ่งการวางแผนจะช่วยให้กิจการสามารถคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต และช่วยลดความสูญเสียต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งในด้านแรงงาน วัสดุุดิบ การทำงาน เงิน และเวลา

2. **Do** การปฏิบัติ หมายถึง การลงมือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามทางเลือกที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน ซึ่งในขั้นตอนนี้ต้องมีการตรวจสอบระหว่างปฏิบัติด้วยว่าได้ดำเนินไปในทิศทางที่ตั้งใจหรือไม่

3. **Check** การตรวจสอบ หมายถึง การประเมินผลที่ได้รับจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ทราบว่า ในขั้นตอนการปฏิบัติงานสามารถบรรลุเป้าหมายหรือ

16. สราวุธ นิยมพล, “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของครูผู้สอนในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ, 2565), 72.

17. W. Edwards Deming, *Out of the Crisis*, (Massachusetts: The MIT Press, 1986).

วัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ หรือไม่ แต่สิ่งสำคัญก็คือ ต้องรู้ว่าจะตรวจสอบอะไรบ้าง และบ่อยครั้งแค่ไหน เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบเป็นประโยชน์สำหรับขั้นตอนถัดไป

4. **Act** การดำเนินงานให้เหมาะสม หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินงานให้เหมาะสมจะพิจารณาผลที่ได้จากการตรวจสอบ ซึ่งมีอยู่ 2 กรณี คือ ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามแผนที่วางไว้ หรือไม่ เป็นไปตามแผนที่วางไว้ หากเป็นกรณีแรก ก็ให้นำแนวทางหรือกระบวนการปฏิบัตินั้นมาจัดทำให้เป็นมาตรฐาน พร้อมทั้งหาวิธีการที่จะปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งอาจหมายถึงสามารถบรรลุเป้าหมายได้เร็วกว่าเดิม หรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าเดิม หรือทำให้คุณภาพดียิ่งขึ้นก็ได้ แต่ถ้าหากเป็นกรณีที่ 2 คือ ผลที่ได้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนที่วางไว้ ควรนำข้อมูลที่รวบรวมไว้มากวิเคราะห์และพิจารณาว่าควรจะดำเนินการอย่างไร เช่น มองหาทางเลือกใหม่ที่น่าจะเป็นไปได้ ให้ความพยายามให้มากขึ้นกว่าเดิม ขอความช่วยเหลือจากผู้รู้ หรือเปลี่ยนเป้าหมายใหม่ เป็นต้น

พรสวรรค์ ศิริวัฒน์¹⁸ สรุปไว้ในงานวิจัยว่า กิจกรรมการปรับปรุงและการใช้การบริหารวงจร PDCA ประกอบด้วย การวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การตรวจสอบ และการปฏิบัติการแก้ไข ผลการปฏิบัติงานซึ่งถ้าหากกระบวนการบริหารหรือผลการปฏิบัติงานที่ได้ยังไม่บรรลุผลสำเร็จก็จะมี การทบทวนแผนการเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง ประโยชน์ของวงจรคุณภาพ (PDCA) มีดังนี้

1. **การวางแผนงานก่อนการปฏิบัติงาน** จะทำให้เกิดความพร้อมเมื่อได้ปฏิบัติงานจริง การวางแผนงานควรวางให้ครบ 4 ขั้น ดังนี้

1.1 **ขั้นการศึกษา** คือ การวางแผนศึกษาข้อมูล วิธีการ ความต้องการของตลาด ข้อมูลด้านวัตถุดิบ ด้านทรัพยากรที่มีอยู่หรือเงินทุน

1.2 **ขั้นเตรียมงาน** คือ การวางแผนการเตรียมงานด้านสถานที่ การออกแบบผลิตภัณฑ์ ความพร้อมของพนักงาน อุปกรณ์ เครื่องจักร วัตถุดิบ

1.3 **ขั้นดำเนินงาน** คือ การวางแผนแนวทางการปฏิบัติงานของแต่ละส่วน แต่ละฝ่าย เช่น ฝ่ายผลิต ฝ่ายขาย

18. พรสวรรค์ ศิริวัฒน์, “การพัฒนาครูด้านการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการคิดโดยใช้หลักการบริหารวงจร PDCA โรงเรียนบ้านโคกนาสาม อำเภอปราสาท สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 3”, *วิทยานพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 2554), 25.

1.4 ขั้นการประเมินผล คือ การวางแผนหรือเตรียมการประเมินผลงานอย่างเป็นระบบ เช่น ประเมินจากยอดการจำหน่าย ประเมินจากการติชมของลูกค้า เพื่อให้ผลที่ได้จากการประเมินเกิดการเที่ยงตรง

2. การปฏิบัติตามแผนงาน ทำให้ทราบขั้นตอน วิธีการ และสามารถเตรียมงานล่วงหน้า หรือทราบอุปสรรคล่วงหน้าด้วย ดังนั้น การปฏิบัติงานก็จะเกิดความราบรื่นและเรียบร้อย นำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

3. การตรวจสอบให้ได้ผลที่เที่ยงตรงเชื่อถือได้ ประกอบด้วย

3.1 ตรวจสอบจากเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

3.2 มีเครื่องมือที่เชื่อถือได้

3.3 มีเกณฑ์การตรวจสอบที่ชัดเจน

3.4 มีกำหนดเวลาการตรวจที่แน่นอน

3.5 บุคลากรที่ทำการตรวจสอบต้องได้รับการยอมรับจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อการตรวจสอบได้รับการยอมรับ การปฏิบัติงานขั้นต่อไปก็ดำเนินงานต่อไปได้

4. การปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนใดก็ตาม เมื่อมีการปรับปรุง แก้ไขคุณภาพก็จะเกิดขึ้นดังนั้น วงจร PDCA จึงเรียกว่า วงจรบริหารงานคุณภาพ

นางลักษณ์ ใจฉลาด¹⁹ กล่าวถึง วงจรคุณภาพ (PDCA) ในการบริหารสถานศึกษามีขั้นตอนการปฏิบัติงาน 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การวางแผน (Planning) การวางแผนเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารจะต้องดำเนินการอย่างรอบคอบ ซึ่งกระบวนการวางแผนจะเริ่มจากการจัดตั้งหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลขึ้นเพื่อรับผิดชอบในการวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การจัดอันดับความสำคัญของเป้าหมาย การกำหนดแนวทาง การดำเนินงาน การกำหนดระยะเวลา การกำหนดงบประมาณการปฏิบัติตามแผน การประเมินผลการดำเนินงานตามแผน

19. นางลักษณ์ ใจฉลาด, “วิชาหลักในการบริหารกิจกรรมและกิจการ นักเรียน สาขาวิชาบริหารการศึกษา”, เอกสารประกอบการสอน, (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 2556), 26-82.

ซึ่งผู้บริหารสามารถวิเคราะห์งานในแต่ละขั้นตอนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์และแก้ไขปัญหาเร่งด่วนได้ดีที่สุด ลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอย่างรุนแรงได้ เบาบางและเกิดผลเสียหายน้อยที่สุด

ขั้นที่ 2 การดำเนินงาน (Doing) กระบวนการดำเนินงาน จะต้องมีการปฏิบัติตามขั้นตอนในแผนงานอย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่องตลอดเวลา ดังนั้นสิ่งสำคัญ คือ ผู้บริหารจะต้องมีกระบวนการจัดการอย่างมีแบบแผน โดยต้องชี้แจงหรือแจ้งนโยบาย ตั้งแต่คณะกรรมการรับผิดชอบ ศึกษาความต้องการจำเป็น ให้ความรู้เบื้องต้นแก่ผู้ปฏิบัติ สนับสนุนและส่งเสริมการปฏิบัติงาน ประเมินผล การปฏิบัติงาน ปรับปรุงแก้ไข โดยจะต้องคำนึงความต่อเนื่องอย่างมีระบบ

ขั้นที่ 3 การติดตามประเมินตรวจสอบ (Checking) การติดตามประเมิน ตรวจสอบผลการปฏิบัติงานเป็นกระบวนการประเมินคุณค่าของบุคคลผู้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ทั้งผลงานที่มีคุณค่า ต่อการปฏิบัติงานและคุณลักษณะอื่น ๆ ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้อย่างแน่นอน ซึ่งการตรวจสอบประเมินจะต้องอาศัยระบบและมาตรฐานแบบเดียวกัน ประกอบกับเกณฑ์การประเมินที่มีประสิทธิภาพ ในทางปฏิบัติให้ความเป็นธรรมโดยทั่วกัน โดยเริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์งานเพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานการปฏิบัติงาน การกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงาน กำหนดตัวชี้วัดและเครื่องมือที่จะวัดการออกแบบวิธีการและขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ การกำหนดผู้ที่จะทำหน้าที่ประเมินการดำเนินการประเมินผลการปฏิบัติงาน การทบทวนผลการประเมินการปฏิบัติงาน ที่ได้ร่วมกับผู้ปฏิบัติงาน และการอภิปรายปรับปรุงการปฏิบัติงานในอนาคต

ขั้นที่ 4 การปรับปรุงพัฒนา (Acting) การปรับปรุงงาน เป็นการแก้ไขปรับปรุง การดำเนินงานขององค์กร หลังจากเปรียบเทียบผลการดำเนินงานกับมาตรฐานที่ตั้งไว้ องค์กรจะทราบว่าผลงานที่ได้บรรลุมาตรฐานและเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงไร หากผลงานที่ปฏิบัติบรรลุตามเป้าหมายขององค์กรก็สามารถกำหนดเป้าหมายและมาตรฐานในรอบต่อไปโดยเริ่มจากการวิเคราะห์ผลการประเมิน การแจ้งผลการประเมิน การวางแผนกำหนดแนวทางการปรับปรุงงาน การดำเนินการปรับปรุงงาน การประเมินผลการปรับปรุง และการรายงานผลหลังการปรับปรุงเป็นลายลักษณ์อักษร

สรุปได้ว่า กระบวนการบริหารตามวงจรคุณภาพของเดมมิง PDCA ซึ่งนำมาปรับใช้ในการบริหารสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษา แต่ละขั้นตอนประกอบด้วยขั้นตอน ที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ 1. การวางแผน (Plan-P) 2. การปฏิบัติตามแผน (Do-D) 3. การตรวจสอบ/ประเมินผล (Check-C) 4. การปรับปรุงแก้ไข (Act-A)

การประยุกต์การใช้กระบวนการบริหารตามวงจรคุณภาพของเดมมิง PDCA แต่ละขั้นตอนมีกิจกรรมสำคัญ ดังนี้

1. การวางแผน (Plan-P)

- 1.1 การจัดระบบข้อมูลสารสนเทศ
- 1.2 การกำหนดจุดพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ
- 1.3 การจัดทำแผนการพัฒนการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ
- 1.4 การจัดทำโครงการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ

2. การปฏิบัติงานตามแผน (Do-D)

- 2.1 การปฏิบัติตามขั้นตอนตามแผน/โครงการ
- 2.2 การกำกับติดตาม
- 2.3 การควบคุมคุณภาพ
- 2.4 การรายงานความก้าวหน้า
- 2.5 การประเมินความสำเร็จเป็นระยะ ๆ

3. การตรวจสอบและประเมินผล (Check-C)

- 3.1 กำหนดกรอบการประเมิน
- 3.2 จัดทำ/สร้างเครื่องมือประเมิน
- 3.3 เก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 วิเคราะห์ข้อมูล
- 3.5 สรุปผลการประเมิน

4. การนำผลการประเมินมาปรับปรุงงาน (Act-A)

- 4.1 จัดทำรายงานผลการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ
- 4.2 นำเสนอผลการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศและเผยแพร่
- 4.3 พัฒนาต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษาตามวงจรคุณภาพของเดมมิง PDCA ประกอบด้วย 1) การวางแผน (Plan-P) 2) การปฏิบัติตามแผน (Do-D) 3) การตรวจสอบ/ประเมินผล (Check-C) 4) การปรับปรุงแก้ไข (Act-A) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. **การวางแผน (Plan-P)** เป็นขั้นที่ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน ทำการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัญหาและความต้องการ การจัดระบบข้อมูลสารสนเทศ การกำหนดจุดพัฒนาคุณภาพการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ การจัดทำแผน การจัดทำโครงการ

2. **การปฏิบัติตามแผน (Do-D)** การปฏิบัติตามขั้นตอนตามแผน/โครงการ/การกำกับ ติดตาม การรายงานความก้าวหน้า ผู้บริหารจะทำการควบคุมคุณภาพให้งานสำเร็จ ที่จะช่วยให้การ ปฏิบัติงานให้ได้ผล

3. **การตรวจสอบ/ประเมินผล (Check-C)** ได้แก่ กำหนดกรอบการประเมิน จัดหา/สร้าง เครื่องมือประเมิน เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการประเมิน

4. **การปรับปรุงแก้ไข (Act-A)** เป็นขั้นตอนที่ผู้บริหารนำผลการประเมินมาปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเลิศของสถานศึกษา

ก. ความหมายของความเป็นเลิศ

สำนักงานมาตรฐานการศึกษาของประเทศอังกฤษ ได้ให้ความหมายของคำว่า เลิศ หมายถึง ยอดเยี่ยม เด่น อยู่ระดับหนึ่งมีประสิทธิภาพสูง ความรวดเร็วในความก้าวหน้าของกระบวนการ²⁰

สมาน อัครภูมิ ได้สรุปไว้ว่า ความเป็นเลิศ คือ ความแตกต่างในคุณภาพของผลิตภัณฑ์หรือบริการที่องค์กรดำเนินการยิ่งต่างมาก ยิ่งดีมาก ยิ่งเลิศมาก ความเป็นเลิศเกิดขึ้นได้จากความรักและความพากเพียรในการปฏิบัติงานของบุคลากร ความเป็นเลิศไม่อาจจะเกิดขึ้นได้จากการทำชั่วครั้งชั่วคราว แต่ต้องเป็นการทำอย่างเป็นกิจนิสัยและต่อเนื่องด้วย²¹

20. สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, *กรณีศึกษา Best practices*, (กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2548), 1.

21. สมาน อัครภูมิ, “ความเป็นเลิศและการจัดการความเป็นเลิศ”, *วารสารบริหารการศึกษาฉบับติดมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2559), 2.

ปาสีวรรณ สิทธิการ สรุปความหมายของความเป็นเลิศ หมายถึง สภาพลักษณะ หรือ การกระทำที่ทำงานมีคุณค่าสามารถเป็นแบบอย่างให้กับผู้อื่นได้²²

บุญยกุล หัตถกิจ สรุปความหมายของความเป็นเลิศ หมายถึง ผลของการปฏิบัติงานที่ยอดเยี่ยม มีความเป็นเลิศสูงกว่าคุณภาพมาตรฐานที่กำหนด ควรค่าแก่การยกย่องและเป็นแบบอย่างให้กับผู้อื่น²³

จากการศึกษาความหมายของความเป็นเลิศจากนักวิชาการดังต่อไปนี้ 1. เว็บสเตอร์ 2. เดอฟอร์เตอร์ 3. สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ 4. สมาน อัสวภูมิ 5. ปาสีวรรณ สิทธิการ และ 6. บุญยกุล หัตถกิจ สามารถนำมาวิเคราะห์ความหมายของความเป็นเลิศ หมายถึง คุณภาพสูงสุดของงานนั้น ๆ โดยความเป็นเลิศเกิดขึ้นได้จากความรักและความพากเพียรในการปฏิบัติงาน ซึ่งสามารถนำมาเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นได้

ข. แนวคิดความเป็นเลิศ

ความเป็นเลิศ เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนจากกรอบแนวคิดเดิมไปสู่แนวคิดใหม่ โดยต้องเริ่มที่ผู้บริหารเพื่อก่อให้เกิดการบริหารที่มุ่งเน้นคุณภาพ โดยให้มีการปรับปรุงคุณภาพทั่วทั้งองค์กร และปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ยกระดับความสามารถในการแข่งขันขององค์กร ให้ดำรงอยู่ได้ตามสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในการศึกษาความเป็นเลิศจึงศึกษาแนวคิด หลักการ และรูปแบบตามรางวัลคุณภาพแห่งชาติของประเทศ ดังนี้

ก) รางวัลคุณภาพแห่งชาติของประเทศสหรัฐอเมริกา หรือ The Malcolm Baldrige National Quality Award (MBNQA) ในปี ค.ศ. 1987 ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ริเริ่มสร้างเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติขึ้นเพื่อส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการที่ดี และเป็นแนวทางในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์กรอเมริกา โดยใช้ชื่อว่า The Malcolm Baldrige National Quality Award (MBNQA) กรอบ

22. ปาสีวรรณ สิทธิการ, “รูปแบบการบริหารโครงสร้างสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในเขตจังหวัดภาคใต้”, *ปริญาญศึกษาศตวรรษที่ ๒๑*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2557), 61.

23. บุญยกุล หัตถกิจ, “รูปแบบการบริหารคุณภาพการศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขนาดเล็ก”, *วิทยานิพนธ์ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2556), 18.

แนวคิดของเกณฑ์ดังกล่าวเกิดจากการระดมสมองของผู้บริหารและนักวิชาการระดับแนวหน้าของประเทศ เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติประเทศสหรัฐอเมริกาทำให้เกิดการปรับปรุงและมุ่งเน้นคุณภาพของผลิตภัณฑ์และบริการของประเทศสหรัฐอเมริกาอย่างที่เคยเป็นมาก่อน คุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงของเกณฑ์รางวัลคุณภาพ คือ การที่มีกรอบการบริหารจัดการที่เป็นกรอบเดียวกันมีภาษาในการบริหารจัดการสื่อสารกันได้ นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นให้องค์กรต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้และทักษะเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้มีแนวทางการบริหารจัดการที่ดีขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของการปรับปรุงคุณภาพของแต่ละหน่วยงานเพื่อเศรษฐกิจโดยรวมของชาติ
2. เพื่อให้การรับรององค์กรหรือหน่วยงานที่มีการปรับปรุงผลผลิต การบริหารและการดำเนินงานให้เห็นผลเป็นที่ประจักษ์ชัด โดยพิจารณาคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมให้ได้รับรางวัล
3. เพื่อสนับสนุนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติหรือวิธีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ

ข) ลักษณะสำคัญของเกณฑ์รางวัล MBNQA

1. เกณฑ์มุ่งเน้นผลลัพธ์ทางธุรกิจ เกณฑ์มุ่งเน้นผลการดำเนินการระดับองค์กรที่สำคัญซึ่งประกอบด้วย (1) ผลลัพธ์ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ (2) ผลลัพธ์ด้านการมุ่งเน้นลูกค้า (3) ผลลัพธ์ด้านการเงินและการตลาด (4) ผลลัพธ์ด้านทรัพยากรบุคคล (5) ผลลัพธ์ด้านประสิทธิผลขององค์กร และ (6) ผลลัพธ์ด้านการนำองค์กรและความรับผิดชอบต่อสังคม การใช้ตัววัดในมุมมองต่าง ๆ เหล่านี้ร่วมกันเพื่อให้มั่นใจว่ากลยุทธ์ขององค์กรมีความสมดุลนั้นคือ ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งเกินไประหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญของวัตถุประสงค์หรือเป้าประสงค์ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

2. เกณฑ์ไม่ได้กำหนดวิธีการและสามารถปรับใช้ได้ เกณฑ์ประกอบด้วยข้อกำหนดที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ ดังนั้น ปัจจัยเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามองค์กรและสามารถปรับเปลี่ยนตามความต้องการและกลยุทธ์ที่ผันแปรไป เกณฑ์ไม่ได้กำหนดวิธีการไว้

3. เกณฑ์สนับสนุนมุมมองในเชิงระบบเพื่อให้เป้าประสงค์สอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันทั้งองค์กร มุมมองในเชิงระบบเพื่อให้เป้าประสงค์สอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันจะต้องมีการเชื่อมโยงระหว่างหัวข้อต่าง ๆ ในเกณฑ์อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกลยุทธ์และเป้าประสงค์มีการเปลี่ยนแปลงในเกณฑ์นี้ วงจรการเรียนรู้จากการปฏิบัติเกิดขึ้นโดยอาศัยข้อมูลป้อนกลับระหว่างกระบวนการและผลลัพธ์ วงจรการเรียนรู้แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ (1) การวางแผน (2) การปฏิบัติตามแผน (3) การตรวจประเมินความก้าวหน้า และ (4) การปรับแผนโดยอาศัยการประเมิน

4. เกณฑ์สนับสนุนการตรวจประเมินที่เน้นเป้าประสงค์ เกณฑ์และแนวทางการให้คะแนน ประกอบด้วยระบบการตรวจประเมิน ซึ่งแยกเป็นส่วนประกอบ ดังนี้ (1) ข้อกำหนด (2) แนวทางการให้คะแนนอธิบายถึงมิติต่าง ๆ ของการตรวจประเมิน²⁴

ค) **รางวัลคุณภาพแห่งชาติประเทศไทย** รางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) เริ่มต้นตั้งแต่มีการลงนามในบันทึกความเข้าใจระหว่างสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติและสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2539 เพื่อศึกษาแนวทางการจัดตั้งรางวัลคุณภาพแห่งชาติขึ้นในประเทศไทย และด้วยตระหนักถึงความสำคัญของรางวัลนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงได้บรรจุรางวัลคุณภาพแห่งชาติไว้ในแผนยุทธศาสตร์การเพิ่มผลผลิตของประเทศ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 โดยมีสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติเป็นหน่วยงานหลักในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อเผยแพร่สนับสนุน และผลักดันให้องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาคการผลิตและการบริการนำเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติไปพัฒนาขีดความสามารถด้านการบริหารจัดการ องค์กรที่มีวิธีปฏิบัติและผลการดำเนินการในระดับมาตรฐานโลกจะได้รับการประกาศเกียรติคุณด้วยรางวัลคุณภาพแห่งชาติ และองค์กรที่ได้รับรางวัลจะนำเสนอวิธีปฏิบัติที่น่าองค์กรของตนไปสู่ความสำเร็จเพื่อเป็นแบบอย่างให้องค์กรอื่น ๆ นำไปประยุกต์ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกัน ซึ่งเมื่อมีการขยายการดำเนินงานไปอย่างกว้างขวาง

24. สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, *กรณีศึกษา Best practices*, (กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2548), 10–15.

ย่อมจะส่งผลต่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศให้สามารถแข่งขันในตลาดการค้าโลกได้

รางวัลคุณภาพแห่งชาติ ถือเป็นรางวัลระดับโลก (World Class) เนื่องจากมีพื้นฐานทางด้านเทคนิคและกระบวนการตัดสินรางวัลเช่นเดียวกับรางวัลคุณภาพแห่งชาติของประเทศสหรัฐอเมริกา หรือ The Malcolm Baldrige National Quality Award (MBNQA) ซึ่งเป็นต้นแบบรางวัลคุณภาพแห่งชาติที่ประเทศต่าง ๆ หลายประเทศทั่วโลกนำไปประยุกต์ เช่น ประเทศญี่ปุ่น ออสเตรเลีย สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ เป็นต้น

เจตนารมณ์ของรางวัลคุณภาพแห่งชาติ ประกอบไปด้วย

1. เพื่อสนับสนุนการนำแนวทางรางวัลคุณภาพแห่งชาติไปใช้ในการปรับปรุงความสามารถในการแข่งขัน
2. เพื่อประกาศเกียรติคุณให้แก่องค์กรที่ประสบผลสำเร็จในระดับมาตรฐานโลก
3. เพื่อกระตุ้นให้มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ
4. เพื่อแสดงให้เห็นนานาชาติเห็นถึงความมุ่งมั่นในการยกระดับมาตรฐานความเป็นเลิศในการบริหารจัดการ

๗) **รางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ** (Public Sector Management Quality Award) เป็นรางวัลที่มอบให้กับหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินการพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่อง และมีผลการดำเนินการปรับปรุงองค์การตามเกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐอย่างโดดเด่น

การดำเนินการที่ผ่านมา สำนักงาน ก.พ.ร. ได้ศึกษาและจัดทำเกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 และส่งเสริมให้ส่วนราชการดำเนินการพัฒนาองค์การตามเกณฑ์ดังกล่าวผ่านตัวชี้วัดตามคำรับรองการปฏิบัติราชการของส่วนราชการในปี พ.ศ. 2549 ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 ได้ปรับปรุงเกณฑ์ไปสู่เกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐระดับพื้นฐาน (Fundamental Level) และกำหนดให้ส่วนราชการนำไปใช้ในการพัฒนาองค์การ ปีละ 2 หมวด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 เพื่อให้การพัฒนาของส่วนราชการเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและยั่งยืน และเมื่อส่วนราชการดำเนินการจนครบทั้ง 6 หมวด ในปี พ.ศ. 2554 สำนักงาน ก.พ.ร. ได้ดำเนินการตรวจ

รับรองคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐระดับพื้นฐาน (Certified FL) เพื่อติดตาม และตรวจสอบความพร้อมของส่วนราชการก่อนที่จะเข้าสู่การดำเนินการเกี่ยวกับรางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (Public Sector Management Quality Award)

ในปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา สำนักงาน ก.พ.ร. ได้จัดให้มีรางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐรายหมวด เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติ สร้างแรงจูงใจและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐของส่วนราชการอย่างต่อเนื่อง และยกระดับมาตรฐานให้เทียบเท่าสากล โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ แนวทาง และกลไกการบริหารรางวัลด้วยแนวคิด “การปรับปรุงที่ละขั้น” กล่าวคือ ส่วนราชการได้พัฒนาองค์การตามเกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐระดับพื้นฐาน (Fundamental Level) ครบทุกหมวดแล้ว และผ่านการรับรองคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐระดับพื้นฐาน (Certified Fundamental Level) รวมทั้งสามารถปรับปรุงองค์การอย่างต่อเนื่องจนมีความโดดเด่นในหมวดใดหมวดหนึ่งจะสามารถขอรับ “รางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐรายหมวด” สำหรับในปี พ.ศ. 2558 ได้เพิ่มรางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ ระดับดีเด่น อีกประเภทรางวัล เพื่อเป็นการพัฒนาไปสู่ “รางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ” ต่อไปได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). รางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (PMQA) ประจำปี พ.ศ. 2558²⁵

ง) **องค์ประกอบของ PMQA** การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 **ลักษณะสำคัญขององค์กร** เป็นการอธิบายลักษณะพื้นฐานภาพรวมของส่วนราชการ วิธีการดำเนินการขององค์กร สภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงาน ความสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นในการปฏิบัติราชการ ความท้าทายเชิงยุทธศาสตร์และกลยุทธ์และระบบการปรับปรุงผลการดำเนินการ ซึ่งเป็นแนวทางที่ครอบคลุมระบบการบริหารจัดการดำเนินการขององค์กรโดยรวม ประกอบด้วย 2 หัวข้อ ได้แก่ 1) ลักษณะองค์กร และ 2) ความท้าทายต่อองค์กร

25. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, *รางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (PMQA) ประจำปี พ.ศ. 2558*, (กรุงเทพฯ: วิชั่น พรินท์ แอนด์ มีเดีย, 2558), 2.

ส่วนที่ 2 **เกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ** เป็นแนวทางในการบริหารจัดการที่ดีของส่วนราชการที่ควรจะเป็น มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจประเมินการดำเนินงานขององค์กร ทำให้เห็นโอกาสในการปรับปรุงพัฒนาการปฏิบัติงาน ประกอบด้วย 7 หมวด ดังนี้

หมวด 1 การนำองค์กร เป็นการตรวจประเมินว่าผู้บริหารของส่วนราชการดำเนินการอย่างไรในเรื่องวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ระยะสั้นและระยะยาว ค่านิยม และความคาดหวังในผลการดำเนินการรวมถึงการให้ความสำคัญกับผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหลาย การกระจายอำนาจการตัดสินใจ การสร้างนวัตกรรม และการเรียนรู้ในส่วนราชการ รวมทั้งตรวจประเมินว่าส่วนราชการมีการกำกับดูแลตนเองที่ดี และดำเนินการเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนอย่างไร

หมวด 2 การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ เป็นการตรวจประเมินวิธีการกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์หลัก รวมทั้งแผนปฏิบัติราชการของส่วนราชการและการถ่ายทอดเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์หลัก รวมทั้งแผนปฏิบัติราชการที่ได้จัดทำไว้ เพื่อนำไปปฏิบัติและการวัดผลความก้าวหน้า

หมวด 3 การให้ความสำคัญกับผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นการตรวจประเมินว่า ส่วนราชการกำหนดความต้องการ ความคาดหวัง และความนิยมชมชอบของผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างไร รวมถึงมีการดำเนินการอย่างไรในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การกำหนดปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความพึงพอใจและนำไปสู่การกล่าวถึงส่วนราชการในทางที่ดี อาทิ มีการแบ่งกลุ่มผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างชัดเจน มีการประเมินและปรับปรุงวิธี ในการพิจารณาความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างต่อเนื่อง กำหนดมาตรฐานในการให้บริการที่สามารถวัดได้ มีการติดตามและแก้ไขกับทุกข้อร้องเรียนอย่างรวดเร็ว และรวบรวมข้อมูลทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ศูนย์กลาง เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลนั้นได้ และเพื่อผลักดันให้เกิดการปรับปรุง เป็นต้น

หมวด 4 การวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ เป็นการตรวจประเมินว่า ส่วนราชการเลือก รวบรวม วิเคราะห์ จัดการและปรับปรุงข้อมูลและสารสนเทศ และจัดการความรู้อย่างไร อาทิ ตัวชี้วัดมีความเชื่อมโยงกับภารกิจและกลยุทธ์ขององค์กร สร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวชี้วัดที่เป็นเหตุและเป็นผล ใช้ระบบการสื่อสารภายในผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อสื่อสารข้อมูลผลดำเนินการให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องใช้ข้อมูลในเวลาที่เหมาะสม และมีการจัดทำมาตรฐานสำหรับวิธีการเก็บข้อมูลและการทำรายงาน เพื่อที่จะมั่นใจได้ว่าข้อมูลนั้นมีความถูกต้อง เป็นต้น

หมวด 5 การมุ่งเน้นทรัพยากรบุคคล เป็นการตรวจประเมินว่า ระบบงาน และระบบการเรียนรู้ของบุคลากรและการสร้างแรงจูงใจ ช่วยให้บุคลากรพัฒนาตนเอง และใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่เพื่อให้มุ่งไปในแนวทางเดียวกันกับเป้าประสงค์และแผนปฏิบัติการโดยรวมของส่วนราชการอย่างไร รวมทั้งตรวจประเมินความใส่ใจการสร้างและรักษาสภาพแวดล้อมในการทำงาน สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติงานของบุคลากร ซึ่งจะนำไปสู่ผลการดำเนินการที่เป็นเลิศและความเจริญก้าวหน้าของบุคลากรและส่วนราชการ อาทิ มีการออกแบบงานและหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ ความคิดริเริ่ม และมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับค่านิยมและวัฒนธรรมขององค์กรมีการยกย่องชมเชยและบริหารผลตอบแทนที่เหมาะสม เพื่อช่วยผลักดันให้เจ้าหน้าที่มีความจงรักภักดี และมีผลดำเนินการที่ดี และมุ่งเน้นการทำให้เจ้าหน้าที่มีความสุขเหนือความต้องการมากกว่าการสร้างควมพึงพอใจ เป็นต้น

หมวด 6 การจัดกระบวนการ เป็นการตรวจประเมินแง่มุมที่สำคัญทั้งหมดของการจัดการกระบวนการ การให้บริการ และกระบวนการอื่นที่สำคัญที่ช่วยสร้างคุณค่าแก่ผู้รับบริการ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและการบรรลุพันธกิจของส่วนราชการ ตลอดจนกระบวนการสนับสนุนที่สำคัญต่าง ๆ ที่ครอบคลุมกระบวนการทั้งหมดของหน่วยงาน อาทิ การวิเคราะห์ความต้องการของผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในปัจจุบัน และเป้าหมายในอนาคต การกำหนดดัชนีตัวชี้วัดกระบวนการจัดการ และพื้นฐานความต้องการของผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และมีกระบวนการสนับสนุนตามแนวทางของรัฐ เป็นต้น

หมวด 7 ผลลัพธ์การดำเนินงาน เป็นการตรวจประเมินผลการดำเนินการและแนวโน้มของส่วนราชการในมิติต่าง ๆ ได้แก่ มิติประสิทธิผล มิติด้านคุณภาพการให้บริการ มิติด้านประสิทธิภาพของการปฏิบัติราชการ และมิติด้านการพัฒนาองค์กร และยังตรวจประเมินผลการดำเนินการของส่วนราชการเปรียบเทียบกับส่วนราชการหรือองค์กรอื่นที่มีภารกิจคล้ายคลึงกัน อาทิ มีข้อมูลด้านความพึงพอใจและไม่พึงพอใจของผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเป็นเหตุเป็นผลของการปรับปรุงในด้านต่าง ๆ กับผลการดำเนินการ เป็นต้น

องค์ประกอบของสถานศึกษาที่เป็นเลิศนั้นควรประกอบไปด้วย การมีวัฒนธรรมที่มีคุณภาพ การจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง มีการจัดโปรแกรมการเรียนที่หลากหลาย สร้างบรรยากาศทางวิชาการที่ดีแก่นักเรียน ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรในโรงเรียน จัดให้บุคลากรได้มีโอกาสเป็นผู้นำ เปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งมีการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

ขั้นตอนวิธีการบริหารสู่ความเป็นเลิศ มี 6 ขั้นตอนประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์โครงการ 2) การวางแผน 3) การสื่อสารสร้างความเข้าใจ 4) การปฏิบัติการ 5) การควบคุม กำกับติดตาม 6) การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

และจากการประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้ใช้มาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ ฉบับลงวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ได้กำหนดมาตรฐานการศึกษา ดังนี้²⁶

ระดับการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2561 มีจำนวน 3 มาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของเด็ก มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ มาตรฐานที่ 3 การจัดการประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ แต่ละมาตรฐานมีรายละเอียดดังนี้

มาตรฐานที่ 1 คุณภาพเด็ก

1.1 มีพัฒนาการด้านร่างกาย แข็งแรง มีสุขนิสัยที่ดี และดูแลความปลอดภัยของตนเองได้

26. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, แนวทางการประเมินคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ, (กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2561).

- 1.2 มีพัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ ควบคุม และแสดงออกทางอารมณ์ได้
- 1.3 มีพัฒนาการด้านสังคม ช่วยเหลือตนเอง และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
- 1.4 มีพัฒนาการด้านสติปัญญา สื่อสารได้ มีทักษะการคิดพื้นฐานและแสวงหาความรู้ได้

มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ

- 2.1 มีหลักสูตรครอบคลุมพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น
- 2.2 จัดครูให้เพียงพอกับชั้นเรียน
- 2.3 ส่งเสริมให้ครูมีความเชี่ยวชาญด้านการจัดประสบการณ์
- 2.4 จัดสภาพแวดล้อมและสื่อเพื่อการเรียนรู้ อย่างปลอดภัย และเพียงพอ
- 2.5 ให้บริการสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อการเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการจัดประสบการณ์

- 2.6 มีระบบบริหารคุณภาพที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วม

มาตรฐานที่ 3 การจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ

- 3.1 จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการทุกด้านอย่างสมดุลเต็มศักยภาพ
- 3.2 สร้างโอกาสให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรง เล่นและปฏิบัติอย่างมีความสุข
- 3.3 จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ใช้สื่อและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับวัย
- 3.4 ประเมินพัฒนาการเด็กตามสภาพจริงและนำผลการประเมินพัฒนาการเด็กไปปรับปรุงการจัดประสบการณ์และพัฒนาการเด็ก

ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 มีจำนวน 3 มาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน แบ่งเป็น 1.1 ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน 1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่ละมาตรฐานมีรายละเอียดดังนี้

มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน

- 1.1 ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน
 - 1) มีความสามารถในการอ่าน การเขียน การสื่อสาร และการคิดคำนวณ
 - 2) มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ อภิปราย แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น และแก้ปัญหา

- 3) มีความสามารถในการสร้างนวัตกรรม
- 4) มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
- 5) มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามหลักสูตรสถานศึกษา
- 6) มีความรู้ ทักษะพื้นฐาน และเจตคติที่ดีต่องานอาชีพ

1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน

- 1) การมีคุณลักษณะและค่านิยมที่ดีตามที่สถานศึกษากำหนด
- 2) ความภูมิใจในท้องถิ่นและความเป็นไทย
- 3) การยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างและหลากหลาย
- 4) สุขภาวะทางร่างกาย และจิตสังคม

มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ

2.1 มีเป้าหมายวิสัยทัศน์และพันธกิจที่สถานศึกษากำหนดชัดเจน

2.2 มีระบบบริหารจัดการคุณภาพของสถานศึกษา

2.3 ดำเนินงานพัฒนาวิชาการที่เน้นคุณภาพผู้เรียนรอบด้านตามหลักสูตรสถานศึกษา และทุกกลุ่มเป้าหมาย

2.4 พัฒนาครูและบุคลากรให้มีความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพ

2.5 จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ

2.6 จัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้

มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

3.1 จัดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการคิดและปฏิบัติจริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้

3.2 ใช้สื่อ เทคโนโลยีสารสนเทศ และแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้

3.3 มีการบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงบวก

3.4 ตรวจสอบและประเมินผู้เรียนอย่างเป็นระบบ และนำผลมาพัฒนาผู้เรียน

3.5 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ข้อมูลสะท้อนกลับเพื่อพัฒนาและปรับปรุงการจัดการเรียนรู้

สรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศเป็นการบริหารสถานศึกษาโดยใช้กระบวนการคุณภาพในการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดี สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็นของสถานศึกษาอย่างเป็นระบบโดยสะท้อนคุณภาพความสำเร็จอย่างชัดเจนตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา เหมาะสมเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานของสถานศึกษา และมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุด นำผลการติดตามไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนา เป็นแบบอย่างในการบริหารสถานศึกษา แบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านคุณภาพผู้เรียน 2) ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ 3) ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

3. สรุป

จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของผู้บริหารในการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาใช้หลักการบริหารคุณภาพของเดมมิง PDCA ประกอบด้วย 1) การวางแผน (Plan-P) 2) การปฏิบัติตามแผน (Do-D) 3) การตรวจสอบ/ประเมินผล (Check-C) และ 4) การปรับปรุงแก้ไข (Act-A) ในการปรับใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพในสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ประกอบด้วย 1) ด้านผู้เรียน 2) ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ และ 3) ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนา สร้างความเชื่อมั่นให้กับสังคม ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาตามบริบทและบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบที่กฎหมายกำหนด และบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติต่อไป

รายการอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2560.
- ชาญชัย อาจิสมาจาร. *ทักษะการบริหารทีมงาน*. กรุงเทพฯ: มัลติมีเดียฟอร์เมชั่น เทคโนโลยี, 2543.
- บุญยกุล หัตถกิจ. “รูปแบบการบริหารคุณภาพการศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขนาดเล็ก”. *วิทยานิพนธ์ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2556.
- ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์. *การบริหารงานวิชาการ*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี จำกัด, 2553.
- ปาลีวรรณ สิทธิการ. “รูปแบบการบริหารโครงสร้างสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในเขตจังหวัดภาคใต้”. *วิทยานิพนธ์ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2557.
- พัชร โภคสวัสดิ์. *ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคิด*. ออนไลน์. www.gotoknow.org. [5 กันยายน 2563].
- พรสวรรค์ ศิริวัฒน์. “การพัฒนาครูด้านการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการคิดโดยใช้หลักการบริหารวงจร PDCA โรงเรียนบ้านโคกนาสาม อำเภอปราสาท สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษสุรินทร์ เขต 3”. *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*. คณะบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 2554.
- ภารดี อนันต์นาวิ. *หลักการ แนวคิด ทฤษฎี ทางการบริหารการศึกษา*. ชลบุรี: มนตรี, 2552.
- สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. *กรณีศึกษา Best practices*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2548.
- สมาน อัสวภูมิ. “ความเป็นเลิศและการจัดการความเป็นเลิศ”. *วารสารบริหารการศึกษาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*. ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2559). 1-7.

สราวุฒิ นิมนวล. “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของครูผู้สอน
ในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี”.
วิทยานิพนธ์ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัย
นอร์ทกรุงเทพ, 2565.

สุธาสินี แม้นญาติ. “โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำเชิง
จริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น”.
วิทยานิพนธ์ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2554.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. *รางวัลคุณภาพการบริหารจัดการภาค
รัฐ (PMQA) ประจำปี พ.ศ. 2558*. กรุงเทพฯ: วิชั่น พรินท์ แอนด์ มีเดีย, 2558.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *แนวทางการประเมินคุณภาพตาม
มาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการ
ศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร
แห่งประเทศไทย จำกัด, 2561.

สมพงษ์ เกษมสิน. *การบริหาร*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2546.

นงลักษณ์ ใจฉลาด. “วิชาหลักในการบริหารกิจกรรมและกิจการ นักเรียน สาขาวิชา
บริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์”. *เอกสารประกอบการสอน*. คณะครุศาสตร์:
มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 2556.

Bobbi Deporter. *The 8 Keys of Excellence: Principles to Live By*. Oxford:
Forum Learning, 2000.

Frederick W. Taylor. *The Principles of Scientific Management*. New York:
Harper, 1916.

Henri Fayol. *General and Industrial Management*. London: Sir Isaac
Pitman & Sons, 1949.

I. C. Barnard. *School Leadership and Management*. London: Paul
Chapman, 1997.

- L. Gulick and L. Urwick. *Papers on the Science of Administration*. New York: Institute of Public Administration, 1937.
- Marsha Speck. *The Principalship: Building a Learning Community*. New Jersey: Prentice-Hall, 1999.
- M. P. Follett. *Dynamic Administration*. New York: Harper & Row, 1941.
- R. Kaufman. "A System Approach to Psychotherapy". *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*. Vol. 14 No. 3 (Fall 1977). 286–292.
- W. Edwards Deming. *Out of the Crisis*. Massachusetts: The MIT Press, 1986.
- W. K. Hoy and C. G. Miskel. *Educational Administration: Theory, Research and Practice*. 6th ed. Singapore: McGraw-Hill, 2001.

การบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4

School Administration According to the Four Iddhipāda Principles

ว่าที่ ร.ต.สุวัชชัย มงคลธง

Acting Sub Lt Suwatchai Mongkolthong

นิสิตหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Degree of Doctor of Education, Buddhist Educational Administration,
Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: watsena1618@gmail.com

เผด็จ จงสกุลศิริ

Padet Jongsakulsiri

ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Educational Administration, Faculty of Education,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: padet.jong@mcu.ac.th

ตอบรับบทความ (Received) : 15 ธันวาคม 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 20 ธันวาคม 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 โดยการศึกษาเอกสาร งานวิจัย แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา และหลักอิทธิบาท 4

ผลจากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีความต้องการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ดังนี้ การบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป ในส่วนหลักธรรม หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา เมื่อนำผลจากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ไปพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา มีแนวทางในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม คือ ผู้บริหารควรมีความรับผิดชอบในการกำหนดแผนการเรียนการสอนที่ตอบสนองต่อความต้องการและพัฒนาของนักเรียน โดยให้คำแนะนำและสนับสนุนครูในการพัฒนาวิธีการสอนที่มีประสิทธิภาพและนำเสนอไอเดียใหม่ ๆ เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ของนักเรียน ผู้บริหารควรสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่ช่วยในการพัฒนาทักษะทางวิชาการและพฤติกรรมของนักเรียน เช่น การแข่งขันทางวิชาการ กิจกรรมศิลปะ กีฬา และโครงการพัฒนานักเรียนทั้งด้านอารมณ์และสังคม ผู้บริหารควรมีระบบติดตามและประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถปรับปรุงแผนการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้เหมาะสมต่อความต้องการและพัฒนาของนักเรียน มีการจัดกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับอาชีพ เพื่อให้นักเรียนพร้อมที่จะเข้าสู่สังคมและตลาดแรงงานในอนาคต ควรสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา โดยการให้โอกาสในการทดลอง สนับสนุนโครงการวิจัยของนักเรียน และสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ การบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 นี้มุ่งเน้นที่การพัฒนานักเรียนทั้งด้านทางวิชาการและพฤติกรรม เพื่อให้พร้อมที่จะเป็นสมาชิกของสังคมและมีความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในอนาคต

คำสำคัญ : การบริหารสถานศึกษา อิทธิบาท 4 ผู้บริหารสถานศึกษา

Abstract

This academic article aims to study the administration of educational institutions according to the Four Iddhipāda Principles. The study involves an examination of documents, research papers, theoretical concepts related to educational administration, and the Four Iddhipāda Principles.

The results of the study on the administration of educational institutions according to the Four Iddhipāda Principles reveal that school administrators have a need to manage educational institutions based on these principles. This includes the management of academic affairs, personnel management, budget management, and general administration. The Four Iddhipāda Principles consist of "Chanda" (enthusiasm), "Viriya" (effort), "Citta" (mindfulness), and "Vimansa" (wisdom). When applying the results of the study to enhance the quality of educational institutions in alignment with the roles and responsibilities of educational administrators, certain ideal practices are identified. Administrators should take responsibility for planning teaching strategies that meet the needs and development of students, providing guidance and support to teachers in developing effective teaching methods, and introducing new ideas to stimulate student learning. Administrators should support activities that contribute to the development of academic and behavioral skills, such as academic competitions, arts, sports, and projects that focus on emotional and social development. Monitoring and evaluating student learning outcomes regularly are essential for continuous improvement, allowing for adjustments to teaching plans and various learning activities to meet students' needs and development.

Moreover, administrators should organize activities or projects that promote the development of skills necessary for future careers, preparing students for entry into society and the labor market. Creating a learning environment that fosters creativity and problem-solving is crucial, providing opportunities for experimentation, supporting student research projects, and integrating technology into learning.

The administration of educational institutions based on the Four Iddhipāda Principles emphasizes the development of students both academically and behaviorally. This approach aims to prepare students to be active members of society and to have the ability to respond to the future needs of the community.

Keywords: Educational Administration, the Four Iddhipāda Principles, Educational Administrator

1. บทนำ

การศึกษามีความสำคัญต่อชีวิตของเราทุกคน และเป็นสิ่งที่ทุกคนแสวงหาองค์ความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันในการทำงาน และสร้างความสำเร็จในชีวิต เราทุกคนปฏิเสธไม่ได้ว่าการศึกษา นั้น ส่งผลกระทบต่อสังคมโลกในปัจจุบัน พวกเราแต่ละคนต้องแสวงหาหลักสูตร สถาบันการศึกษา หรือสถานศึกษาที่สำคัญ ๆ เพื่อรวบรวมความรู้ได้อย่างจริงจังและในอนาคต ระบบโลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โลกทัศน์ส่งผลกระทบต่อหลายสิ่งหลายอย่างในสังคม ไม่เว้นแม้กระทั่งระบบการศึกษาที่ต้องได้รับการพัฒนาปรับปรุงใหม่ เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมโลกปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิดความทันสมัยและกระบวนการจัดการเรียนรู้กับผู้เรียน และนำองค์ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 การจัดการศึกษาถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คนดีที่มีความรู้และเป็นคนที่มีความสุข หลักการสำคัญ คือ การศึกษาตลอดชีวิตของผู้คน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (มาตรา 8) ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด (มาตรา 22) ให้ความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และการบูรณาการ (มาตรา 23) จัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน มีการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์และปฏิบัติจริง คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน ใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมให้เกิดการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา (มาตรา 24) จากการให้ความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต ได้กำหนดการศึกษาออกเป็น 3 รูปแบบ (มาตรา 15) การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย¹

สาเหตุหลักที่ทำให้คุณภาพการศึกษาของประเทศไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คือ คุณภาพการจัดการศึกษาไม่ได้มาตรฐานและไม่ตรงกับสภาพที่เป็นอยู่ คุณภาพของ

1. กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, (กรุงเทพฯ: cursaladpraw, 2546).

บุคลากรทางการศึกษาไม่มีคุณภาพ หลักสูตรการเรียนการสอนไม่เป็นไปตามบริบทชุมชน การขาดมุมมอง หรือโลกทัศน์ทางการศึกษาที่แคบ การขาดการเชื่อมโยงหรือบูรณาการระหว่างสังคมกับสถาบันการศึกษา และเนื้อหาของสาขาวิชาต่าง ๆ ทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศไทย การเสริมสร้างพัฒนาให้เด็กและเยาวชนได้ เติบโตขึ้นมาอย่างมีคุณภาพและมีคุณธรรม และเห็นความสำคัญในการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนไทยเห็นความสำคัญในการศึกษาศาสนาที่ตนนับถือ สามารถใช้เป็นหลักยึดในการดำรงชีวิตอย่างมีสติ มีความสุข สนุกสนานเข้าใจได้ง่าย ด้วยรูปแบบกิจกรรมที่ชัดเจนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และทันสมัยสังคม จะทำให้เยาวชนมีจิตสำนึกในการดำรงชีวิตด้วยคุณธรรมความดีงามแล้ว หลักอิทธิบาท 4 นับว่าเป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าอย่างยิ่งเหมาะสำหรับการเรียนรู้ที่จะปลูกจิตสำนึกเยาวชนให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารสถานศึกษามีความสำคัญและโดดเด่นอย่างมากต่อการเรียนรู้ของเยาวชน เนื่องจากเส้นทางนี้ช่วยสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และส่งเสริมพัฒนาการทั้งทางวิชาการและพฤติกรรมของนักเรียนได้อย่างครบถ้วน นี่คือเหตุผลที่สนับสนุนให้ผู้เขียนหยิบยกหลักธรรมนี้มาศึกษาเป็นบทความวิชาการ มุ่งเน้นการบริหารที่ช่วยในการพัฒนาทักษะทางวิชาการของนักเรียน โดยการสนับสนุนและสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เต็มไปด้วยทัศนคติบวก การประเมินและติดตามผลการเรียนรู้ทำให้ผู้บริหารสามารถปรับปรุงแผนการเรียนรู้ให้เหมาะสมและเข้มงวดต่อความต้องการของนักเรียน หลักอิทธิบาทนี้ช่วยให้นักเรียนได้รับการสนับสนุนในการพัฒนาทักษะและสมรรถนะทั้งทางวิชาการและพฤติกรรม เช่น การมีทักษะในการแก้ปัญหา การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการสร้างความรับผิดชอบ

เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกด้านศีลธรรมและจริยธรรมของเยาวชนไทยที่ติดตามในการขับเคลื่อนประเทศชาติไปในทิศทางที่สวยงาม โดยแนะนำหลักธรรมะในหนังสือธรรมะของพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นเอกสารทางศาสนาที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อสนับสนุนให้เยาวชนไทยเกิดความ

สงสัยในรูปแบบแคมเปญสื่อเชิงนวัตกรรม แตกต่างจากการเรียนรู้แบบเดิม ๆ ด้วยวิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งการบูรณาการเป็นการผสมผสานพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เป็นการผสมผสานระหว่างวิทยาศาสตร์ให้เข้ากับพระพุทธศาสนาหรือปรับพุทธศาสนาให้เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นที่ยืนยันได้ว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เข้ากันได้กับทุกศาสตร์ วิทยาศาสตร์สอนให้คนฉลาด ศาสนาสอนให้เป็นคนดี ถ้าทั้งศาสตร์และศาสนาทำงานร่วมกันในการบริหารการศึกษา สังคมจะได้คนดีและคนเก่ง เป็นกรณีศึกษาการเสริมสร้างการศึกษาหลักศาสนาผ่านสื่อออนไลน์ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและเสริมสร้างควมมีคุณธรรมในวัยเยาว์ ความประพฤติดี สามารถนำความรู้ที่ได้มาในการศึกษา การดำเนินชีวิต เพื่อเสาหลักในการพัฒนาประเทศในอนาคต ทริพยากรณ์มนุษย์อันทรงคุณค่า

จากเหตุผลข้างต้น ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 และมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา ทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบที่กฎหมายกำหนดและบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติ

2. เนื้อหา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการบริหาร การพัฒนา และปรับปรุงวิธีการบริหารงานด้านต่าง ๆ เพื่อนำสถานศึกษาไปสู่ความก้าวหน้า ส่งเสริมความเจริญด้านความคิดความรู้ควบคู่กับการสอดแทรกคุณธรรมแก่นักเรียนเพื่อให้ได้นักเรียนที่มีคุณภาพ โดยการดำเนินงานร่วมกับกลุ่มบุคคลมีอาชีพและชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้บริการทางการศึกษาแก่สมาชิกในสังคมตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ² ผู้เขียนได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2. ศิลปชัย อ่วงตระกูล, “การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดการศึกษาพิเศษเรียนร่วมสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 4”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2553), 8.

พรหมพรช หัตถวงษ์³ ได้สรุปว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง กระบวนการดำเนินงานร่วมกันของบุคลากรภายในสถานศึกษาและคณะบุคคลต่าง ๆ ของชุมชนในท้องถิ่นเพื่อวางแผนการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดประสงค์ของสถานศึกษาในหลักการบริหารงาน 4 งาน ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคลากร การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป

วิโรจน์ สารรัตน์⁴ กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาเป็นการจัดการศึกษาแนวใหม่ที่มุ่งให้สังคมทุกส่วนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบการจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต มีเครือข่ายแหล่งเรียนรู้โดยการกระจายอำนาจให้สถานศึกษามีความคล่องตัวและตัดสินใจดำเนินงานในขอบเขตที่รับผิดชอบโดยให้ประชาชน องค์กรต่าง ๆ มีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 30 กำหนดภารกิจสถานศึกษาไว้ 11 ประการ ดังนี้

1. สถานศึกษามีหน้าที่จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการให้การการศึกษา เพื่อประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคมให้บรรลุความมุ่งหมายที่กำหนดซึ่งเป็นการศึกษาตลอดชีวิต

2. จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ทั้งนักเรียนปกติ นักเรียนพิการ นักเรียนด้อยโอกาส และนักเรียนที่มีความสามารถพิเศษ

3. จัดการศึกษาโดยใช้รูปแบบการจัด 3 รูปแบบ คือ ในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย

4. ปฏิรูปการเรียนรู้ตามหลักการและแนวทางที่กำหนดไว้ เช่น จัดตามธรรมชาติ และศักยภาพของผู้เรียนแต่ละวัย และแต่ละคนจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในและนอกโรงเรียนตลอดทั้งจัดการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

5. จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยปรับใช้หลักสูตรแกนกลางให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นที่ตั้งโรงเรียน

3. พรหมพรช หัตถวงษ์, “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในการพัฒนาท้องถิ่น สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”, *วิทยานพนธ์ปริญาดุษฐ์บัณฑิต*, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2562), 28.

4. วิโรจน์ สารรัตน์, *การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา*, (กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ์, 2542), 11.

6. จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ประชาชนในชุมชน โดยให้การศึกษาอบรมตามความจำเป็นและความเหมาะสม

7. จัดให้มีการวิจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ ตลอดทั้งส่งเสริมให้ใช้กระบวนการวิจัยในการเรียน

8. บริหารจัดการโรงเรียนตามการกระจายอำนาจบริหาร ทั้งด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณและด้านบริหารทั่วไป สอดคล้องกับหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียเต็มที่

9. จัดการประกันคุณภาพการศึกษาทั้งคุณภาพภายในและภายนอก ตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาที่กำหนด

10. พัฒนาวิชาชีพครูและบุคลากรอื่นเพื่อจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับแนวทางหลักการที่กำหนดตามการปฏิรูปการศึกษา

11. แสวงหาเทคโนโลยีภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน⁵

Hariss⁶ ได้จำแนกการบริหารโรงเรียนตามหน้าที่ภายในโรงเรียนเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) งานบริหารด้านวิชาการ 2) งานบริหารด้านบุคลากร 3) งานบริหารด้านธุรการ 4) งานบริหารด้านกิจกรรมนักเรียน และ 5) งานบริหารทั่วไป

กระทรวงศึกษาธิการ⁷ ได้กำหนดวิธีการบริหารงานโรงเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 39 เป็น 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ซึ่งทำให้สถานศึกษาหรือโรงเรียนมีความคล่องตัวในการบริหารงานมากขึ้นและสอดคล้องกับการบริหารงานโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based management) ดังนี้

5. อีระ รุญเจริญ, *ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา*, (กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง, 2553), 33–34.

6. Harris, *Supervision behavior in education*, (New York: Prentice-Hall, 1963), 194.

7. กระทรวงศึกษาธิการ, *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์ลาดพร้าว, 2546), 32.

1. การบริหารงานวิชาการ สถานศึกษาจะสามารถบริหารงานวิชาการได้โดยอิสระคล่องตัว รวดเร็วสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน สถานศึกษา ชุมชน และท้องถิ่นมีมาตรฐานและคุณภาพ และสอดคล้องกับระบบประกันคุณภาพการศึกษาและการประเมินคุณภาพภายในเพื่อพัฒนาตนเองและการประเมินจากหน่วยงานภายนอก พัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาการเรียนรู้และการประสานความร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว องค์กรหน่วยงานและสถาบันอื่น ๆ ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา โดยมี 12 ภารกิจ ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียนการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การนิเทศการศึกษา การแนะแนวการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาและการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

2. การบริหารงานงบประมาณ สถานศึกษาจะมีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการ มีความคล่องตัวและโปร่งใสตรวจสอบได้ สามารถจัดทรัพยากรอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพเพื่อให้ผลผลิต ผลลัพธ์เป็นไปตามข้อตกลงที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และบริหารแบบมุ่งเน้นผลงานเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดคุณภาพที่ดีต่อผู้เรียน โดยมี 7 ภารกิจ ได้แก่ การจัดทำและเสนอของบประมาณ การจัดสรรงบประมาณ การตรวจสอบติดตามประเมินผลและรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา การบริหารการเงิน การบริหารบัญชี และการบริหารพัสดุและสินทรัพย์

3. การบริหารงานบุคคล สถานศึกษาจะสามารถดำเนินการบริหารงานบุคคลถูกต้อง รวดเร็ว เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล ส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ความสามารถ มีจิตสำนึก การปฏิบัติภารกิจที่รับผิดชอบ ให้เกิดผลสำเร็จส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาปฏิบัติงานเต็มศักยภาพ โดยยึดมั่นในระเบียบวินัยจรรยาบรรณอย่างมีมาตรฐานวิชาชีพ ยกย่องเชิดชูเกียรติครูและบุคลากรทางการศึกษา ปฏิบัติงานเต็ม

ศักยภาพให้มีความมั่นคงและก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนต่อไป โดยมี 5 ภารกิจ ได้แก่ การวางแผนอัตรากำลังและตำแหน่ง การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง การเสริมส่งประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ วินัยและการรักษาวินัย และการออกจากราชการ

4. **การบริหารงานทั่วไป** สถานศึกษาจะสามารถให้บริการสนับสนุน ส่งเสริมประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้การปฏิบัติงานของสถานศึกษามีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลและเพื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและผลงานของสถานศึกษาต่อสาธารณชนซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เจตคติที่ดีเลื่อมใส ศรัทธา และให้การสนับสนุนการจัดการศึกษา โดยมี 19 ภารกิจ ได้แก่ การดำเนินงานธุรการงานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร งานเทคโนโลยีสารสนเทศ การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการงบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การจัดทำสำมะโนผู้เรียน การรับนักเรียน การส่งเสริมและการประสานงานการจัดการศึกษาในระบบนอกระบบและตามอัธยาศัย การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การส่งเสริมกิจการนักเรียน การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงาน การจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น การจัดระบบควบคุมภายในหน่วยงาน งานบริการสาธารณะและงานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล⁸ กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามแนวปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีลักษณะแนวทางและเทคนิคการบริหารงาน 4 งาน ดังนี้

1. **งานวิชาการ** ถือเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการศึกษาในระดับสถานศึกษา เป็นกระบวนการดำเนินงานเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนได้

8. ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล, ชุดฝึกอบรมผู้บริหาร: ประมวลสาระเรื่องการบริหารจัดการในรูปแบบการใช้โรงเรียนหรือเขตพื้นที่การศึกษาเป็นฐาน, (กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545), 10-41.

เรียนรู้ตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของการพัฒนาผู้เรียน ประกอบด้วย การศึกษา ปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาและการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดเตรียมการเรียนการสอน การจัดวัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนและสื่อการเรียนการสอน การส่งเสริมการสอน การวัดและประเมินผล การดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุด แหล่งการเรียนรู้ การนิเทศติดตามผล การวางแผน และการกำหนดวิธีดำเนินงานทางด้านวิชาการรวมถึงการประชุมทางวิชาการ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องรู้ เข้าใจ และมีทักษะเกี่ยวกับการบริหารวิชาการโดยเฉพาะการบริหารหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนรู้ และโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานวิชาการ ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำทางวิชาการทั้งทางด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน หมายความว่า ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องรู้และเข้าใจกรอบแนวคิดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและกระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา จนสามารถนำไปดำเนินการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่เป็นไปตามกรอบหลักสูตรแกนกลาง และสนองความต้องการ ความสนใจ และศักยภาพของผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และท้องถิ่น รวมทั้งสามารถนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติอย่างมีคุณภาพด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีการเรียนรู้ที่เหมาะสม และการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ที่เพียงพอเหมาะสม

2. **การบริหารงานบุคคล** ในการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาและเขตพื้นที่การศึกษาต้องให้ความสำคัญทุกกระบวนการขั้นตอนตั้งแต่การพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการสรรหาเพื่อการสรรหา การบริหารงานบุคคล และกระบวนการพัฒนาการส่งเสริมขวัญกำลังใจ เพื่อให้มีผลต่อการปฏิบัติงานตามที่คาดหวัง ทุกขั้นตอนเป็นลักษณะการบริหารโดยองค์คณะบุคคลที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น และยึดหลักตามระบบคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ หลักความสามารถ (Competence) หลักความเสมอภาค (Equality) หลักความมั่นคง (Security) และหลักความเป็นกลางทางการเมือง (Political neutrality) ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาต้องบริหารงานบุคคลของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จควรยึดหลัก ดังนี้

1) หลักการสำคัญตามระบบคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ หลักความสามารถ หลักความเสมอภาค หลักความมั่นคง และหลักความเป็นกลางทางการเมือง

2) การวางแผนกำลังคน โดยมีข้อมูลบุคคลที่ทันสมัยเพื่อให้สถานศึกษา หรือเขตพื้นที่การศึกษา ใช้ในการบริหารจัดการบุคคลให้บรรลุเป้าหมาย

3) การพัฒนาบุคคล โดยกำหนดนโยบายเพื่อเน้นการสร้างคน เป็นการลงทุนระยะยาวมีการพัฒนาบุคคลอย่างทั่วถึง ตรงความต้องการเป็นรายบุคคล ติดตาม ประเมินผลอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อทำงานได้ ทำงานดี ทำงานเก่ง สอนงานได้ มีการเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งการดำเนินงาน การโยกย้ายงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนา

4) การส่งเสริมความก้าวหน้าในวิชาชีพ และให้ขวัญกำลังใจ

5) การให้บุคลากรมีส่วนร่วมและปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นเจ้าของ

3. การบริหารงบประมาณ การเงินและระบบบัญชี แนวทางสอดคล้องกับ หลักการกระจายอำนาจการบริหารโดยให้เขตพื้นที่การศึกษาเป็นหน่วยงบประมาณ (Budgeting entity) และหน่วยบริหารการเงิน (Financial entity) ให้สถานศึกษา เป็นหน่วยบริหารการเงินที่สามารถกำหนดความต้องการงบประมาณของตนเอง จึง เป็นไปในลักษณะของการให้ความเป็นอิสระควบคู่กับระบบการตรวจสอบ เพื่อความ โปร่งใสและความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ภายใต้การบริหารจัดการทรัพยากรที่มุ่ง ประสิทธิภาพและประสิทธิผล และจะมีความเป็นอิสระคล่องตัวในการจัดการทรัพย์สิน และหารายได้เพิ่มได้มากขึ้น โดยมุ่งเน้นให้สังคมมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและ ช่วยระดมทรัพยากรและการลงทุนจากแหล่งต่าง ๆ แต่ต้องมีระบบตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลการใช้ทรัพยากร เพื่อให้เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบ ภายใต้การบริหารจัดการทรัพยากรที่มุ่งถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งผู้บริหารอาจ นำหลักวงจรการควบคุมคุณภาพ (PDCA) มาใช้ตามความเหมาะสม คือ การวางแผน (Plan) การดำเนินการ (Do) การตรวจสอบ/ประเมินตนเอง (Check) และการปรับปรุง (Act) แต่อยู่ภายใต้ของการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการเสมอเพื่อสอดคล้องกับ การกระจายอำนาจการบริหารจัดการที่ยึดโรงเรียนหรือเขตพื้นที่การศึกษาเป็นฐาน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้กำกับ ติดตาม ประเมินและ ปรับปรุงให้มากขึ้น ฮิโตชิ (Hitoshi) กล่าวถึง การบริหารงานด้วยระบบวงจรคุณภาพ จัดเป็นกิจกรรมการปรับปรุงและการควบคุมที่ประกอบด้วย การวางแผน การนำไป ปฏิบัติ การตรวจสอบ และการปฏิบัติที่แก้ไข โดยการวางแผน การนำแผนที่วาง

ไว้มาปฏิบัติ ตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้ และถ้าผลลัพธ์ไม่ได้ตามที่คาดหมายไว้ จะมีการทบทวนแผนการเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง⁹

4. การบริหารทั่วไป งานบริหารทั่วไป ประกอบด้วย งานธุรการ งานอาคารสถานที่และงานความสัมพันธ์กับชุมชน ดังนี้

1) งานธุรการ ประกอบด้วย งานสารบรรณ การดำเนินการทั่วไปของสถานศึกษาตามระเบียบแบบแผนของทางราชการ การควบคุมงานเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ เช่น สมุดหมายเหตุ ทะเบียนครู ทะเบียนนักเรียน บัญชีเรียกชื่อ สถิติต่าง ๆ เป็นต้น

2) งานอาคารสถานที่ ประกอบด้วย การจัดสำนักงาน ห้องธุรการ ห้องพักครูห้องพยาบาล ห้องประชุมและห้องอื่น ๆ การดูแลรักษาและปรับปรุงอาคารสถานที่ อุปกรณ์ต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย รวมทั้งการปรับปรุงบริเวณให้มีภูมิทัศน์ที่ดี ร่มรื่น สะอาด และปลอดภัย

3) งานความสัมพันธ์กับชุมชนประกอบด้วยการให้ความร่วมมือกับชุมชน เช่น ให้ความรู้ให้ยืมอุปกรณ์อาคารสถานที่ให้บุคลากรไปร่วมกิจกรรมในชุมชน รวมทั้งการรับความช่วยเหลือจากชุมชน เช่น ให้ชุมชนเข้ามาร่วมบริหารงานโรงเรียน เชิญมาเป็นวิทยากรวิชาชีพ งานความสัมพันธ์กับชุมชนจะมีบทบาทสำคัญมากขึ้นตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยเป็นกรรมการสถานศึกษา และการระดมทุนและทรัพยากรทางการศึกษา ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องตระหนักต่อความร่วมมือปฏิบัติงานกับชุมชนอย่างดี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้ความหมายการบริหารสถานศึกษาไว้ว่า เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันของบุคลากรและทรัพยากรต่าง ๆ หรือเป็นกิจกรรมทุกอย่างที่จำเป็นต่อการดำเนินการภายในสถานศึกษาเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ของสถานศึกษา ซึ่งต้องกำหนด แบบแผน และขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างเป็นระบบให้เกิดประสิทธิภาพ ต้องยึดหลักการ ได้แก่ 1) การตัดสินใจที่

9. อิตชิ คูเมะ, *Management by quality (MBQ)*, แปลโดย ปรีชา สีสานุกรม, (กรุงเทพฯ: ส.เอเชียเพรส, 2554).

ยึดโรงเรียนเป็นฐาน มุ่งให้โรงเรียนมีอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเอง ยึดประโยชน์ที่เกิดกับผู้เรียนเป็นสำคัญ 2) การมีส่วนร่วมที่กำหนดให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นหรือร่วมกำกับติดตามดูแลสถานศึกษา 3) การกระจายอำนาจด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไปที่มีคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ 4) ความรับผิดชอบต่อสามารถตรวจสอบได้เพื่อเป็นหลักประกันคุณภาพการศึกษาให้เกิดขึ้น 5) หลักธรรมาภิบาลที่ยึดหลักเป้าหมายให้สอดคล้องต่อสังคมทั้งกระบวนการ ความโปร่งใส และทุกขั้นตอนการดำเนินงานมีผู้รับผิดชอบ และ 6) ความเป็นนิติบุคคลที่ให้สิทธิและอำนาจหน้าที่ ที่กำหนดให้กับโรงเรียนเฉพาะในการบริหารจัดการศึกษา

ไพฑูรย์ สินลารัตน์¹⁰ กล่าวว่า การบริหารจัดการโรงเรียน คือ การที่โรงเรียนได้ดำเนินการศึกษา วิเคราะห์ ตรวจสอบ และทบทวนกระบวนการบริหารจัดการ ตั้งแต่การตรวจสอบสถานภาพโรงเรียนและความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น ปรับแต่งวิสัยทัศน์และเป้าหมายของโรงเรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับหลักสูตรโรงเรียนที่คาดหวัง ทบทวนหลักสูตรสถานศึกษา วางแผนงาน การกำหนดเวลาเรียน โปรแกรมการเรียนรู้จัดรายวิชาพื้นฐานและเพิ่มเติมแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมทั้งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องและส่งผลถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง กระบวนการดำเนินงานร่วมกันของบุคลากรภายในสถานศึกษาและคณะบุคคลต่าง ๆ ของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อกำหนดแผนการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดประสงค์ของสถานศึกษาในหลักการบริหารงาน 4 งาน ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป ส่งผลต่อคุณภาพและประสิทธิภาพ

10. ไพฑูรย์ สินลารัตน์, *โรงเรียนผลิตภาพ: สัตตทัศน์เพื่อการจัดการ*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2557), 135-136.

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการเรียน การทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ อันเป็น 4 ขั้นตอนที่ต้องเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้ประสบผลสำเร็จในชีวิตและการงานได้ตามความมุ่งหวัง โดยอิทธิบาท 4 ธรรมะที่ใช้ในการทำงาน ประกอบด้วย

1. ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
2. วิริยะ คือ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
3. จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบในสิ่งนั้น
4. วิมังสา คือ การพิจารณาพิเคราะห์ หรือ ความเข้าใจทำในเหตุผลของสิ่งนั้น

นักวิชาการ ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท 4 ไว้หลายท่าน ผู้เขียนได้นำมาประกอบการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ มีดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)¹¹ ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท แยกเป็น “อิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จ “บาท” แปลว่า ฐาน เชิงรอง ดังนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)¹² ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ มี 4 อย่าง ได้แก่ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตผูกใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)¹³ ได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมะกับการทำงาน ว่า อิทธิบาท 4 คือ ทางแห่งความสำเร็จจุดเริ่ม ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์

11. พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *การทำงานที่เป็นสุข*, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2537).

12. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ*, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด, 2549).

13. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538).

ไม่แปลกแยกจากความเป็นจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน ทุกอย่างสอดคล้องกันไปหมด ไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อเราวางรากฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้หลักการต่าง ๆ ในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้น เมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้วเราเอาธรรมะอะไรใช้ตอนนี้ ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอิทธิบาทมาใช้ทุกท่านแทบจะรู้อิทธิบาท คือหลักความสำเร็จ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์¹⁴ กล่าวว่า หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่จะทำให้การทำงานประสบความสำเร็จ และมีความสุขได้ด้วยความศรัทธา ความเชื่อมั่น เป็นหลักการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ และมีความสุขกับงาน ยิ่งได้รวมพลังกับธรรมข้ออื่นก็จะเพิ่มความสำเร็จเพิ่มความสุขในการทำงานยิ่งขึ้นนั้น เรียกว่า อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ เป็นองค์ธรรมหนึ่งที่จะทำให้การทำงานประสบความสำเร็จ วิริยะ เป็นองค์ธรรมความเพียรที่เกิดจากตนเอง และความเพียรที่บุคคลอื่นช่วยกระตุ้น จิตตะ ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยเสมอ ทำกิจการงานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน ตรวจสอบข้อบกพร่อง เป็นต้น

ราชบัณฑิตยสถาน¹⁵ ได้กล่าวถึงผู้บริหารสถานศึกษา สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อสนับสนุนกิจการงานให้ถึงความสำเร็จ อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ อิทธิบาท 4 ได้แก่ **ฉันทะ** คือ ความต้องการที่จะทำ ไฟใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป **วิริยะ** คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง **จิตตะ** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝน ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ **วิมังสา** คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณา ใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไข ปรับปรุง

องค์ประกอบของอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการเรียน การทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ

14. สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *การบริหารจัดการแนวพุทธ*, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

15. ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก*, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546).

จิตตะ วิมังสา จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง ขออธิบายดังต่อไปนี้

1) **ฉันทะ** คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่น ต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก ไม่ใช่ทำให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ หามใจไม่ให้รัก มันก็ยากยิ่งพอ ๆ กัน เพราะรักดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความรักความศรัทธาของเราจริง ๆ ผืนทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมานแม้จะได้บางสิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็ตาม ประการสำคัญเป็นการแอบแฝงมาจากความคิดอื่นศรัทธาอื่น หรือความเป็นอื่นที่เราพยายามหาเหตุและผลมาอธิบายว่า มันคือสิ่งเดียวกันเพื่อให้สามารถดำเนินไปได้หรือเพื่อให้ตัวเองสบายใจที่สุด แต่ถ้าเรามีใจศรัทธาอันแรงกล้า แล้ว พลังสร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างมหัศจรรย์ทีเดียว หากจะฝึกฝนตนเอง อาจเริ่มจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่าเราศรัทธาอะไรอยู่ เพราะคนเราเมื่อศรัทธาอะไร ก็จะได้พบกับสิ่งนั้นเข้าถึงสิ่งนั้น ศรัทธาในเทคโนโลยีเราก็จะเข้าถึงเทคโนโลยี ศรัทธาต่อชาวบ้านเราก็จะเข้าถึงชาวบ้าน ศรัทธาต่อวัตถุก็จะเข้าถึงวัตถุ ศรัทธาต่อลาภยศ สรรเสริญก็จะเข้าถึงลาภถึงยศเข้าถึงตำแหน่ง ศรัทธาต่อความรู้ก็จะเข้าถึงความรู้ หรือ ศรัทธาต่อหลักธรรมก็จะเข้าถึงธรรม หรือไม่ศรัทธาอะไรเลยก็ไม่เข้าถึงก็ไม่เข้าถึงอะไรเลย เพราะความศรัทธานำมาซึ่งมุนุ่มเมเพื่อทำทุกอย่างให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เราศรัทธา นั้นเอง ขณะเดียวกันก็ลองตรวจสอบตัวเองดูว่าสิ่งที่เราศรัทธากับสิ่งที่ท้องถื่นของเรา ศรัทธานั้นตรงกันหรือไม่ หากตรงกันก็เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนหรือหากไม่ตรงกัน ก็เรียนรู้ที่จะให้โอกาสตัวเองไปสู่วางที่ที่เหมาะสมกว่า

2) **วิริยะ** คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้ และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากกระทำก็จะทำจนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราวนั้น ๆ ดังนั้น คำว่า “วิริยะ” จึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง หากเราไม่มีความเพียรแล้วก็อนุมาณได้ว่าเรามีฉันทะหลอก ๆ หรือศรัทธาหลอก ๆ ทั้งโกหกตัวเองและหลอกผู้อื่น เพื่ออะไรนั้น ผลงานที่เขาทำจะชี้ชัดออกมาเองว่าทำเพื่ออะไร

3) **จิตตะ** คือ ใจที่จัดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จัดจ่อแล้วก็จะเกิดความรักรอบคอบ ตาม คำนึงยิ่งใหญ่มา ปัจจุบันสังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมี

ภาระหน้าที่ ที่ต้องทำมากมาย ไม่รู้จะทำอะไรก่อน เวลาอ่านหนังสือก็คิดถึงงานที่รับผิดชอบ เวลาอ่านทำงานก็คิดว่าต้องอ่านหนังสือเพื่อเตรียมตัวสอบ ไม่สามารถมีจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน ผลคือ ทำอะไรก็ไม่ดีสักอย่างทำผิด ๆ ถูก ๆ อยู่อย่างนั้น แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิดเราทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียน หรือการงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง เราก็จะมีความรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่รอบรู้ ดังนั้น การที่คนจะรอบรู้ได้นั้น ต้องหมั่นศึกษาเรียนรู้อยู่เป็นเนืองนิจ ติดตามข่าวสารบ้านเมืองสม่ำเสมอ ต้องอ่านหนังสืออย่าให้ขาดและหลากหลายโดยไม่ยึดติดกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประการสำคัญต้องฝึกตั้งคำถามกับตัวเองกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราพร้อมกับค้นหาคำตอบให้ได้ การฝึกสนทนากับผู้รู้บ่อย ๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งเมื่อเราทำได้อย่างนี้แล้วเราก็จะเป็นผู้ที่เข้าใจลึกซึ้งความรู้ไปโดยปริยาย

4) **วิมังสา** คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจลณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กร หรือทบทวนชุมชน การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมามาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เรารู้ว่าเราควรจะอยู่ ณ จุดไหนของสังคมหรือเปลี่ยนแปลงตนอย่างไรไปสู่การสร้างสรรค์ตนเองและสังคมที่งดงาม

พิทุร มลิวัดย์¹⁶ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดด้วยความพอใจด้วยความรักใคร่ในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เบื่อหน่ายในกิจที่ทำ เรียกว่า เต็มใจ วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียรด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำนั้น เรียกว่า แข็งใจ จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

16. พิทุร มลิวัดย์, *แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี*, (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2540).

ไม่วางธุระ คือ เมื่อทำอะไรด้วยความรู้จัก ไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณา ใคร่ครวญ ตรวหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ หรือเรียกว่า เข้าถึงวิมังสา ความหมั่นตรึกตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เมื่อสิ่งใดทำความรู้จักไตร่ตรองรู้จักพิจารณา ใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ หรือ เข้าใจ

ว.วชิรเมธี ได้กล่าวถึง การทำงานให้ประสบความสำเร็จตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 อิทธิบาท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จ หรือทางสู่ความสำเร็จ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1) **ฉันทะ** คือ มีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน

2) **วิริยะ** คือ พากเพียรทำ รักแล้วต้องขยัน ความขยัน คือ ภาวปฏิบัติกรของความรัก ความรักในงาน จะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความขำนาญก็จะไม่เกิด

3) **จิตตะ** คือ จดจ่ออย่างจิต หมายความว่า ทำอะไรก็ตามให้เจาะลงไป ปักใจลงไปในสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้งอย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ

4) **วิมังสา** คือ วินิจจวิชัย ได้แก่ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง เมื่อเราทำงานอะไรก็ตาม ให้พินิจพิเคราะห์ สร้างสรรค์พัฒนา พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของนักวิจัยชั้นยอดของโลกพระองค์ทรงสามารถสร้างปัญญาขึ้นมาใหม่จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าเป็นทางมาของปัญญาได้อย่างไร หากเราจำพุทธประวัติได้ก็จะพบว่า สาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นเจ้าชาย สิทธัตถะเสด็จออกผนวชก็เป็นเพราะว่า พระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่ การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์

สรุปได้ว่า อิทธิบาท 4 เป็นหนทางแห่งความสำเร็จ ประกอบด้วยหลัก 4 อย่าง ได้แก่ 1) **ฉันทะ** คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ 2) **วิริยะ** คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท อุตุน ไม่ท้อถอย 3) **จิตตะ** คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝั อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ และ 4) **วิมังสา** คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

3. สรุป

จากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษา สามารถรับรู้ความต้องการจำเป็นในการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ดังนี้ 1) การบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย (1) การบริหารงานวิชาการ (2) การบริหารงานบุคคล (3) การบริหารงานงบประมาณ และ (4) การบริหารงานทั่วไป และ 2) หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย (1) ฉันทะ (2) วิริยะ (3) จิตตะ และ (4) วิมังสา นอกจากนี้ยังสามารถนำผลจากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ไปพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา ทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบที่กฎหมายกำหนดและบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติยิ่ง ๆ ขึ้นไป

รายการอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: ครุสภาลาดพร้าว, 2546.
- ธีระ รุญเจริญ. ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง, 2553.
- ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล. ชุดฝึกอบรมผู้บริหาร: ประมวลสาระเรื่อง การบริหารจัดการในรูปแบบการใช้โรงเรียนหรือเขตพื้นที่การศึกษาเป็นฐาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). การทำงานที่เป็นสุข. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2537.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2549.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.
- พรรณพรพรช หัตถวงษ์. “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในการพัฒนาท้องถิ่น สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุฏฐบัณฑิต. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2562.
- พิฑูร มลิวัลย์. แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา, 2540.
- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. โรงเรียนผลิตภาพ: สัตตทัศน์เพื่อการจัดการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2557.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ, 2542.
- ศิลปชัย อ่วงตระกูล. “การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดการศึกษาพิเศษเรียนร่วมสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 4”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. คณะบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2553.

ว. วชิรเมธี. *คนสำราญ งานสำเร็จ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2551.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. *การบริหารจัดการแนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

M. Harris. *Supervision behavior in education*. New York: Prentice-Hall, 1963.

การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการ
ตามหลักอิทธิบาท 4 ในศตวรรษที่ 21

Excellence in Educational Institution Administration
through the Four Iddhipāda Principles of the 21st Century

ฉัตรนภัส แพทย์สิทธิ์

Chatnapat Patsit

นิสิตหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Degree of Doctor of Education, Buddhist Educational Administration,
Faculty of Education, Mahachalalongkornrajavidyalaya University

Email: tammada4@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 15 ธันวาคม 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 18 ธันวาคม 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 27 ธันวาคม 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอการบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 ในศตวรรษที่ 21 อันเป็นการบริหารสถานศึกษาให้มีสมรรถนะสูง มีประสิทธิภาพในการทำงานพื้นฐานสำคัญในการทำงานให้เป็นเลิศทางวิชาการสู่ทิศทางการพัฒนาคุณภาพมากกว่างานด้านอื่น ๆ เพราะการศึกษาได้ก้าวเข้ามาสู่ศตวรรษที่ 21 อย่างเต็มตัว ซึ่งเป็นยุคที่ Digital Technology เข้ามามีบทบาทและเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการบริหารสถานศึกษาในปัจจุบันและอนาคต โดยการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล เน้นการบริหารที่ประกอบด้วยการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้ และการออกแบบการจัดการเรียนรู้ การจัดหาพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา สนับสนุนให้ครูผลิตและใช้สื่อการเรียนรู้ ที่สอดคล้องหลักกรรมตามหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษา ประกอบไปด้วย 1) ด้านฉันทะ ความพอใจหรือรักในการทำงานที่ทำอยู่ 2) ด้านวิริยะ ความเพียรหรือมีความขยันหมั่นเพียรในสิ่งที่ทำอยู่ 3) ด้านจิตตะ ความใส่ใจหรือการรับรู้ในงานที่ตนเองทำอยู่ ไม่สนใจสิ่งอื่นใดนอกจากงานที่กำลังทำ และ 4) ด้านวิมังสา การไตร่ตรองหรือการใช้ปัญญาพิจารณาในบททบทวนตรวจสอบงานที่ทำอยู่ เพื่อให้สถานศึกษานำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารงานวิชาการอย่างมีคุณภาพและเตรียมพร้อมรับการประเมินภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาต่อไป

คำสำคัญ: บริหารสถานศึกษา ความเป็นเลิศทางวิชาการ ศตวรรษที่ 21
หลักอิทธิบาท 4

Abstract

This article presents the principles of academic school administration in the 21st century, emphasizing high-performance management as a crucial foundation for achieving excellence in work quality. The study acknowledges the evolving landscape of the 21st century, characterized by the pervasive influence of Digital Technology, playing a pivotal role in shaping current and future school administration practices.

Effective management, with a focus on efficiency and effectiveness, is explored through various facets. These include curriculum development, the implementation of educational initiatives, design of learning management systems, and the procurement of educational media and technology. The article underscores the importance of encouraging teachers to create and utilize media in their teaching methods, aligning with the four principles of Dharma: opposition or commitment, perseverance, mindfulness, and wisdom. These principles are proposed as essential guidelines for school management, incorporating aspects such as employee satisfaction, dedication to tasks, mindfulness in work, and the use of wisdom in decision-making. The overarching aim is to equip educational institutions with a comprehensive framework for academic administration, emphasizing quality and readiness for external assessments conducted by the Office of Standards and Assessment in education.

Keywords: Administration of Educational Institutions, Academic Excellence in the 21st Century, The Four Iddhipāda Principles

1. บทนำ

โลกในศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี (Technology) และนวัตกรรม (Innovation) ต่าง ๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งขณะนี้โลกปัจจุบันได้ก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 อย่างเต็มตัว ซึ่งเป็นยุคที่ Digital Technology เข้ามามีบทบาทและเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต¹ การพัฒนาตนเองให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ของวันนี้และอนาคตข้างหน้าให้สมบูรณ์อย่างเต็มกำลัง จึงเป็นแนวคิดที่ทักษะแห่งอนาคตใหม่ การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และกรอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นการกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้ โดยร่วมกันสร้างรูปแบบและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นที่องค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียนเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน สถานศึกษาจึงมีความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนทัศนคติและแนวคิดการบริหารให้ทันต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สถานศึกษามีความทันสมัยสามารถบริหารจัดการสถานศึกษาได้อย่างมีคุณภาพในทุก ๆ ด้าน²

ดังนั้นการบริหารสถานศึกษาจึงเป็นกลไกสำคัญที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องดำเนินการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันหัวใจสำคัญของการบริหารสถานศึกษาก็คือการบริหารงานด้านวิชาการ เนื่องจากการบริหารงานวิชาการเป็นงานที่สำคัญสุดของระบบงานในสถานศึกษา เป็นงานที่สถานศึกษาจะต้องปฏิบัติเพื่อช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ และพัฒนาในทุก ๆ ด้าน เพราะวิชาการช่วยพัฒนาสติปัญญาความนึกคิดของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีคุณค่าในสังคม ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ สามารถเรียนรู้ได้ตามความสามารถ เป็น

1. พัชรินทร์ โลหา, ศตวรรษที่ 21, ออนไลน์, <https://www.gotoknow.org/posts/659944>. [31 ตุลาคม 2565].

2. รศ. ดร.เอกชัย กี่สุขพันธ์, การบริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล (School Management in Digital Era), ออนไลน์, <https://www.trueplookpanya.com/knowledge/content/52232/-edu-teaartedu-teaart-teaartdir>. [31 ตุลาคม 2565].

มนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดีมีความสามารถ มีความสุข ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติที่กำหนดไว้ ผู้บริหารถือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่จะผลักดันในการบริหารงานด้านวิชาการของสถานศึกษาสู่ทิศทางแห่งการพัฒนาคุณภาพมากกว่างานด้านอื่น ๆ นอกจากนี้ต้องมีการวางแผนและจัดระบบการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายการบริหารงานวิชาการเป็นส่วนสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้มีการนำเอามาตรฐานการศึกษาชาติมาใช้เป็นแนวปฏิบัติไปสู่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ³ นอกจากนี้หากนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับการบริหารงานด้านวิชาการของสถานศึกษาคือ หลักอิทธิบาท 4 ถือเป็นหลักธรรมครองงานในชีวิตให้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะในการทำงาน ประกอบไปด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผลประเมินผล รวมทั้งปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนได้อย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ

บทความนี้จะนำเสนอการบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 ในศตวรรษที่ 21 หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ 1) ด้านฉันทะ ความพอใจหรือรักในงานที่ทำอยู่ 2) ด้านวิริยะ ความเพียรหรือมีความขยันหมั่นเพียรในสิ่งที่ทำอยู่ 3) ด้านจิตตะ ความใส่ใจหรือการรับรู้ในงานที่ตนเองทำอยู่ ไม่สนใจสิ่งอื่นใดนอกจากงานที่กำลังทำ และ 4) ด้านวิมังสา การไตร่ตรองหรือการใช้ปัญญาพิจารณาในบทบทวนตรวจสอบงานที่ทำอยู่ เพื่อให้สถานศึกษานำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารงานวิชาการอย่างมีคุณภาพและเตรียมพร้อมรับการประเมินภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาต่อไป

3. พรพินิจ ไชยลังกา, “การบริหารสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเชียงราย”, วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ, ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2559), 163-164.

2. แนวคิดและทฤษฎีองค์กรแห่งความเป็นเลิศ

องค์กรที่เป็นเลิศ (Excellence Organization) เป็นเป้าหมายของทุกองค์กรทั่วโลก เป็นองค์กรที่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน และสามารถส่งมอบสินค้าหรือตอบสนองความต้องการของลูกค้า และประชาชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีนักการศึกษาทั้งของไทยและต่างประเทศได้กล่าวถึงความหมายขององค์กรแห่งความเป็นเลิศไว้อย่างหลากหลายและแตกต่างกันตามแนวคิด ความเชื่อและจุดมุ่งหมายของแต่ละท่านที่แตกต่างกัน ได้แก่ องค์กรแห่งความเป็นเลิศ (Excellence Organization) หมายถึง องค์กรที่มีสมรรถนะในการบริหารจัดการ มีศักยภาพในการดำเนินธุรกิจบริการ และผลิตผลขององค์กรมีคุณภาพและมาตรฐาน สอนความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้รับบริการหรือผู้บริโภคได้อย่างดี⁴ หรือเป็นองค์กรที่มีระบบการทำงาน และทีมงานที่มีประสิทธิภาพ โดยการออกแบบงาน การมอบหมายงานให้กับบุคคล พื้นฐานสำคัญในการทำงาน และรู้จักผู้มีส่วนได้เสียของตนเป็นอย่างดี และมีเทคนิคที่จะใช้ในการแก้ปัญหาได้⁵ หรือด้านการเป็นเลิศที่มากกว่าระดับดี (good) ไปสู่ความดีเลิศ (excellence) คือองค์กรที่มีผลการตอบแทนสูงจากการลงทุนหรือเป็นองค์กรที่ประสบผลสำเร็จทางด้านการเงินติดต่อกันเป็นระยะเวลาที่ยาวนานอย่างน้อย 15 ปี⁶ หรือองค์กรที่ได้รับรางวัลคุณภาพที่มีเกณฑ์เป็นที่ยอมรับเป็นสากล อาทิ รางวัลคุณภาพแห่งชาติชื่อ MBNQA (Malcolm Balding National Quality Award) ประเทศสหรัฐอเมริกา รางวัลคุณภาพแห่งชาติชื่อ SQA (Singapore Quality Award) ในสิงคโปร์ และรางวัลคุณภาพแห่งชาติชื่อ TQA (Thailand Quality Award)⁷ ที่ประสบผลสำเร็จอย่างต่อเนื่อง มีผลงานโดดเด่นเป็นที่ยอมรับในกลุ่มธุรกิจเดียวกัน สร้างผลตอบแทนทางธุรกิจและสร้างผลตอบแทนต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างยั่งยืน และมี

4. G. D. Sentell, *Fast, focused & flexible: bold new imperatives for the high performance organization*, (Michigan: Pressmark International, 1994), 66.

5. Robert P. Vecchio and Steven H. Appelbaum, *Managing Organization Behavior*, (New Jersey: Dryden, 1995), 58.

6. J. Collins, *Good to Great*, (London: Random House, 2001), 148.

7. วิฑูรย์ สิมะโชติ, *คุณภาพคือการบูรณาการ*, (กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี, 2545), 78.

ความสามารถอย่างเด่นชัดในการสร้างมาตรฐานการทำงานที่เป็นเลิศเพื่อสร้างและดำรงไว้ในความสามารถทางการแข่งขันที่เหนือกว่า⁸ กล่าวได้ว่าเป็นองค์กรที่สามารถรับมือกับแรงกดดันต่าง ๆ ได้จากภายในและภายนอกองค์กรได้ดี โดยพนักงานและผู้บริหารต้องร่วมกันทำงาน มีความผูกพันกัน มีเป้าหมายในการทำงานอย่างเดียวกัน⁹

สรุปได้ว่า องค์กรแห่งความเป็นเลิศ (Excellence Organization) คือ องค์กรที่มีสมรรถนะสูง มีประสิทธิภาพในการทำงานสูงและจะมีการพัฒนาความคิดและแนวปฏิบัติที่สามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปโดยการออกแบบงานการมอบหมายงานให้กับบุคคล พื้นฐานสำคัญในการทำงาน และรู้จักผู้มีส่วนได้เสียของตนเป็นอย่างดี และมีเทคนิคที่จะใช้ในการแก้ปัญหาได้ มีการสื่อสารกับพนักงานอย่างทั่วถึง มีการบริหารงานตามกลยุทธ์เพื่อให้ได้คุณภาพ

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

งานวิชาการเป็นงานหลักหรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษาที่จะต้องดำเนินการให้ครอบคลุมระบบการเรียนรู้ทั้งภายในห้องเรียนและนอกห้องเรียน มีการวัดผลประเมินผลเพื่อปรับปรุงพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนให้ได้ผลดี และมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลเกิดประโยชน์สูงสุดที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้เป็นไปตามหลักสูตรสถานศึกษา ส่วนงานอื่น ๆ มีความสำคัญในลักษณะที่เป็นงานสนับสนุนงานวิชาการ การบริหารงานวิชาการเป็นส่วนหนึ่งของงานบริหารการศึกษา สำหรับผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารได้สนับสนุนส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ดังนั้นงานวิชาการเป็นงานที่มุ่งพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนให้มีคุณภาพสูงขึ้น จะต้องมีการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนในสถานศึกษาหรือนอกสถานศึกษา คือ กิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็น

8. พสุ เดชะรินทร์, ปัจจัยในการขับเคลื่อนให้องค์กรก้าวไปสู่การเป็นองค์กรที่มีขีดสมรรถนะสูง, ออนไลน์, <http://www.newsletter/enewsHPO.htm>. [1 ตุลาคม 2565].

9. ทองดี ศรีตระการ, “การพัฒนากลยุทธ์การบริหารสู่ความเป็นเลิศของการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, *ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), 50.

สำคัญ (Child Centered) จึงถือได้ว่างานวิชาการเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาทุกระดับชั้น งานวิชาการช่วยพัฒนาสติปัญญาความนึกคิดของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีคุณค่าในสังคม การบริหารงานวิชาการจะดีมีคุณค่าหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้บริหารและครู¹⁰

สรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการ เป็นงานกำกับติดตาม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่อง การเรียนการสอน การทำงานวิจัย การนิเทศติดตาม ตลอดจนการรักษาความเป็นมืออาชีพทางด้านการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอให้ได้ผลดี ส่งผลให้นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เป็นไปตามเป้าหมายของหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ

4. หลักการบริหารงานวิชาการ

งานวิชาการเป็นงานที่มุ่งพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนให้มีคุณภาพสูงขึ้น จะต้องมีการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนในสถานศึกษาหรือนอกสถานศึกษา คือ กิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้นหลักการเบื้องต้นของการบริหารจึงมีความชัดเจน นักการศึกษาได้กล่าวถึง หลักการบริหารงานวิชาการไว้หลากหลายประกอบไปด้วย 2 หลัก คือ

1) หลักแห่งประสิทธิภาพ (Efficiency) การได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นโดยไม่เพิ่มการลงทุนนั่นคือนักเรียนสามารถสำเร็จการศึกษาตามกำหนดของหลักสูตร โดยไม่ออกกลางคัน เรียนเกินเวลา และช้ากว่ากำหนด

2) หลักแห่งประสิทธิผล (Effectiveness) ผลผลิตได้ตามจุดหมายที่วางไว้นั่นคือนักเรียนมีคุณภาพตามจุดหมายของหลักสูตร มีความรู้ความสามารถ ทักษะ คุณธรรม และการจัดการได้¹¹

10. เจริญพร คำจารย์, “การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, *ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2558), 26.

11. Bruce W. Tuckman, *Analyzing and Designing Educational Research*, (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1978), 1192.

หรือควรประกอบด้วย

- 1) จัดทำแผนงานวิชาการ
- 2) การมุ่งความร่วมมือกันทำงาน
- 3) กระจายอำนาจให้ผู้ปฏิบัติ
- 4) การส่งเสริมผู้ร่วมงานให้ปรับปรุงตนเอง
- 5) ริเริ่มสร้างสรรค์ในการปรับปรุงงาน
- 6) ควรใช้เทคนิคการส่งเสริมมากกว่าการสอนคนอื่น
- 7) มีการให้ขวัญกำลังใจในการทำงาน
- 8) ควรมีคณะกรรมการที่ปรึกษา
- 9) ให้ครูเข้าใจวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของงาน และ
- 10) ติดตามและประเมินผลงาน¹²

หรือเป็นงานที่เกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้ให้บรรลุตามจุดหมายของหลักสูตรสถานศึกษา ตลอดจนคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ได้แก่

- 1) การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
- 2) การนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้และการออกแบบการจัดการเรียนรู้
- 3) การส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูจัดทำและใช้แผนการจัดการเรียนรู้
- 4) การจัดการเรียนการสอนตามแนวปฏิรูปการเรียนรู้แบบบูรณาการ และเน้น

ทักษะการคิด

- 5) การจัดหาพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา
- 6) การสนับสนุนให้ครูผลิตและใช้สื่อการเรียนรู้
- 7) การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- 8) การจัดมุมหนังสือ ห้องสมุด และแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา
- 9) การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง
- 10) การสอนซ่อมเสริม
- 11) การวิจัยเพื่อพัฒนาการศึกษา

12. คัมภีร์ สุดแท้, “การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก”, *ปริญาครุศาสตร์ศึกษาศาสตร์บัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2553), 28.

- 12) การประกันคุณภาพการศึกษา
- 13) การส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูจัดทำแฟ้มข้อมูลนักเรียนเป็นรายบุคคล
- 14) การประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา
- 15) การจัดศูนย์โสตทัศนูปกรณ์ และ
- 16) การจัดบริการแนะแนว¹³

หรืออาจสรุปได้ว่า หลักการบริหารงานวิชาการ คือ ผู้บริหารควรมีความรับผิดชอบการวางแผนทุกระดับ มีส่วนร่วมในการวางแผนของสถานศึกษามีทักษะในการวางแผน มีภาวะผู้นำทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพสูงมีวิสัยทัศน์กว้างไกลเพื่อให้สามารถบริหารด้านการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹⁴

สรุปได้ว่า หลักการบริหารงานวิชาการ คือ ผู้บริหารควรมีความรับผิดชอบการวางแผนทุกระดับ มีส่วนร่วมในการวางแผนของสถานศึกษามีทักษะในการวางแผนประกอบไปด้วย 2 หลักคือ 1) หลักแห่งประสิทธิภาพ (Efficiency) การได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นโดยไม่เพิ่มการลงทุน 2) หลักแห่งประสิทธิผล (Effectiveness) ผลผลิตได้ตามจุดหมายที่วางไว้

5. หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

ในพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาถึงอิทธิบาท 4 ประการ คือ เจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร¹⁵ หมายถึง สมาธิที่เกิดฉันทะและความเพียรที่มุ่งมั่น เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย จิตตสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร หมายถึง

-
13. กลุ่มงานนิเทศ ติดตามและประเมินผลระบบบริหารและการจัดการศึกษา, คู่มือนิเทศภายในโรงเรียน, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา, 2563), 12.
 14. เจริญพร คำจารย์, “การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, ปรัญญาปรัชญาดุชนิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2558), 27.
 15. อง.เอกก. 1/398/445 (ไทย.มจร)

ถึง สมานีที่เกิดจากวิมิงสาและความเพียรสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้น อธิบา 4 มีองค์ประกอบ ดังนี้ ฉันทะ¹⁶ หมายถึง สร้างความพอใจในกุศล คือ ความประสงค์จะทำยิ่งขึ้น ความพึงพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม ฉันทสมาธิ¹⁷ หมายถึง สมานีที่เกิดจากฉันทะ วิริยะหมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ จิตตะ หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน และปธานสังขาร หมายถึง ความเพียรที่มุ่งมั่น (ปธาน) ปรารถนาความเพียรประกอบจิต ความขะมักเขม้น¹⁸ ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความก้าวไปอย่างไม่ห้อถอย ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยะผละ สัมมาวายามะ วิมิงสา หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรมสัมมาทิฏฐิสมานี หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สัมมาสมาธิ (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว)

สรุปได้ว่า หลักอธิบา 4 เป็นหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าทรงตรัส อธิบายว่า ภิกษุเสพเจริญ ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า เจริญอธิบา 4 คือ คุณธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามประสบความสำเร็จ 4 ประการ

องค์ประกอบของหลักอธิบา 4

หลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงความสำเร็จทั้งในการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติงานต้องประกอบด้วยคุณสมบัติตามหลักอธิบาทั้ง 4 ประการ ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 4 ประการ ได้แก่

1. **ฉันทะ** แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินทางไป

16. ม.ม. 12/247/177 (ไทย.มจร)

17. ม.ม. 33/247/292 (ไทย.มจร)

18. อภ.ปญจก. 3/67-70/33 (ไทย.มจร)

สู่จุดหมายก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับ โสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบาน แผ่ออกไปเป็น อิศระไรขอบเขตถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่า ความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้วคนก็จะทุ่มเทชีวิต และจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิต เพื่อสิ่งนั้น ได้ เมื่อมีฉันทะนำ แล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของงานนั้นไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลายจิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นคง ในการดำเนินสู่จุดหมายเดินเรียบสม่ำเสมอไม่ช้านไม่สาย ฉันทสมาธิ จึงเกิดขึ้นโดย นัยนี้ และพร้อมกับปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

2. **วิริยะ** แปลว่า ความอดทนอดกลั้น แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ไม่ย่อท้อ ไม่ หวั่นกลัวต่ออุปสรรค และความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุ ถึงถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยืหน้า จุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนักมีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปี เท่านั้นเดือนเขาก็ไม่ท้อถอยกลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่เขาจะ เอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จคนที่มีสมาธิเพียรเท่ากัภูมิแรงหนุนเวลาทำงานหรือปฏิบัติ ธรรมก็ตามจิตใจจะแน่วแน่มั่นคงพุ่งตรงต่อจุดหมายสมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่า เป็น วิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

3. **จิตตะ** แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพันจดจ่อ ฝักคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้นไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้า ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งคนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันทีบางที จัดทำเรื่องนั้นงานนั้นขลุกข่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่ง ตัวอะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจเรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ทำงานลืมนวันลืมนคืนลืมนอนความมีใจฝักใฝ่ เช่นนี้ ย่อมทำให้สมาธิเกิดขึ้นจิตจะแน่วแน่มั่นคงสนิทในกิจที่ทำมี กำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่า เป็นจิตตสมาธิพร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

4. **วิมังสา** แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่น ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้อง

เป็นต้น ในกิจที่ทำรู้จักทดลอง และคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุงข้อนี้เป็นการใช้ปัญญา ชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมีวิมิงสาเป็นพวกชอบคิดค้นหาเหตุผลชอบสอบสวน ทดลองเมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากสาเหตุอะไรทำไม จึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้น ลองเปลี่ยน องค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผลอย่างที่เราคาดหมายเป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตใจแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณาไม่ฟุ้งซ่านไม่ออกแวก และมี กำลังเรียกว่า วิมิงสาสมาธิซึ่งจะมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่น ๆ¹⁹

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของหลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมแห่งการประกอบ การงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วง ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจและรักที่จะทำ ในงานที่ทำอยู่ วิริยะ คือ ความพากเพียรขยันในการทำงานไม่ย่อท้อจนงานสำเร็จ จิตตะ คือ ความตั้งใจเอาใจใส่ในงานนั้น ๆ หรือเอาใจใส่ในสิ่งที่ทำ และ วิมิงสา คือ การ คิดไตร่ตรองเกี่ยวกับงานที่ทำ ใช้สติปัญญาคิดใคร่ครวญ ตรวจสอบตรา หาประโยชน์ข้อดี ข้อเสีย และปรับแก้อย่างมีเหตุผล

6. การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 ในศตวรรษที่ 21

การบริหารสถานศึกษาให้มีสมรรถนะสูง มีประสิทธิภาพในการทำงานสูงและ มีการพัฒนาความคิดและแนวปฏิบัติที่สามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ที่ เปลี่ยนไปโดยการออกแบบงาน การมอบหมายงานให้กับบุคคล พื้นฐานสำคัญในการ ทำงานให้เป็นเลิศทางวิชาการสู่ทิศทางการพัฒนาคุณภาพมากกว่างานด้านอื่น ๆ ต้องมีการวางแผนและจัดระบบการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย การบริหาร งานวิชาการเป็นส่วนสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้มีการนำเอามาตรฐานการศึกษาชาติมา ใช้เป็นแนวปฏิบัติไปสู่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ ปัจจุบันการศึกษาได้ก้าวเข้ามาสู่ศตวรรษ ที่ 21 อย่างเต็มตัว ซึ่งเป็นยุคที่ Digital Technology ที่เข้ามามีบทบาทและเป็นองค์

19. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), 842-844.

ประกอบสำคัญสำหรับการบริหารสถานศึกษาในปัจจุบันและอนาคต การนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาบูรณาเข้ากับการบริหารงานด้านวิชาการของสถานศึกษาคือหลักอริยบท 4 คือ หลักธรรมครองงานในชีวิตให้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะในการทำงาน ประกอบไปด้วย

1. การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอริยบท 4 ในศตวรรษที่ 21 ด้านฉันทะ ผู้บริหารสถานศึกษามีความใส่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ผลดียิ่งขึ้นไปเป็นอาการที่จิตใจใฝ่ปรารถนาอยากทำสิ่งนั้นด้วยความสุจริต โดยเน้นหลักแห่งประสิทธิภาพ (Efficiency) และหลักแห่งประสิทธิผล (Effectiveness) มุ่งจัดทำแผนงานวิชาการ เน้นการร่วมมือกันทำงานกระจายอำนาจให้ผู้ปฏิบัติงานนอกจากนี้การริเริ่มสร้างสรรค์ส่งเสริมให้บุคลากรให้ปรับปรุงด้วยความสุจริตเป็นคุณธรรมสำคัญในเบื้องต้นที่ผู้ปรารถนาความเจริญพึงทำให้เกิดมีในตนเพื่อขจัดความเกียจคร้านให้หมดไปแล้วใฝ่หาความเจริญก้าวหน้าหันมาเอาใจใส่ต่อกิจการในงานที่ทำ โดยร่วมกันสร้างรูปแบบและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

2. การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอริยบท 4 ในศตวรรษที่ 21 ด้านวิริยะ ผู้บริหารสถานศึกษามีความขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดเลยเพียรประกอบความดีให้เป็นแบบอย่าง ด้วยการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ให้เท่าทันยุคศตวรรษที่ 21 การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา จุดหมายของหลักสูตร ตลอดจนคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร เน้นการออกแบบการจัดการเรียนรู้ และส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัดทำและใช้แผนการจัดการเรียนรู้ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “วิริเยนทุกขมจเจติ คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร” คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุนเวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่ มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย เพื่อการสร้างสรรค์ในสิ่งใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา

3. การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอริยบท 4 ในศตวรรษที่ 21 ด้านจิตตะ ผู้บริหารสถานศึกษามีความตั้งใจเอาใจใส่ในงานนั้น ๆ หรือเอาใจใส่ในการบริหารสถานศึกษาโดยมุ่งหวังความเป็นเลิศทางวิชาการ เน้นการจัดการเรียน

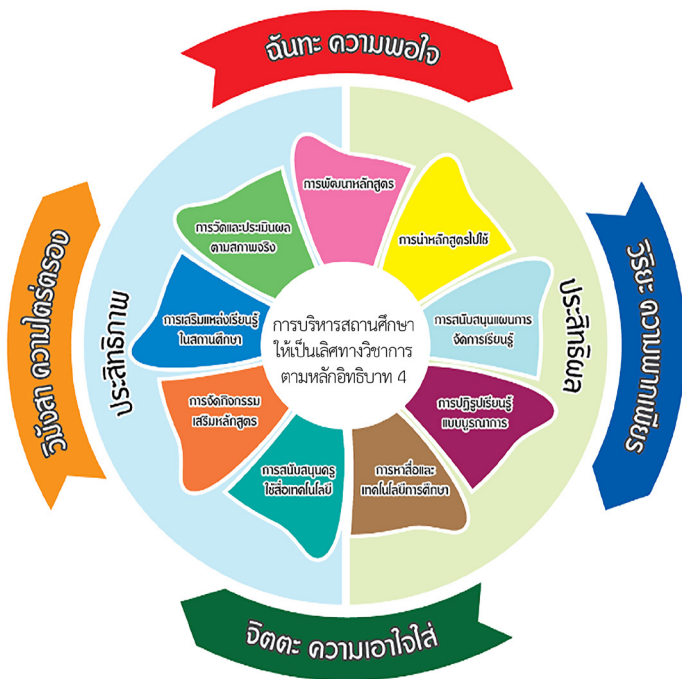
การสอนตามแนวปฏิรูปการเรียนรู้แบบบูรณาการ และเน้นทักษะการคิด องค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน จัดหาพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันในศตวรรษที่ 21 เป็นต้น

4. การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอริยธำมะ 4 ในศตวรรษที่ 21 ด้านวิมังสา ผู้บริหารสถานศึกษามีความมั่นคงใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผลและตรวจสอบข้ออ้างหรือหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นโดยมีการวางแผน คิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอ ท่ามกลางสภาวะการแข่งขัน และการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบันผู้บริหารที่มีความรอบรู้ในเชิงวิชาการ มีความรับผิดชอบการวางแผนทุกระดับ มีส่วนร่วมในการวางแผนของสถานศึกษามีทักษะในการวางแผน มีภาวะผู้นำทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพสูงมีวิสัยทัศน์กว้างไกล เพื่อสามารถบริหารด้านการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงในในยุคศตวรรษที่ 21 ต่อไป

7. ข้อเสนอแนวคิดร่วมสมัยเชิงวิชาการ

การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการผู้บริหารสถานศึกษาต้องดำเนินการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ มีเทคนิค ที่จะใช้ในการแก้ปัญหาได้ มีการสื่อสารกับบุคลากรอย่างทั่วถึง มีการบริหารงานตามกลยุทธ์เพื่อให้ได้คุณภาพ เน้นเรื่องการเรียนรู้ การสอน การทำงานวิจัย การนิเทศติดตาม ตลอดจนการรักษาความโปร่งใส มีอาชีพทางด้านการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอให้ได้ผลดี ส่งผลให้นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เป็นไปตามเป้าหมายของหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และมีประสิทธิผล (Effectiveness) เน้นการบริหารที่ประกอบด้วย 1) การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 2) การนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้และการออกแบบการจัดการเรียนรู้ 3) การส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูจัดทำและใช้แผนการจัดการเรียนรู้ 4) การจัดการเรียนการสอนตามแนวปฏิรูปการเรียนรู้แบบบูรณาการ และเน้นทักษะการคิด 5) การจัดหาพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา 6) การสนับสนุนให้ครูผลิตและใช้สื่อการ

เรียนรู้ 7) การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร 8) การจัดมุมหนังสือ ห้องสมุด และแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา 9) การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง นำมาบูรณาการเข้ากับหลักอิทธิบาท 4 อันเป็นหลักธรรมแห่งการประกอบกรณงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงประกอบด้วย 1) ฉันทะ คือ ความพอใจและรักที่จะทำในงานที่ทำอยู่ 2) วิริยะ คือ ความพากเพียรขยันในการทำงานไม่ย่อท้อจนงานสำเร็จ 3) จิตตะ คือ ความตั้งใจเอาใจใส่ในงานนั้น ๆ หรือเอาใจใส่ในสิ่งที่ทำ และ 4) วิมังสา คือ การคิดไตร่ตรองเกี่ยวกับงานที่ทำ ใช้สติปัญญาคิดใคร่ครวญ ตรวจสอบ หาประโยชน์ข้อดีข้อเสีย และปรับแก้อย่างมีเหตุผล เพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่องค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศทางวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 ในศตวรรษที่ 21

8. สรุป

การบริหารสถานศึกษาให้เป็นเลิศด้านวิชาการด้วยการนำเอาแนวคิดขององค์กรแห่งความเป็นเลิศ คือ องค์กรที่มีสมรรถนะสูงมาเป็นเป้าหมายดำเนินงาน เริ่มจากการวิเคราะห์แยกแยะการบริหารงานวิชาการออกมาเป็นงานด้านต่าง ๆ พบว่าการจะบริหารงานวิชาการด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแนวคิดองค์กรแห่งความเป็นเลิศ ต้องประกอบด้วยผลลัพธ์ด้านประสิทธิภาพและด้านประสิทธิผล ผู้เขียนจึงได้นำเสนอแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการ โดยนำเอาหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้เป็นหลักในการบริหารงานวิชาการด้านต่าง ๆ เพื่อการก้าวสู่ความเป็นเลิศด้านวิชาการ

รายการอ้างอิง

- กลุ่มงานนิเทศ ติดตามและประเมินผลระบบบริหารและการจัดการศึกษา. *คู่มือนิเทศภายในโรงเรียน, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11. กรุงเทพฯ: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา, 2563.*
- คัมภีร์ สุดแท้. “การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก”. *ปริญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2553.*
- เจริญพร คำจารย์. “การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. *ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2558.*
- ทองดี ศรีตระการ. “การพัฒนากลยุทธ์การบริหารสู่ความเป็นเลิศของการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”. *ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.*
- พลุเดชะรินทร์. *ปัจจัยในการขับเคลื่อนให้องค์กรก้าวไปสู่การเป็นองค์กรที่มีขีดสมรรถนะสูง*. ออนไลน์. <http://www.newsletter/enewsHPO.htm>. [31 ตุลาคม 2565].
- พรพินิจ ไชยลังกา. “การบริหารสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเชียงราย”. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ. ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2559). 160-176.*
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). *พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.*
- พัชรินทร์ โลหา. *ศตวรรษที่ 21*. ออนไลน์. <https://www.gotoknow.org/posts/659944>. [31 ตุลาคม 2565].
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 9. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.*

วิฑูรย์ สิมะโชคดี. *คุณภาพคือการบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี, 2545.

เอกชัย กี่สุขพันธ์. *การบริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล (School Management in Digital Era)*. ออนไลน์. <https://www.trueplookpanya.com/knowledge/content/52232/-edu-teaartedu-teaart-teaartdir>. [31 ตุลาคม 2565].

Bruce W. Tuckman. *Analyzing and Designing Educational Research*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1978.

G. D. Sentell. *Fast, focused & flexible: bold new imperatives for the high performance organization*. Michigan: Pressmark International, 1994.

J. Collins. *Good to Great*. London: Random House, 2001.

Robert P. Vecchio and Steven H. Appelbaum. *Managing Organization Behavior*. New Jersey: Dryden, 1995.

ภาคผนวก

หลักเกณฑ์การอ้างอิง วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)

1. อักษรย่อและหลักเกณฑ์การอ้างอิงคัมภีร์พระพุทธศาสนา

1.1 อักษรย่อกัมภีร์

- อักษรย่อตัวโรมัน ยึดตามพจนานุกรม Critical Pāli Dictionary¹
- อักษรย่อตัวไทย ยึดตามที่ระบุในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539²

1.2 อักษรย่ออื่นๆ

สยามรัฐ คัมภีร์บาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ

หลวง พระไตรปิฎกแปลฉบับหลวง

ภูมิพล คัมภีร์ฉบับภูมิพล

มมร คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มจร คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฉฺฉฐสังคีติ คัมภีร์บาลีอักษรพม่า ฉบับฉฺฉฐสังคีติ (Burmese edition)

พุทธชยันตี คัมภีร์บาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชยันตี หรือฉบับ Simon Hewavitarne Bequest Series (Ceylon edition)

Apte The Practical Sanskrit-English Dictionary (Revised and enlarged edition). 1986. Vaman Shivaram Apte. Kyoto: Rinzen Book.

BHS *Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. I: Grammar*. 1953–85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.

BHSD *Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. II: Dictionary*. 1953–85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.

1. ดูรายละเอียดได้ที่ https://cpd.uni-koeln.de/intro/vol1_epileg_abbrev_texts

2. ดูรายละเอียดได้ที่ http://gds.mcu.ac.th/site/office/images/b7_acronym.html

- HOS *Harvard Oriental Series*
- IAKBh I *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition) Part I Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- IAKBh II *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition) Part II Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- KBD *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Bukkyō KanBon Daijiten 佛教漢梵大辞典. 1997. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo.
- MW *A Sanskrit-English Dictionary*. 1986. Monier Williams, Tokyo: Meicho-fukyukai. (first printed.1899. Oxford: Clarendon Press)
- NPED *A Dictionary of Pāli, Part II*. 2010. Margaret Cone, Pali Text Society.
- PED *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. 1921–1925. T.W. Rhys Davids and William Stede. London: PTS.
- PTS คัมภีร์บาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society)
- PW *Sanskrit-Wörterbuch*. 7 vols. 1855–75. Otto Böhtlingk and Rudolph Roth. St.Petersburg.

1.3 รูปแบบการอ้างอิงหลักฐานคัมภีร์ในเชิงอรรถ

- สามารถระบุการอ้างอิงได้ 2 แบบ คือ

1) ระบุชื่อคัมภีร์ และเลขกำกับ มี 2 แบบ

1.1) ระบุ เล่ม-หน้า เช่น DN.II 105

1.2) ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.อิติ. 25/195/237 (บาลี.มมร)

2) ระบุตัวเลข “วรรค” “พระสูตร” “คาถา”

ซึ่งต้องเรียงตามลำดับที่ได้กำหนดไว้แล้วใช้เครื่องหมายทวิภาค (Full stop) “.”

คั่นระหว่างกัน

- ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร

- ให้เขียนเป็นตัวเลขอารบิก

• กรณีต้องการอ้างอิงข้อมูลระดับบรรทัด สามารถใส่เลขระบุบรรทัดเป็นตัวห้อย เช่น DN.II 105₃₅₋₃₇ หรือ ขุ.อิติ. 25/195/237₁₉ (บาลี.มมร)

- กรณีคัมภีร์เดียวกัน แต่มีการอ้างอิงหลายหน้า ใช้ “,” คั่นแบ่งหน้า

ตัวอย่างที่ 1 - DN.III 218, 227, 421

ตัวอย่างที่ 2 - ที.มหา. 10/191/158, 10/253/203 (บาลี.มมร)

- กรณีเปรียบเทียบคัมภีร์เดียวกัน ต่างจาริต ใช้ “,” คั่นแบ่งหน้า

ตัวอย่างที่ 1 - AN.II 120 (บาลี.PTS), 19/100/210 (บาลี.พุทธชยันตี), 21/86/112 (บาลี.สยามรัฐ), 15/86/77 (บาลี.ฉันทะสังคีต)

- กรณีหลายคัมภีร์หรือหลายจาริต ใช้ “,” คั่นแบ่งคัมภีร์ เช่น

ตัวอย่างที่ 1 - DN.III 218, MN.I 72, Nidd.I 82

ตัวอย่างที่ 2 - AN.I 41 (บาลี.PTS), ที.มหา. 10/191/158 (บาลี.สยามรัฐ)

ตัวอย่างที่ 3 - ที.มหา. 10/191/158 (บาลี.มมร), ที.ปา. 11/108/10 (บาลี.มมร)

1.4 ตารางสรุปรูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
คัมภีร์บาลี ³ • พระไตรปิฎก	PTS ฯลฯ ที่ไม่มีการแบ่งข้อ สยามรัฐ, ฉันทะสังคายน, พุทธชยันตี ฯลฯ ที่มีการแบ่งข้อ	Vin.IV 104 (บาลี.PTS), Vin.IV 104 ₁₂ (บาลี.PTS) ช.อุป. 32/502/250 (บาลี.มมร) ช.อิตติ. 25/195/237 (บาลี.มจร)
• อรรถกถา • ฎีกา • อนฎีกา	PTS มมร. มจร. * อ้างเป็น เล่ม/หน้า, เล่ม/ข้อ/หน้า	MN.III 19 (บาลี.PTS) ส.มหา.อ. 19/592 (บาลี.มมร) ม.ม.อ. 2/452/254 (บาลี.มจร) ช.ธ.อ. 6/138 (บาลี.มจร)
ทิเบต	Peking Edition Derge Edition * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 ระบุเล่ม แลว หน้า P118.269a3–270a5 D96.269a3–270a5 รูปแบบที่ 2 หมายเลขกำกับพระสูตร P Thu 128b5–129b7 D Na 103b9
จีน	ฉบับไทโชชินชูไดโซเคียว (Taisho Shinshu Daizokyo) * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 ระบุเล่ม แลว หน้า T32.101a7–101b19 (no.1648) T32.101a7–101b19 รูปแบบที่ 2 หมายเลขกำกับพระสูตร T 1648

- รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์บาลี ให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป ได้แก่
ฉบับยุโรป ฯลฯ ที่ไม่มีการแบ่งข้อใช้ อักษรย่อคัมภีร์.เล่ม หน้า (ภาษา.ชื่อฉบับ)
ฉบับไทย ฉันทะสังคายน พุทธชยันตี ฯลฯ ที่มีการแบ่งข้อใช้ อักษรย่อคัมภีร์. เล่ม/ข้อ/หน้า (ภาษา.
ชื่อฉบับ)

1.5 การลงรายการอ้างอิง

ให้ลงตามประเภทเอกสารนั้นๆ โดยใส่ชื่อฉบับแทนชื่อผู้แต่ง แล้วจึงระบุชื่อ คัมภีร์ สามารถระบุแบบรวมเล่มหรือแยกเล่มก็ได้

• รายการอ้างอิง

ชื่อฉบับ. ชื่อคัมภีร์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ขุททกนิกายе ขาดกปาฬียา สัณณนาฎตา
ชาตกกุฎฐกา สุตโตโม ภาค วิสดี-จิตตาสีสนิปาตวณณนา. กรุงเทพฯ:
วิญญาน, 2535.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. นครปฐม:
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

2. หลักเกณฑ์การอ้างอิงอื่นๆ

หลักการ : ยึดตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

ลักษณะอ้างอิง : เชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

2.1 คำแนะนำเบื้องต้น

• ชื่อผู้แต่งให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทั้งเชิงอรรถและบรรณานุกรม เช่น ปัญญะศิริวัฒน์ชัย, Lisa Kelly กรณีที่ไม่ใช่ภาษาอังกฤษให้ใช้ “คำอ่านโรมัน (ภาษาต้นฉบับถ้ามี)”

• ชื่อหนังสือ/ชื่อวารสาร ทั้งภาษาไทย และต่างประเทศ ใช้ ตัวเอียง กรณีที่ไม่ใช่ภาษาอังกฤษให้ใช้ “ภาษาต้นฉบับ (คำอ่านโรมัน: คำแปลไทยหรืออังกฤษ).”

ตัวอย่าง

สมภาร พรหมทา. เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

Steven Leitt, and Stephen J. Dubner. *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: William Morrow, 2005.

Masahiro Shimoda (下田正弘). 涅槃經の研究: 大乘經典の研究試論 (*Nhangyō no kenkyū: Daijō kyōten no kenkyū hōhō shiron: การศึกษาวิจัยมหาปริณีพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน*). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

• **สถานที่พิมพ์** ใช้ชื่อเมือง ถ้าไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ใช้ “ม.ป.ท.” (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์) ต่างประเทศใช้ “n.p.” (no place)

• **สำนักพิมพ์** ใส่เฉพาะชื่อสำนักพิมพ์ ตัดคำที่ระบุประเภทของกิจการออก เช่น โรงพิมพ์, สำนักพิมพ์, บริษัท, ห้างหุ้นส่วน จำกัด, Publishers, Co., Inc., Limited, Books, Press ฯลฯ ถ้าไม่ปรากฏชื่อสำนักพิมพ์ใช้ “ม.ป.พ.” (ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์) ต่างประเทศใช้ “n.p.” (no publisher)

• **ปีตีพิมพ์** ใช้เลขปี ค.ศ. หรือ ปี พ.ศ. ตามที่ปรากฏในงานเขียน กรณีพิมพ์ซ้ำ ให้ใช้ปีของเล่มที่ใช้อ้างอิง ถ้าไม่ปรากฏปีตีพิมพ์ใช้ “ม.ป.ป.” (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) ต่างประเทศใช้ “n.d.” (no date)

เอกสารที่ไม่ทราบรายละเอียดการจัดพิมพ์ใช้ (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.)

2.2 การอ้างอิงเชิงอรรถ (Footnote)

1) บรรทัดแรกของข้อมูลหรือสิ่งอ้างอิงให้ย่อหน้า 1 ครั้ง แล้วจึงพิมพ์หมายเลขอ้างอิงเป็นตัวยก และเว้นวรรค 1 เคาะ แล้วจึงพิมพ์แหล่งอ้างอิงตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

2) กรณีผู้แต่ง 2-3 คน ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน ใส่คำว่า “และ” หรือ “and” หน้าชื่อคนสุดท้าย, กรณีผู้แต่ง 4 คนหรือมากกว่า ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่ 1 แล้วพิมพ์คำว่า “และคณะ” หรือ “et al.”

3) กรณีไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีชื่อผู้ดำเนินการ ให้ละชื่อผู้แต่ง เช่น พระพุทธศาสนา ม.1, บรรณาธิการโดย สุระ ดามาพงษ์ และบุญรัตน์ รอดตา (กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, 2551), 12.

4) การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำโดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “เรื่องเดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้ “Ibid.” แล้วจึงระบุหน้า เช่น เรื่องเดียวกัน, 14. หรือ Ibid., 601.

5) การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันและหน้าเดียวกันโดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “ที่เดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้ “Id.”

6) การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยมีเอกสารอื่นมาคั่น ให้ใช้การอ้างอิงแบบย่อ (Shortened-form) ยกมาเพียงชื่อผู้แต่ง, ชื่อหนังสือ/ชื่อบทความ/ชื่อวิทยานิพนธ์, เลขหน้า.

2.3 การลงรายการอ้างอิง (Reference)

1) พิมพ์ข้อมูลอ้างอิงติดขอบกระดาษ เมื่อขึ้นบรรทัดต่อไปต้องย่อหน้า 1 ครั้ง

2) ให้เรียงลำดับเอกสารตามตัวอักษร ก-ฮ ตามด้วย A-Z ตามด้วยปีที่พิมพ์

3) กรณีชื่อซ้ำให้ขีดล่างยาวเท่ากับย่อหน้าแล้วปิดด้วยจุดมหัพภาค “_____.”

4) กรณีผู้แต่งหลายคน

(ก) ให้ยึดตัวอักษรของผู้เขียนคนแรกเป็นสำคัญ

(ข) ให้เรียงลำดับผู้แต่งที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงนั้น ๆ

• ตัวอย่างการลงเชิงอรรถ

¹ โกลด์ วงศ์สุวรรณ และคณะ, *ปัญหาสังคม (Social Problem)*, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2549), 74–76.

² สุภัค มหาวรรณ, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก”, *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (26) (มกราคม–มิถุนายน 2555), 67.

³ ส.ม.หา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)

⁴ พระไพศาล วิสาโล, *ศาสนาประจำใจ*, (กรุงเทพฯ: โพสท์บุ๊กส์, 2552), 77.

⁵ ที่เดียวกัน.

⁶ พระไพศาล วิสาโล, *สุขเหนือใจ*, (กรุงเทพฯ: เนชั่น-บุ๊กส์, 2552), 25.

⁷ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก*, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 83.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 90.

⁹ Svetlana Cicmil et al., *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*, (New Jersey: Project Management Institute, 2009), 54–55.

¹⁰ Margaret Lock, “Comprehending the Body in the Era of the Epigenome”. *Current Anthropology*, Vol. 56 No. 2 (April 2015), 162.

¹¹ Ibid., 165.

¹² Colin Redrew, Michael J. Boyd, and Iain Morley, *Death Rituals, Social Order and the Ancient World - Death Shall Have No Dominion* (New York: America, 2016)

¹³ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก*, 89.

¹⁴ สุภัค มหาวรรณ, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก”, 69.

• ตัวอย่างการลงรายการอ้างอิง

กฤติกาวัลย์ หิรัญสี. *โกณฑัญญะบรมครูโอรสเอกของโลก*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ. *ปัญหาสังคม (Social Problem)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ ดิจิตัล, 2549.

พระไพศาล วิสาโล. *ศาสนาประจำใจ*. กรุงเทพฯ: โพสท์บุ๊กส์, 2552.

_____. *สุขเหนือสุข*. กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊กส์, 2552.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

สุภัค มหารวากร. “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก”. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*. ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (26) (มกราคม-มิถุนายน 2555). 60–77.

Colin Redrew, Michael J. Boyd, and Iain Morley, *Death Rituals, Social Order and the Ancient World - Death Shall Have No Dominion* (New York: America, 2016)

Svetlana Cicmil, Terry Cooke-Davis, et al. *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. New Jersey: Project Management Institute, 2009.

Margaret Lock. “Comprehending the Body in the Era of the Epigenome”. *Current Anthropology*. Vol. 56 No. 2 (April 2015). 162–200.

Svetlana Cicmil et al., *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. New Jersey: Project Management Institute, 2009.

3. ตัวอย่างในกรณีต่าง ๆ

3.1 หนังสือ

3.1.1 ผู้แต่ง 1 คน, 2–3 คน และ 4 คนขึ้นไป

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, ชื่อหนังสือ, (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

URL (ถ้ามี).

¹ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนายาน, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 225.

² David Shields, *How Literature Saved My Life*, (New York: Alfred A. Knopf, 2013), 33.

³ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการใช้เหตุผล, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549), 46–47, <http://csbp.mcu.ac.th/มนุษย์กับการใช้เหตุผล.pdf>.

⁴ Mark Evan Bonds, *Absolute Music: The History of an Idea*, (New York: Oxford University Press, 2014), 3, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199343638.003.0004>.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อหนังสือ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์. URL (ถ้ามี).

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนาหายาน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

David Shields. *How Literature Saved My Life*. New York: Alfred A. Knopf, 2013.

ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. มนุษย์กับการใช้เหตุผล. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549. <http://csbp.mcu.ac.th/มนุษย์กับการใช้เหตุผล.pdf>.

Mark Evan Bonds. *Absolute Music: The History of an Idea*. New York: Oxford University Press, 2014. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199343638.003.0004>.

URL ถ้านำหนังสือมาจากเว็บไซต์ ให้ระบุ URL ด้วย

ชื่อผู้แต่ง

(1) กรณีผู้แต่ง 2 คน ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคนโดยไม่ต้องมีเครื่องหมาย “,” คั่น เช่น “ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา” “David Shields and Mark Evan”

(2) กรณีผู้แต่ง 3 คน ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน โดยมีเครื่องหมาย “,” คั่น เช่น “ปรีชา ช่างขวัญยืน, อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, และสมภาร พรหมทา” “David Shields, Margaret Lock, and Mark Evan”

(3) กรณีผู้แต่ง 4 คนหรือมากกว่า ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่ 1 แล้วพิมพ์คำว่า “และคณะ” หรือ “et al.” เช่น “ปรีชา ช่างขวัญยืน และคณะ” “David Shields et al.”

3.1.2 หนังสือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ นอกเหนือจากอักษรโรมัน

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง คำอ่านโรมัน (ชื่อต้นฉบับ), ชื่อหนังสือต้นฉบับ (คำอ่านโรมัน: คำแปลภาษาไทยหรืออังกฤษ), (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

¹ Masahiro Shimoda (下田正弘), 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論 (*Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōtenno kenkyū hōhō shiron: การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน*), (Tokyo: Shunjūsha, 1997), 55.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง คำอ่านโรมัน (ชื่อต้นฉบับ). ชื่อหนังสือต้นฉบับ (คำอ่านโรมัน: คำแปลภาษาไทยหรืออังกฤษ). สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

Shimoda Masahiro (下田正弘). 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論 (*Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōtenno kenkyū hōhō shiron: การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน*). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

3.1.3 หนังสือที่มีผู้ดำเนินการต่าง ๆ

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, ชื่อหนังสือ, ลักษณะดำเนินการ ชื่อผู้ดำเนินการ (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

¹ Joad, *ปรัชญา*, แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2521), 77.

² Yves Bonnefoy, *New and Selected Poems*, ed. John Naughton and Anthony Rudolf, (Chicago: University of Chicago Press, 1995), 99.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อหนังสือ. ลักษณะดำเนินการ ชื่อผู้ดำเนินการ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

Joad. *ปรัชญา*. แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2521.

Bonnefoy, Yves. *New and Selected Poems*. Editor by John Naughton and Anthony Rudolf. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

หนังสือแปล ให้ใส่ “แปลโดย” หรือ “trans.”

หนังสือที่มีบรรณาธิการดูแล ให้ใส่ “บรรณาธิการโดย” หรือ “ed.”

หนังสือที่มีผู้รวบรวม ให้ใส่ “รวบรวมโดย” หรือ “comp.” เมื่อเขียนในบรรณานุกรม ต้องเขียนเป็นคำเต็มคือ Translated by., Editor by., Compiled by.

3.2 พจนานุกรม สารานุกรม

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, ชื่อเรื่อง, ครั้งที่พิมพ์. อ้างคำว่า “คำที่อ้างอิง”.

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, พิมพ์ครั้งที่ 5, อ้างคำว่า “โลกาภิวัตน์”.

² Francis S. Drake, *Dictionary of American Biography* (1937), s.v. “Wadsworth, Jeremiah”.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อหนังสือ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

Drake, Francis S. *Dictionary of American Biography* (1937). Boston: Houghton, Osgood & Company, 1879.

หมายเหตุ: การลงคำศัพท์หรือเรื่องที่อ้างอิง ให้พิมพ์คำว่า “อ้างคำว่า” ในงานเขียนภาษาไทย ส่วนในงานเขียนภาษาต่างประเทศให้ใช้ตัวอักษรย่อว่า s.v. (อ้างคำเดียว) หรือ s.v.v. (อ้างมากกว่า 1 คำ)

3.3 บทความ

3.3.1 วารสาร นิตยสาร

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้เขียนบทความ, “ชื่อบทความ”, ชื่อวารสาร, ปีที่ ฉบับที่ (ช่วงเวลาที่ดีพิมพ์), เลขหน้า.

¹ ษมาวดี เจริญศรีเศรษฐ์, “ปีก่อตั้งกนิขศักราช”, *วารสารธรรมธारा*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-ธันวาคม 2558), 100.

² Sharon R. Wesoky, “Bringing the Jia Back into Guojia: Engendering Chinese Intellectual Politics”, *Signs*, Vol. 40 No. 3 (Spring 2015), 651.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้เขียนบทความ. “ชื่อบทความ”. ชื่อวารสาร, ปีที่ ฉบับที่ (ช่วงเวลาที่ดีพิมพ์). เลขหน้าของบทความตั้งแต่ต้นจนถึงท้ายบทความ.

ษมาวดี เจริญศรีเศรษฐ์. “ปีก่อตั้งกนิขศักราช”. *วารสารธรรมธारा*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-ธันวาคม 2558). 97–115.

Wesoky, Sharon R. “Bringing the Jia Back into Guojia: Engendering Chinese Intellectual Politics”. *Signs*. Vol. 40 No. 3 (Spring 2015). 647–666.

3.3.2 หนังสือรวมบทความ

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้เขียนบทความ, “ชื่อบทความ”, ชื่อหนังสือ, (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า. URL (ถ้ามี).

¹ สุมาลี มหณรงค์ชัย, “‘มหายาน’ จากอินเดียสู่จีน”, พุทธศาสนมหายานในเอเชียตะวันออกเฉียง, (กรุงเทพฯ: ชวนอ่าน, 2561), 14.

² George Cardona, “Sanskrit”, *The Indo-Aryan Languages*, (Routledge: New York, 2003), 116.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้เขียนบทความ. “ชื่อบทความ”. ชื่อหนังสือ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์. URL (ถ้ามี).

สุมาลี มหณรงค์ชัย. “‘มหายาน’ จากอินเดียสู่จีน”. พุทธศาสนมหายานในเอเชียตะวันออกเฉียง. กรุงเทพฯ: ชวนอ่าน, 2561.

Cardona, George. “Sanskrit”. *The Indo-Aryan Languages*. Routledge: New York, 2003.

URL ถ้านำหนังสือมาจากเว็บไซต์ ให้ระบุ URL ต่อท้ายด้วย

3.4 วิทยานิพนธ์

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้แต่ง, “ชื่อวิทยานิพนธ์”, ระดับวิทยานิพนธ์ สาขาวิชา, (คณะ: มหาวิทยาลัย, ปีพิมพ์), เลขหน้า.

¹ กมลรัตน์ ขวนสบาย, “แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลในสมัยรัตนโกสินทร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 50.

² Mihwa Choi, “Contesting Imaginaires in Death Rituals during the Northern Song Dynasty”, *PhD diss.*, (University of Chicago, 2008), 59.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้แต่ง. “ชื่อวิทยานิพนธ์”. ระดับวิทยานิพนธ์, ชื่อมหาวิทยาลัย, ปีพิมพ์.

กมลรัตน์ ขวนสบาย. “แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลในสมัยรัตนโกสินทร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

Choi, Mihwa. “Contesting Imaginaires in Death Rituals during the Northern Song Dynasty”. *PhD diss.* University of Chicago, 2008.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ใช้คำว่า “วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต”, “Master’s thesis”

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ใช้คำว่า “ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต”, “PhD diss.”

3.5 รายงานวิจัย รายงานที่ประชุมทางวิชาการ

3.5.1 รายงานวิจัย

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้วิจัย หรือคณะผู้วิจัย, “ชื่อโครงการ”, ประเภทเอกสาร, (ชื่อหน่วยงานวิจัย, ปีที่จัดทำ), เลขหน้า.

¹ ประไพรัตน์ ไททยกุล และคณะ, “ปัจจัยส่วนบุคคลและทัศนคติของบุคลากรที่เป็นคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงของคณะ หน่วยงานที่มีผลต่อกระบวนการจัดทำบริหารความเสี่ยงของมหาวิทยาลัยนเรศวร”, รายงานวิจัย, (กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยนเรศวร, 2556), 20–21.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้วิจัย หรือคณะผู้วิจัย. “ชื่อโครงการ”. ประเภทเอกสาร, ชื่อหน่วยงานวิจัย, ปีที่จัดทำ.

ประไพรัตน์ ไททยกุล, ลัดดา กิจนพศรี, ธนวรรณ ยอดบุรี, จักรกฤษณ์สนอ่อง, ปราการ นทีประสิทธิ์พร, อธิชัย อ่อนน้อม, สุดารัตน์ สิงห์เดช, ณัฐเอก แก้ววรรณคดี และปรางทิพย์ แก้วประสิทธิ์. “ปัจจัยส่วนบุคคลและทัศนคติของบุคลากร ที่เป็นคณะกรรมการบริหารความเสี่ยงของคณะ หน่วยงานที่มีผลต่อกระบวนการจัดทำบริหารความเสี่ยงของ มหาวิทยาลัยนเรศวร”. รายงานวิจัย. กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยนเรศวร, 2556.

3.5.2 รายงานที่ประชุมทางวิชาการ (Proceeding)

• เชิงอรธ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้เขียน, “ชื่อเรื่อง”, ชื่องานประชุมวิชาการ, (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), เลขหน้า.

¹ พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี”, งานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ 1 คัมภีร์จารจารึกพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: พีเอสก๊อปปี, 2559), 27.

² Félix Balado, “On the Shannon Capacity of DNA Data Embedding”, *Proceedings of 2010 IEEE International Conference on Acoustics*, (Dallas: IEEE, 2010), 22.

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้เขียน. “ชื่อเรื่อง”. ชื่องานประชุมวิชาการ. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์.

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ). “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี”. งานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ 1 คัมภีร์จารจารึก พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: พีเอสก๊อปปี, 2559.

Balado, Félix. “On the Shannon Capacity of DNA Data Embedding”. *Proceedings of 2010 IEEE International Conference on Acoustics*. Dallas: IEEE, 2010.

3.6 ข้อมูลจากเว็บไซต์

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ผู้แต่งหรือชื่อเว็บไซต์, ชื่อเรื่อง, ออนไลน์, URL. [วันที่สืบค้น].

¹ ศรัณยู นกแก้ว, ที่สุดมรดกศิลป์แห่งสยามที่ซ่อนไว้ใน 12 ห้องใหม่ ‘พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร’, ออนไลน์, <https://thestandard.co/bangkok-national-museum-2/>. [7 เมษายน 2562].

² ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), อุเทสิกเจดีย์, อุเทสิกะเจดีย์, ออนไลน์, <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology>. [30 กรกฎาคม 2559]

² Keith Schneider, *Salt Lake City is Finding a Payoff in Conservation*, Online, <http://www.nytimes.com/2007/11/07/07cities.htm>. [7 November 2007].

• รายการอ้างอิง

ผู้แต่งหรือชื่อเว็บไซต์. ชื่อเรื่อง. ออนไลน์. URL. [วันที่สืบค้น].

ศรัณยู นกแก้ว, ที่สุดมรดกศิลป์แห่งสยามที่ซ่อนไว้ใน 12 ห้องใหม่ ‘พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร’. ออนไลน์. <https://thestandard.co/bangkok-national-museum-2/>. [7 เมษายน 2562].

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). อุเทสิกเจดีย์ อุเทสิกะเจดีย์. ออนไลน์. <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology>. [30 กรกฎาคม 2559].

Schneider, Keith. *Salt Lake City is Finding a Payoff in Conservation*. ออนไลน์. <http://www.nytimes.com/2007/11/07/07cities.htm>. [7 November 2007].

3.7 สื่อออนไลน์ (วิดีโอและเสียง)

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อผู้บรรยายหรือชื่อองค์กรที่เผยแพร่, ชื่อของสื่อ, ออนไลน์, รูปแบบสื่อ, ช่วงเวลาที่อ้างอิง, URL. [วันที่สืบค้น].

¹ นครินทร์ วงกิจไพบูลย์, บทเรียนเรื่องธุรกิจและวิธีคิดในการทำงานของหนุ่มเมืองจันทร์, ออนไลน์, สื่อเสียง, 7:20, <https://thestandard.co/podcast/thesecondsauce62/>. [27 พฤศจิกายน 2561].

² Jamila Lyiscott, 3 Ways to Speak English, Online, Video, 4:29, https://www.ted.com/talks/3_ways_to_speak_english. [24 February 2014].

• รายการอ้างอิง

ชื่อผู้บรรยายหรือชื่อองค์กรที่เผยแพร่. ชื่อของสื่อ. ออนไลน์. รูปแบบสื่อ. URL. [วันที่สืบค้น].

นครินทร์ วงกิจไพบูลย์. บทเรียนเรื่องธุรกิจและวิธีคิดในการทำงานของหนุ่มเมืองจันทร์. ออนไลน์. สื่อเสียง. <https://thestandard.co/podcast/thesecondsauce62/>. [27 พฤศจิกายน 2561].

Lyiscott, Jamila. 3 Ways to Speak English. ออนไลน์. Video. https://www.ted.com/talks/3_ways_to_speak_english. [24 February 2014].

3.8 รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ

• เชิงอรรถ

เลขอ้างอิง ชื่อรัฐธรรมนูญ/พระราชบัญญัติ/กฎหมาย/ประกาศ, มาตรา/ข้อ, วัน เดือนปีที่ประกาศ, เลขหน้า.

¹ ประมวลกฎหมายอาญา, มาตรา 334, 13 พฤศจิกายน 2499, 90.

² ประกาศ ก.บ.ศป. เรื่อง มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Coronavirus Diseases 2019: COVID-19), ข้อ 8, 29 กุมภาพันธ์ 2563, 8.

³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561, มาตรา 8, 17 กรกฎาคม 2561, 2.

• รายการอ้างอิง

ชื่อรัฐธรรมนูญ/พระราชบัญญัติ/กฎหมาย/ประกาศ. วันเดือนปีที่ประกาศ. URL (ถ้ามี).

ประมวลกฎหมายอาญา. 13 พฤศจิกายน 2499.

ประกาศ ก.บ.ศป. เรื่อง มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรค ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Coronavirus Diseases 2019: COVID-19). 29 กุมภาพันธ์ 2563.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561. 17 กรกฎาคม 2561.

URL ให้ระบุ URL เพียงบรรณานุกรมเท่านั้น

3.9 การลงตารางและแผนภาพ

3.9.1 ตาราง

ให้จัดเรียง (1) ชื่อตาราง (2) ตาราง ตามลำดับ โดยจัดไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ

- ชื่อตาราง ให้พิมพ์คำว่า “ตารางที่ X” ด้วยอักษรตัวหนา แล้วตามด้วยชื่อตารางด้วยอักษรปกติ ในกรณีตารางยาวเกินหน้ากระดาษ เมื่อขึ้นหน้าใหม่ให้ใส่หัวตารางใหม่ทุกครั้ง

- ข้อความหัวตาราง ให้จัดข้อความไว้กึ่งกลางช่อง ใช้อักษรตัวหนา แล้วคาดสี่เทา
- เส้นตาราง ให้ใช้สีดำ ความหนาที่ $\frac{1}{2}$ และปิดกรอบทุกด้าน
- กรณีมีการอ้างอิงที่มาของตาราง ให้ใช้วิธีการเดียวกับเชิงอรรถ

3.9.2 แผนภาพ

หมายถึง รูปภาพ ภาพถ่าย แผนภูมิ แผนที่ เป็นต้น ให้จัดเรียง (1) ภาพ (2) ชื่อภาพ (3) ที่มาของภาพ ตามลำดับ โดยจัดไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ ใช้อักษรขนาด 13 point

- แผนภาพ ให้จัดวางกึ่งกลางหน้ากระดาษ
- ชื่อแผนภาพ ให้พิมพ์คำว่า “ภาพที่ X” ด้วยอักษรตัวหนา ตามด้วยชื่อแผนภาพด้วยอักษรปกติ โดยจัดข้อความไว้กึ่งกลาง
- ที่มาของแผนภาพ ให้พิมพ์คำว่า “ที่มา:” ตามด้วยที่มาของภาพ จัดข้อความไว้กึ่งกลาง

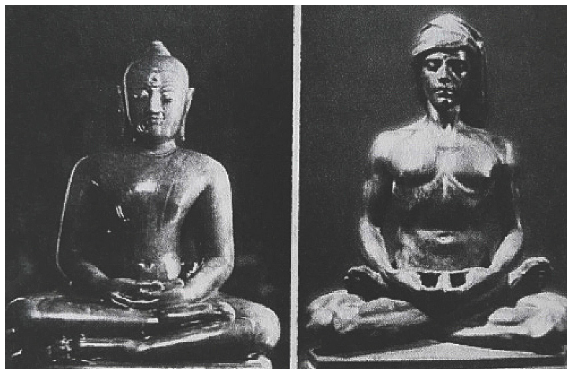
ตารางและแผนภาพต้องลงแหล่งอ้างอิงในรายการอ้างอิงด้วย

ตัวอย่างการลงตารางและแผนภาพ

• เชิงอรรถ

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งที่มาของความรู้ตามปรัชญานายะกับข้อควรระวังในการเชื่อตามหลักกาลามสูตร¹

ความรู้ตามแนวคิดของ ปรัชญานายะ	กาลามสูตร
อนุमान (Comparison) ความรู้เกิดจากการหาเหตุผล	ข้อ 5 มา ตกฺกเหตุ - อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)

ภาพที่ 1 พระแก้วมรกต (ซ้าย) พระพุทธรูปที่เจ้าฝรั่งทำส่งมาถวายในหลวงรัชกาลที่ 5 (ขวา)
ที่มา: สมภารพรมทา, แก่นเดิมของพุทธปรัชญา เล่มที่หนึ่ง: มนุษย์, (กรุงเทพฯ: บีพีเค พรินติ้ง,
2560), 108.

¹ อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์, “ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ”, วารสารธรรมธารา, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (6) (มกราคม-มิถุนายน 2561), 67.

• รายการอ้างอิง

สมภาร พรหมทา. แก่นเดิมของพุทธปรัชญา เล่มที่หนึ่ง: มนุษย์. กรุงเทพฯ: พีเค พรินต์ติ้ง, 2560.

อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์. “ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ”. วารสารธรรมธारा, ปีที่ 4, ฉบับที่ 1 (6) (มกราคม-มิถุนายน 2561). 67–110.

กรณีที่น่าสนใจจากหลักเกณฑ์นี้ สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

The University of Chicago. Notes and Bibliography. *The Chicago Manual of Style 17th edition text*. Accessed April 14, 2019. <https://www.chicagomanualofstyle.org/book/ed17/part3/ch14/toc.html>

* หลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID) ได้ปรับปรุงมาจากหลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธารา (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2)

ดัชนีบทความ วารสารพุทธพัฒนาศาสตร์ศึกษา (DJBID)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม–เมษายน 2566

1. คำว่า “สอุป” และ “เจติย” ในอารยธรรมอินเดียโบราณ: พระเวท พระไตรปิฎก และอรรถกถา (พงษ์ศิริ ยอดสา)
2. ปัจจัยทางพุทธจิตวิทยาที่สัมพันธ์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานพนักงานตรวจรับบัตรโดยสารของบริษัทการบิน (บุญญาพร นราปัญญากุล, รศ.ดร. สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, รศ.ดร.กมลาส ภูวนาธิพงศ์)
3. ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความสามารถของตนเองกับความสำเร็จในอาชีพของพนักงานบริการผู้โดยสารภาคพื้นบริษัทการบินโดยมีจิตตะเป็นตัวแปรกำกับ (เรวดี สุนบุญนา, รศ.ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, รศ.ดร.เมธาวี อุดมธรรมานุภาพ)
4. การประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมบถในพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตมนุษย์ในสังคมดิจิทัล (ผศ.ดร.สว่างบุญ วงศ์ฟ้าเลื่อน)
5. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคัมภีร์พระบาลี: กรณศึกษาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (พระมหาธัญสัมพันธ์ กิตติสาโร, พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร., ป.ธ. ๙, ผศ.ดร.สมคิด เศษวงษ์)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม–สิงหาคม 2566

1. วิเคราะห์หลักบัญญัติพระวินัย 10 ประการ: กรณศึกษา การตัดสินใจปัญหาพระวินัยช่วงสังคายนาครั้งที่ 1 ของพระมหากัสสปะ และการพิจารณาปัญหาคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน (พระมหาธัญสัมพันธ์ กิตติสาโร)
2. การบูรณาการพรหมวิหารธรรมในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา (ธนากร จันทพันธ์)
3. การพัฒนาวัดกรรมกรศึกษาเพื่อการจัดการเรียนรู้ในระบบการศึกษาไทย (พระมหาวิริยชัย สัตตารัมย์, ดร.เผด็จ จงสกุลศิริ)
4. แนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมจิตสาธารณะตามหลักพุทธธรรม (วิรุทธ วงษ์เขียว)

อ่านบทความทั้งหมด

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/djbid/issue/archive>

